

ВІСНИК

1 (150)
січень
2009

КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ

Книжкова палата
України

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ * ЩОМІСЯЧНИК * ЗАСНОВАНИЙ У СЕРПНІ 1996 р.

УДК 015:061.1](477)(051)

З М І С Т

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

<i>СЕНЧЕНКО М.</i> Державній науковій установі "Книжкова палата України імені Івана Федорова" — 90 років	3
<i>Президент</i> України Колективові Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова"	8
<i>Голова</i> Верховної Ради України Колективу Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова"	8
<i>Прем'єр-міністр</i> України Працівникам Книжкової палати України з нагоди 90-річчя від дня її заснування	8
На честь ювілею	9

ВИДАВНИЧА СПРАВА

<i>Указ</i> Президента України "Про відзначення державними нагородами України"	10
<i>Постанова</i> Верховної Ради України "Про запровадження мораторію на виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництва, книгарень, підприємств книгорозповсюдження"	10
<i>Колегія</i> Держкомтелерадіо України підбила підсумки роботи в 2008 році та намітила завдання на наступний рік	11
<i>ПАЛИВОДА Ю.</i> Сутність і способи діяльності редактора щодо формування видавничого портфеля	13
<i>Періодичні та продовжувані</i> видання, випуск яких розпочато у 2008 році	16

ПРЕЗЕНТАЦІЇ

<i>ЯРОШЕНКО Т.</i> Книжки Зіновія Антоноука: усвідомлення себе як українця	17
--	----

НА ДОПОМОГУ ВИДАВЦЮ-ПОЧАТКІВЦЮ

<i>Редакційно-видавничий процес</i> підготовки і випуску видання	18
--	----

БІБЛІОГРАФІЯ

<i>ПОЛІТОВА О.</i> Динаміка відображення документального потоку з вітчизняної історії у бібліографічному покажчику "Історія України"	19
--	----

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

<i>ДУРСЬВА Т.</i> Застосування інформаційних технологій у бібліотечній сфері	23
--	----

ПІДГОТОВКА КАДРІВ

<i>ФІЛІПОВА Л.</i> Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій: освітній аспект	25
--	----

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

<i>ДАВИДОВА І.</i> Інноваційність в управлінні діяльністю документно-комунікаційних структур	28
--	----

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

<i>СЕРБІН О.</i> Класифікація наук Платона (у парадигмі структурного цілого)	31
<i>СИНЮК С.</i> Бібліотека Волинського Князя Володимира Васильковича	35

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

<i>ВАСЬКІВСЬКА О.</i> Друкар книг, перед тим небачених, та книгодрукування на Україні у XVI—XIX століттях	38
---	----

ПОЛІТИКА. КУЛЬТУРА. МИСТЕЦТВО

<i>Указ</i> Президента України "Про деякі невідкладні заходи щодо підтримки культури і духовності в Україні"	41
<i>АНДРІЙЧУК М.</i> Висвітлення українсько-єврейських взаємин на сторінках часопису "Рідний Край"	42
<i>КРУЧЕК В.</i> Модель особистості сучасного педагога як носія культури педагогічної взаємодії	46

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

<i>СТАШКІВ М.</i> Життя і слово письменника	49
---	----

КОНФЕРЕНЦІЇ. КОНКУРСИ. ВИСТАВКИ

<i>РЕВА Л.</i> Духовність літератури, її ментальність як категорії вічного	50
<i>ЗАСЛАВЕЦЬ Г.</i> Щоб не згасла пам'ять покоління	52
<i>ЗАСЛАВЕЦЬ Г.</i> Буковинські книги очима українців та росіян	52

**Засновник, редакція,
видавець
і виготовлювач**
Державна наукова
установа
"Книжкова палата
України імені Івана
Федорова"

Головний редактор
Микола СЕНЧЕНКО

**Заступник головного
редактора**
Наталія ПЕТРОВА

Журнал "Вісник Книжкової палати" президією Вищої атестаційної комісії України віднесено до наукових фахових видань України в галузі технічних, педагогічних, історичних наук, соціальних комунікацій (книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство) (постанови ВАК від 10.05.2000 № 1-02/5, 11.10.2000 № 1-03/8, 11.04.2001 № 5-05/4, 21.05.2008 № 1-05/5)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Технічні науки:

Микола Іванович СЕНЧЕНКО — доктор технічних наук, професор (голова редколегії)
Георгій Георгійович АСЄЄВ — доктор технічних наук, професор
Всеволод Вікторович ВАСИЛЬЄВ — доктор технічних наук, професор
Роберт Петрович КАРТАШОВ — доктор технічних наук, професор
Віктор Мефодійович МИХАЙЛЕНКО — доктор технічних наук, професор
Віталій Георгійович ТОЦЕНКО — доктор технічних наук, професор

Історичні науки:

Валентина Олексіївна ІЛЬГАНАСВА — доктор історичних наук, професор
Ярослав Степанович КАЛАКУРА — доктор історичних наук, професор
Сергій Георгійович КУЛЕШОВ — доктор історичних наук, професор
Михайло Семенович СЛОБОДЯНИК — доктор історичних наук, професор
Валерій Федорович СОЛДАТЕНКО — доктор історичних наук, професор
Василь Михайлович ШЕЙКО — доктор історичних наук, професор

Педагогічні науки:

Наталія Миколаївна КУШНАРЕНКО — доктор педагогічних наук, професор
Ольга Миколаївна ОЛЕКСЮК — доктор педагогічних наук, професор
Михайло Михайлович ПОПЛАВСЬКИЙ — доктор педагогічних наук, професор
Людмила Яківна ФІЛПОВА — доктор педагогічних наук, професор
Ада Семенівна ЧАЧКО — доктор педагогічних наук, професор

Рекомендовано до друку Вченою радою Книжкової палати України
протокол від 6.01.2009 № 12

Відповідальний секретар
Надія РЕГДАЙЛО

Коректура Олена ДУБОВИК

Комп'ютерні складання та верстання:
Маргарита ГАБРОВСЬКА, Андрій КРУШИНСЬКИЙ

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Адреса редакції і видавця:
просп. Ю. Гагаріна, 27,
Київ-94, 02660
Тел.: (044) 292-01-34
(приймальня),
(044) 292-30-11 (редакція)
Факс: (044) 296-71-15

© Книжкова палата України, 2009
© В.Кузьменко, художнє оформлення
обкладинки, 2005

УДК 061.1:015(477)

Державній науковій установі "Книжкова палата України імені Івана Федорова" — 90 років

*Микола Сенченко,
директор Книжкової
палати України,
професор*

Час так стрімко летить, що не встигаємо святкувати ювілеї. Начебто зовсім недавно ми відзначили 85-ту річницю від дня утворення Книжкової палати України, а тепер їй 90 років. Сьогодні ми молимо Бога, щоб ситуація у нашій державі була такою критичною, як 90 років тому. В 1919 році бібліографи, не отримуючи заробітну плату, в холодному приміщенні опрацьовували видання, які вдалося зібрати по різних друкарнях. Збирали книги, брошури та іншу друковану продукцію не тільки за 1919 рік, а й за минулі роки, тобто за 1917 і 1918.

Одночасно з опрацюванням видань формувалася структура Палати, впроваджувалась Міжнародна десяткова система бібліографічної класифікації, правила каталографії. Розроблялася система отримання обов'язкового примірника видань, структура і наповнення літописів, правила збереження друкованої продукції і, взагалі, формувалась сама Книжкова палата України з її технологією опрацювання, зберігання видань і розповсюдження інформації про видавничу діяльність Української держави.

Усе це відбувалося в умовах громадянської війни, постійних змін урядів і різного ставлення до книги, в умовах руйнацій, голоду і холоду.

Нагадаю, що Книжкова палата України була заснована **24 січня 1919 року** і є однією з найстаріших палат колишнього Радянського Союзу, ініціатором створення книжкових палат Росії в Москві (серпень 1920 р.), Білорусії (вересень 1922 р.), Вірменії (грудень 1922 р.), Грузії (квітень 1924 р.), Азербайджану (лютий 1925 р.), Узбекистану (січень 1926 р.),

Туркменістану (вересень 1926 р.). До речі, організатором і першим директором Російської центральної книжної палати (серпень 1920—1921 роки, Москва) і директором Російського бібліографічного інституту (1921—1922) був виходець з України Богдан Степанович Бондарський (1874—1968). Книгознавець і бібліограф, заслужений діяч науки Російської РФСР, доктор педагогічних наук, професор Богдан Бондарський народився 5 липня 1874 року в м. Радзівілів (тепер Червоноармійське) Волинської губернії.

Зробимо невеликий екскурс в історію

Реєстрація та збирання друкованих праць має величезне наукове й культурне значення для загального поширення знань й поглиблення освіти, науки та культури. І це сьогодні визнано в усіх цивілізованих країнах світу. Нині немає держави, яка б не реєструвала твори власного друку і не видавала б літописів національної бібліографії. Це питання тісно пов'язане із законом про обов'язковий примірник, з точною окресленістю документів, які мають входити до обов'язкового примірника, і його розподілом.

Історія обов'язкового примірника в Україні до 1917 року була фактично історією обов'язкового примірника Російської імперії. На чолі стояло "Главное Управление по делам печати", якому підпорядковувались цензурні комітети, що одержували всі книжки та взагалі все, що було видрукувано в ній.

Систематична бібліографічна реєстрація творів друку бере початок від створення у 1907 році "Книжної летописи" — першого щотижневого бібліографічного журналу в Російській імперії, який видавався Головним управлінням у справах друку при Міністерстві внутрішніх справ.

У 1907—1920 роках редагував "Книжну летопись" видатний книгознавець і бібліограф Андрій Дмитрович Торопов (30.07.1851—10.05.1927), засновник першої в Москві (1876) загальнодоступної дитячої бібліотеки. Результатом праці А. Торопова стало видання восьми щорічників зі статистики друку за 1908—1915 роки: "Выставка произведений печати за 1908 год" і за наступні роки до 1915 року. Поява щорічників була пов'язана з книжковими виставками, що їх організувало Головне управління у справах друку в Санкт-Петербурзі. Виставки являли собою звіт про видавничу справу в царській Росії й вимагали наочних статистичних узагальнень. Ці видання характеризує повнота статистичних даних і можливість зіставити їх. Книжки обліковувались за трьома основними параметрами: кількістю назв, тиражами і номінальною вартістю.

Видавничу діяльність у Російській імперії була досить розвиненою, що добре видно з табл. 1.

Таблиця 1

Роки	Російською мовою			Іншими мовами			Всього		
	Кількість назв	Тираж (пр.)	Вартість (крб)	Кількість назв	Тираж (пр.)	Вартість (крб)	Кількість назв	Тираж (пр.)	Вартість (крб)
1908	18 286	Немає даних	Немає даних	5 566	Немає даних	Немає даних	23 852	75 868320	25 062691
1909	20 698	84 640 042	25 903 102	5 940	16 826866	3 451 104	26 638	101 466908	29 354207
1910	22 321	91 404 585	30 053 589	6 736	18 585915	5 158509	29 057	109 990500	35 212098
1911	25 526	103 302 363	33 225 396	6 835	20 497077	5 234054	32 361	123 799440	38 459451
1912	27 399	111 568 847	34 484 649	7 231	21 933939	6 124027	34 630	133 561886	40 608677
1913	26 629	98 819 108	33 739 721	7 347	20 017605	5 390313	34 006	118 836713	39 130035

У 1913 році у Києві було видано 2019 назв (тиражем 5201980 примірників); Одесі — 1194 назв (4443955); Харкові — 850 (719715); Полтаві — 286 (373331); Херсоні — 133 назви (120985 примірників). У тому ж році було випущено 228 назв книг українською мовою, тиражем 725585 примірників.

Усього за 1798—1916 роки видруковано близько 6 тисяч книг українською мовою (в тому числі не менше 2,8 тис. — у Східній Україні й Росії). Слід зауважити, що ситуація з книговидавництвом у Західній Україні була досить важкою, так, у Галичині в міжвоєнний період існувало 50 українських видавництв, продукція яких у 1934 році становила 346 назв. На Буковині через жорсткі умови румунської цензури за 1921—1928 роки випущено всього 39 назв. Активніше розвивалось книговидавництво в Закарпатті.

Під час Першої світової війни 1914—1918 років книговидавництво в Україні різко зменшилося.

Проте вже в 1917 році в Україні з'явилося 78 видавництв, а в 1918 — 104. Книговидавництво почало розвиватися і виникла необхідність у створенні бібліографічного центру, яким і стала Книжкова палата України.

1917—1922 роки

Після Лютневої революції 1917 року замість цензурних комітетів були створені комісаріати у справах друку, які займалися пошуком нових форм збирання обов'язкового примірника. На початку 1918 року їх ліквідували, а збирання та реєстрацію видань друку, в тому числі й українського, було покладено на Книжкову палату в Петрограді, яку заснував Тимчасовий уряд у травні 1917 року.

За часів Центральної Ради міністром освіти було подано до Ради Народних Міністрів законопроект про обов'язкове надсилання друкарнями усіх видань. Установити точну дату підготовки цього законопроекту немає можливості, це десь кінець 1917 — початок 1918 року. Проте через політичні події закон про обов'язковий примірник не вдалося упровадити в життя.

29 квітня 1918 року сталася зміна влади — гетьманом всієї України проголошено П. Скоропадського. За часів Гетьманату було оприлюднено новий закон про обов'язковий примірник, який набув чинності з 1 липня 1918 року. У цьому законі не зазначалась ні кількість примірників, ні їхній розподіл серед бібліотек та культурних установ. На наш погляд, цей закон мав виключно цензурне значення, бо й Управління у справах друку знаходилося у складі Міністерства внутрішніх справ.

З приходом у грудні 1918 року до влади Директорії Законом, ухваленим Радою Народних Міністрів і затвердженим Головою Директорії В. Винниченком, **24 січня 1919 року** було оголошено про утворення **Головної Книжної Палати в м. Києві** "...для реєстрації всієї друкарської продукції на Україні, наукового її систематизування та для обміну книжками з іншими книжними інституціями..."¹.

А **26 січня 1919 року** було затверджено "Закон про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами до Повітових Комісарів примірників всіх видань".

На початку лютого 1919 року в Києві утворився Тимчасовий робітничо-селянський уряд. Згідно з наказом Народного комісара освіти В. Затонського за № 4 від 11 лютого 1919 року "... усі асигнування і намічені видачі по Міністерству Народної Освіти, затверджені попереднім урядом, залишені в повній силі і підлягають виконанню..."

18 лютого в Головному Управлінні Мистецтва й Національної Культури було оголошено наказ комісара, в якому Бібліотечно-Архівному відділу запропоновано приступити до формування Головної Книжної Палати, призначивши завідувачем усіма справами з її утворення Ю. Іванова-Меженка, ініціатора створення Книжної палати. На першому засіданні Ради Головної Книжної Палати 17 березня 1919 року

Ю. Іванова-Меженка обрано головою Палати, В. Кордта — головою Ради Палати, Ю. Ковалевського — секретарем.

Головна Книжна Палата за короткий час активно розгорнула свою роботу, збираючи та реєструючи "біжучу" друковану продукцію, а також документи за 1917—1918 роки. Її результати вона мала друкувати у своєму бюлетені.

Проте через півроку знову настає перерва в її роботі. Денікінці, які окупували Україну, ввели цензуру на українську книгу. Все майно Книжної палати та цінні збірки було запаковано, однак кілька співробітників-ентузіастів продовжували збирати друковані видання. Вони ходили до друкарень, якщо дозволяли обставини, і збирали документи. Так було до грудня 1919 року, коли повернулася Радянська влада і відновила роботу Головної Книжної Палати. Зміни урядів, громадянська війна в Україні дуже перешкождали виконанню основних функцій Головної Книжної Палати, що називалася різних організаційних експериментів.

З 1920 року державний центр України переміщується у м. Харків, й там Колегія Наркомосу затвердила "Положення про Центральний Бібліографічний Відділ Всеукраїнського Державного Видавництва". У березні 1921 року в Харкові оголошено нову постанову "Про обов'язкову реєстрацію та збереження зразків творів друку".

Проте головні зміни настають у 1922 році, коли вийшла постанова Ради Народних Комісарів "Про організацію Української Книжкової Палати і про забезпечення головних книгосхованок всіма виданнями республіки". За цією постановою з 27 червня 1922 року Центральний бібліографічний відділ у Харкові перетворено в Українську книжкову палату при Державному видавництві УСРР.

Головна Книжна Палата у Києві згодом була реорганізована в Український науковий інститут книгознавства.

1922—1989 роки

Перебуваючи у Харкові з 1922 по 1989 роки, Книжкова палата була головною науково-бібліографічною й інформаційною установою України, центром національної бібліографії. У ній збиралася і зберігалася вся друкована продукція, що виходила на терені України і видавалися державні покажчики: "Літопис книг" з 1924 року, "Літопис журнальних статей" з 1936 року, "Літопис газетних статей" з 1937 року, "Літопис образотворчих видань" (1937—1990), "Літопис нот" (1954—1990), "Літопис рецензій" (1936—1990); ретроспективні покажчики: "Преса Української РСР", "Літопис періодичних видань УРСР" (щорічник), "Періодичні видання УРСР" (останній — за 1976—1980 роки), "Друковані видання УРСР" (1947—1989), "Українська РСР у пресі СРСР і зарубіжних соціалістичних країн" (1956—1989); друковані ановані картки на книги та журнальні статті. Ці бібліографічні покажчики користувались великою популярністю в усьому світі, ставши незамінними в повсякденній праці науковців, працівників освіти і культури.

1989—1995 роки

З початком переїзду в Київ (1990) Книжкова палата була об'єднана з видавництвом "Реклама" і перетворена в республіканське бібліографічно-видавниче об'єднання "Книжкова палата ім. І. Федорова", а з 1993 року — в Національне науково-виробниче об'єднання "Книжкова палата України". У Харкові створено філію, яка продовжувала зберігати більшу частину Державного архіву друку.

У зв'язку з тим, що висококваліфіковані бібліографи залишилися у Харкові, виникли значні труднощі, пов'язані з організацією роботи Книжкової палати України в нових умовах. За короткий термін в умовах економічної кризи потрібно було сформувати професійний колектив Палати при величезному дефіциті професійних бібліографів. Це позначилося на роботі Книжкової палати. Вона припинила видання літописів нот, рецензій, образотворчих і періодичних видань України, усіх ретроспективних покажчиків, а також друкованих анованих карток.

¹ У всіх цитуваннях документів збережено тогочасний правопис.

Це був надзвичайно важкий період життя не тільки державних установ, таких, як Книжкова палата України, а й всієї країни. Урядовці того періоду намагалися знищити установи, створені за часів Радянської влади. Приваблювало "реформаторів" і приміщення Палати, загальною площею 10,5 тис. кв. м, яке можна було використати для зберігання бананів, чи інших, дефіцитних на той час, продуктів харчування. Тому й вирішили "прихватувати" Книжкову палату, включивши її до об'єктів, що підлягають приватизації. Багато сил та енергії було витрачено для вилучення Палати з цього списку.

1996—2004 роки

Наказом міністра у справах преси та інформації від 25 березня 1996 року Національне науково-виробниче об'єднання "Книжкова палата України" реорганізовано у державну установу з назвою "Книжкова палата України", що автоматично виключало її з об'єктів, які підлягали приватизації.

Згодом основні функції Книжкової палати України були визначені Статтею 27 Закону України "Про видавничу справу" від 5 червня 1997 року №318/1997.

На 1 січня 1996 року фонд друкованої продукції Державного архіву друку Книжкової палати України становив: у Києві — 3752773 одиниць зберігання (книги, частина газет і аркушеві видання), у Харкові — 7800495 одиниць зберігання (видання для сліпих, газетні та аркушеві видання).

Для перевезення фонду в Київ необхідно було провести ґрунтовну підготовчу роботу з дезінфекції документів, розміщення аркушевої продукції в нові папки, а також здійснити значний обсяг реставраційних робіт. Незважаючи на величезні труднощі з фінансуванням Палати упродовж 1996—2001 років, з Харкова у Київ було перевезено газети та аркушеву продукцію й об'єднано фонд Державного архіву друку. Відновлено випуск усіх літописів і започатковано видання нових літописів і довідників, які раніше видавала Всесоюзна книжкова палата в Москві. Засновано науково-практичний журнал "Вісник Книжкової палати", який президією Вищої атестаційної комісії України віднесено до наукових фахових видань України в галузі технічних, педагогічних, історичних наук, соціальних комунікацій (книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство) — постанови ВАК від 10.05.2000 № 1-02/5, 11.10.2000 № 1-03/8, 11.04.2001 № 5-05/4, 21.05.2008 № 1-05/5.

У 1996 року Книжкова палата розпочала поступовий перехід на нові інформаційні технології. За фінансової підтримки Міжнародного фонду "Відродження", у рамках проекту "Централізована каталогізація" створено локальну комп'ютерну мережу. Сформовано новий якісний склад співробітників Палати, розроблено напрями наукових досліджень, які раніше проводилися Всесоюзною книжковою палатою, і розпочато роботу над їхньою реалізацією.

Головною метою автоматизації технологічних процесів Книжкової палати України є організація доступу до електронних джерел інформації шляхом створення засобів обслуговування і збирання інформаційних матеріалів, централізованої каталогізації і розповсюдження бібліографічної інформації на різних носіях за запитом абонентів.

Згідно зі Стратегічним планом розвитку Книжкової палати України до 2005 року було розроблено і реалізовано наступні проекти:

1. Створення автоматизованої системи державної реєстрації друкованих документів — інформаційних джерел статистичної, бібліографічної та реферативної інформації, які характеризують видавничу діяльність України. Складовими цієї системи є:

— автоматизована система "Державна статистика друку": містить статистичну інформацію про кількісні та якісні показники, що узагальнюють результати видавничої діяльності на всій території України і в окремих її регіонах;

— бібліографування видавничої продукції України у вигляді автоматизованого банку даних "Державна бібліографія" та системи державних бібліографічних покажчиків і каталожних карток.

2. Автоматизована система централізованої каталогізації та інформування про нові видання України: зведений електронний каталог друкованої продукції України; центра-

лізований бібліографічний опис видань і випуск карток на книги та брошури, статті з журналів, збірників та газет, рецензії та автореферати дисертацій, необхідних для ведення каталогів та карток у різних бібліотеках та інформаційних центрах; оперативне інформування абонентів про нові видання України.

3. Проект "Класифікаційна система України" — розроблення україномовного еталону Універсальної десяткової класифікації для забезпечення потреб видавництва, бібліотек та інформаційних центрів. Реалізація проекту "Класифікаційна система України" дала можливість уперше в історії України створити національну систему класифікації наук; перекласти, систематизувати і видати таблиці Універсальної десяткової класифікації (УДК) українською мовою для ведення каталогів у видавництвах, наукових і технічних бібліотеках України. Термінологічно перше україномовне видання УДК мало повну відповідність з англійським еталоном УДК. У подальшій роботі з таблицями УДК деякі рубрики, що не використовуються в Україні, скорочено, а деякі, навпаки, розширено. Загалом національний варіант УДК налічує 167770 термінів.

Важливим завданням Книжкової палати є впровадження і забезпечення функціонування Міжнародної системи стандартної нумерації книг (ISBN), Міжнародної системи стандартної нумерації нотних видань (ISMN).

З метою пропаганди і розповсюдження української книги, комплектування бібліотек Книжкова палата працює над створенням інформаційно-бібліографічної системи України, основним елементом якої є підготовка і видання каталогу "Книги в продажі".

Упродовж майже десяти років колектив Книжкової палати України удосконалював свою роботу, проводячи наукові дослідження у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності. До роботи було залучено нові кадри з високим рівнем кваліфікації, великим досвідом бібліографічної, видавничої роботи, фахівців у галузі комп'ютерних технологій та автоматизованих інформаційних мереж. Проте виконувана робота все частіше входила у протиріччя зі статусом Палати як культурно-наукової установи, а головне, з оплатою праці та кваліфікаційними характеристиками її співробітників. Тому в 2001 році Вчена рада Палати прийняла рішення про підготовку і подання у вищій організації документів щодо зміни статусу Книжкової палати з культурно-наукової на державну наукову установу. Майже три роки велася робота з чиновниками Мінфіну, Мінекономіки й Кабміну про зміну статусу і тільки 10 грудня 2003 року Кабінет Міністрів України видав Розпорядження за № 763-р, у якому стверджувалося: "З метою підвищення ефективності наукових досліджень у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності погодитися з пропозицією Держкомтелерадіо щодо надання Книжковій палаті статусу державної наукової установи".

Значна заслуга в цьому була заступника Голови Держкомтелерадіо А. Мураховського, Віце-прем'єр-міністра В. Табачника та Міністерства освіти і науки, які змогли переконати Мінфін і Мінекономіки у необхідності надання Книжковій палаті наукового статусу. Проте ще й сьогодні в державному бюджеті виділяються мізерні кошти для забезпечення її діяльності.

Наказом Голови Держкомтелерадіо України Івана Чижка № 46 від 17 лютого 2004 року було затверджено новий Статут, Палаті повернено ім'я Івана Федорова. З того часу Книжкова палата України має повне найменування: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

2005—2008

Проблема збереження документів

Станом на 31 грудня 2008 року Державний архів друку Книжкової палати України налічує 13398146 одиниць зберігання, серед них:

1. Книги і брошури — 880227
2. Періодичні та продовжувані видання — 284621

3. Газети — 10179758
4. Образотворчі видання — 83842
5. Картографічні видання — 1979
6. Нотні видання — 18530
7. Аркушева продукція — 1949012

Це єдиний найповніший фонд друкованої продукції України, зібраний упродовж більше 90 років, починаючи з 1917 року. Унікальний він ще й тому, що вміщує в собі спецфонд 1917—1976 років. Досліджуючи документи цього періоду в контексті історії організації й формування спецфондів в Україні під кутом зору ідеологічної та соціокультурної політики держави, було підготовлено до друку науково-допоміжний ретроспективний бібліографічний покажчик "Спецфонд Книжкової палати України (1917—1921 рр.)" (10000 назв).

В останні роки спільнотою все гостріше усвідомлюється неминучість старіння та руйнування документів, що загрожують фондам бібліотек і архівів, хоч ця проблема давно відома фахівцям.

Під старінням розуміють перетворення відносно міцного і гнучкого паперу в крихкий, що при дотику розпадається. Причини старіння мають ендогенний (внутрішнє походження) і екзогенний (зовнішнє походження) характер. Перший зумовлений внутрішніми факторами: сировиною, з якої виготовляють папір, і технологією його виробництва. Руйнуванню піддаються не старі рукописи чи книги, а насамперед видання, випущені після 1940 року. З цього часу для промислового виготовлення паперу стали використовувати нову волокнуотримуючу сировину і кислотні домішки. Вступаючи в реакцію з атмосферним повітрям, вони утворюють гідролітичне середовище, що сприяє руйнуванню паперу.

За оцінками спеціалістів, приблизно третина документів наукових бібліотек старіє і руйнується. Використання хімічних речовин хоч і уповільнює руйнування, проте не зупиняє його. У зв'язку з цим у США ще в 1990 році розпочато реалізацію ряду проектів із забезпечення збереження фондів.

У рамках вісімнадцятимісячного проекту, реалізованого Корнельським університетом, фірмою XEROX Corp. і Комісією з питань консервації та забезпечення доступності документів (Commission of Preservation and Access), зміст близько тисячі документів бібліотеки університету уведено до комп'ютера. При цьому було вивчено проблеми технічної реалізації цього проекту, ефективності грошових витрат, а також методи каталогізації і пошуку старих документів.

На здійснення іншого проекту Національний фонд для гуманітарних наук (National Endowment for the Humanities) виділив майже 7.2 млн дол., призначених для мікрофільмування документів, яким загрожує руйнування. З них 1.4 млн дол. виділено Чиказькому університету на мікрофільмування документів з історії техніки.

У бібліотеці Генеалогічного товариства штату Юта США накопичено величезний досвід збереження документів на мікроформах. У відділеннях бібліотеки, що розміщені в 40 країнах Америки, Європи та Азії, працює понад сто операторів апаратів, які щороку мікрофільмують близько 35 млн документів.

Для забезпечення їхнього збереження Генеалогічна бібліотека розміщує оригінали-негативи рулонних мікрофільмів (першого покоління) у спеціально обладнаних приміщеннях. Вони знаходяться всередині гранітної гори у передмісті м. Солт-Лейк-Сіті. Там можна зберігати майже 3,5 млн рулонів мікрофільмів, довжиною 30.5 метрів кожний. Тут підтримується температура +14 градусів і відносна вологість повітря 30—40%. Свіже повітря проходить через фільтри, які очищають його від диму, пилу та хімічних речовин.

Каталогізація мікроформ проводиться за допомогою комп'ютерів, а також на мікрофішах за допомогою СОМ-систем і розсилаються по філіях і відділеннях товариства. Управління державних архівів США планує всі документи,

що потребують тривалого зберігання, перевести на шістнадцятиміліметрові мікрофільми. Спеціалісти вважають, що на сьогодні використання мікрографічної технології є єдиним шляхом забезпечення довичного зберігання документів.

Останнім часом багато бібліотек стали застосовувати нові технології збереження документів, що полягають у їхньому оцифруванні та застосуванні оптичних дисків. Зважаючи на те, що Книжкова палата України інтенсивно використовує нові інформаційні технології, вирішити проблеми збереження фондів передбачається шляхом поступового їхнього переведення на електронні носії інформації.

Плани на майбутнє

Важко писати про плани на майбутнє в умовах світової фінансової кризи. Краще б було назвати це не планами, а мріями. Реалізація планів вимагає фінансової підтримки. В умовах, коли кошти виділяються тільки на заробітну плату, щось реальне зробити надзвичайно важко. Проте кожна людина живе надією, тому й ми будемо сподіватися на краще і помірємо.

Головним завданням центрів інформації, до яких належить і Книжкова палата України, є перебудова інформаційних систем з метою підвищення їхньої ролі в наукових дослідженнях, системах прийняття рішень тощо. Це потребує їх інтеграції, перетворення самостійно існуючих систем в основні частини єдиної інформаційної системи. Проте головним завданням залишається збирання, опрацювання, збереження документів і забезпечення доступу до їхнього змісту, а також розповсюдження інформації про них.

Управління інформацією Книжкової палати України слід вирішувати в двох аспектах: по-перше, усередині установи має бути покращене управління наявними інформаційними ресурсами з метою підвищення продуктивності, ефективності та якості надання послуг; по-друге — у зовнішній сфері потрібно розуміти інформаційні потреби найрізноманітніших користувачів (клієнтів) і відповідним чином регулювати управління інформацією, удосконалюючи способи обслуговування їхніх специфічних потреб.

Управління інформацією пов'язане з плануванням, організацією, реалізацією і контролем інформаційних ресурсів, до яких входять інформаційні фонди (змістовні комплекси), інформаційні системи, інформаційна інфраструктура та інформаційні процеси, що їх супроводжують.

Основними "елементами" та "дійовими особами" інформаційного ринку є розповсюджені інформації, тобто посередники між генераторами/постачальниками інформації й інформаційними службами та споживачами інформації; потім йдуть користувачі інформаційних послуг; далі допоміжні служби.

Створення інформаційних систем ставить за мету обмін інформацією між потенційними джерелами і користувачами. Інформаційними бар'єрами на цьому шляху є: різниця рівнів знань джерела інформації і споживача, мовні перешкоди, відсутність навичок інформаційного пошуку. Але головним є віддалення користувачів від джерел засобів масової інформації у часі та просторі.

Вплив часового бар'єру зводиться до мінімуму шляхом фіксації повідомлення на будь-якому носії з його подальшим відтворенням. Усе, що встигло створити людство, чого спромоглося досягти й придумати — зберігається на сторінках книг та рукописів. Збереження і розповсюдження людських знань у різні куточки всіх країн світу на різноманітних носіях інформації роблять їх доступними величезній кількості користувачів. Взаємний зв'язок інформаційних систем між собою дає змогу в принципі надавати кожному споживачу всі знання, створені людським генієм.

Але економічні міркування роблять нереальною можливість доступу кожної людини до зафіксованих на носіях знань суспільства. Сховища інформації неминуче будуть обмежені за тематикою і за обсягом вибіркового комплектування. Тому звернення до всього обсягу людських знань можливе тільки за наявності зв'язків з іншими фондами й

інформаційними системами, що мають можливість передавати повідомлення, які вони зберігають.

Інформаційні технології, що з'явилися разом з комп'ютерами і засобами комунікації, уможливили подолання просторових перешкод під час передавання різних інформативних повідомлень. Проте існує проблема розповсюдження інформації, зафіксованої на паперових носіях, розв'язати яку можна тільки за допомогою створення цифрових бібліотек.

Для вирішення питання ефективного управління інформацією потрібні відповідні бази даних бібліографічної і повнотекстової інформації. Тому першочергове завдання — створення повного електронного каталогу книг і брошур, що зберігаються в Державному архіві друку Палати, і організація доступу до нього з бібліотек та інформаційних центрів. Цей фонд налічує майже 900 тисяч назв. Сьогодні створено службові електронні каталоги книг і брошур, що надійшли до архіву з 1991 року. Каталоги містять бібліографічну інформацію про понад 240 тисяч видань. Виконавши комплекс робіт із ретроконверсії хронологічного каталогу книг і брошур, можна забезпечити ефективний доступ до джерел інформації Палати.

Наступним завданням є оцифрування документів Державного архіву друку. У 2008 році Книжкова палата спільно з компанією SIA "Infodisk Media" реалізували "пілотний" проект пробного оцифрування видань з фонду Державного архіву друку — книги, газети і журналу. Якість отриманих цифрових копій цілком відповідає вимогам, що пред'являються до таких документів. Також розроблено проект, визначено обсяг роботи, формати для збереження цифрових копій, етапи реалізації проекту.

За цифровими бібліотеками майбутнє. В епоху електронних публікацій і переведення друкованих документів у цифрові постає питання, як домогтися гармонійного сусідства друкованих видань з їхньою оцифрованою копією, які видання в першу чергу слід оцифровувати, як зберігати і надавати користувачам інформацію, не порушуючи права авторів.

У процесі реалізації "пілотного" проекту виникла ідея вирішення проблеми книгосховищ шляхом створення Депозитарної цифрової бібліотеки. Фахівцям відомо, що практично для всіх бібліотек світу головною є проблема книгосховищ, у яких завжди недостатньо місця для розміщення фондів. Книгосховища бібліотек заповнені книгами, 90 відсотків яких, особливо у великих бібліотеках, не мають постійного попиту. Там є книги, які ніколи не видавалися читачам, або видавалися раз у 10—20 років. Водночас ці книги мають бути в інформаційному просторі держави. Наприклад, сьогодні твори класиків марксизму-ленінізму або численні праці Леоніда Брежнєва, колишнього Генерального секретаря ЦК КПРС, зберігає (можливо тільки один примірник) більшість бібліотек України, але запит на ці твори відсутній.

Кількість назв видань, що друкуються, не зменшується, а навпаки, збільшується. Так, в Україні в 1980 році видавалося 9061 назва книг, а в 2007 році — 17987. Така сама ситуація і в Європі, де в 1980 році було надруковано 411 тисяч назв книг, а в 2007 — 770 тисяч. Будуватимуть нові приміщення для книгосховищ в Україні не скоро, а нові надходження немає де розмішувати.

Що ж робити?

Вирішують проблему книгосховищ трьома шляхами:

1. Будівництвом нових.

2. Чисткою фондів і вилученням літератури, що мало використовується (вилучена література передається в інші бібліотеки, здається в макулатуру, а в окремих країнах продається населенню).

3. Формуванням депозитарної бібліотеки.

Перший шлях вимагає великих капіталовкладень і тільки тимчасово вирішує проблему, бо кількість книг й інших видань постійно збільшується, і будівництво книгосховищ може носити перманентний характер. У важкій ситуації в українській економіці, різким зменшенням населення і

частковою втратою інтересу до читання мало надій на будівництво нових книгосховищ навіть для національних бібліотек.

Другий — потребує чіткої координації бібліотек у справі вилучення літератури і призводить до можливої втрати цінних книг та інших документів.

Третій — на наш погляд, оптимальний, полягає у формуванні депозитарної бібліотеки, у фондах якої зберігається два чи більше примірників вилучених книг однієї назви.

Проблема книгосховищ не нова, і в багатьох країнах світу її вирішують саме створенням депозитарної бібліотеки. Технологія вилучення книг з фондів бібліотек дуже проста. Кожна веде статистику виданих книг і, якщо книга не затребувана читачами упродовж певного часу (3—5 років), її вилучають з фондів і передають до депозитарної бібліотеки.

Електронний каталог депозитарної бібліотеки має бути доступним з кожної публічної чи іншої бібліотеки. При надходженні запиту на книгу, що зберігається в депозитарній бібліотеці, читач обслуговується в режимі міжбібліотечного абонементу.

Приблизно так працює депозитарна бібліотека Сполучених Штатів Америки в Чикаго, куди здають вилучену з усіх американських бібліотек літературу.

Створення депозитарної бібліотеки

Восьмидесяті роки ХХ століття були плідними в будівництві приміщень для Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського, Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", введених в дію в 1989 році, а також для більшості обласних наукових бібліотек, які отримали нові приміщення. На жаль, за останні роки нових бібліотек не побудовано, а у більшості книгосховища повністю заповнені фондами. Надій на будівництво нових приміщень бібліотек дуже мало. Вихід з такого становища дасть розроблення концепції депозитарної бібліотеки України, її організація, комплектування та обслуговування користувачів. Така бібліотека повинна мати книгосховище для зберігання одного-двох примірників кожної назви книги та інших документів, які сьогодні є в багатьох бібліотеках і не користуються попитом. Поодинокі запити на такі видання задовольнятиме депозитарна бібліотека. Отже можна вивільнити значні площі для нових надходжень і не будувати нових книгосховищ. Створення такої бібліотеки конче необхідне нашій країні.

Депозитарну бібліотеку можна створити в Україні, спеціально збудувавши для неї приміщення у декількох регіонах. На першому етапі, для експериментального опрацювання ідеї, її можна створити в Києві на базі Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Державний комітет телебачення та радіомовлення України планує розпочати будівництво другої черги книгосховища Державного архіву друку Книжкової палати, де слід передбачити й розміщення депозитарної бібліотеки. Її фонд поступово буде переводитись на цифрові носії інформації і стане доступним з будь-якої бібліотеки України й інших країн. Тому виконання замовлень на книги депозитарної бібліотеки може здійснюватись у режимі віддаленого доступу.

Державний архів друку Книжкової палати України має найповніший фонд друкованої продукції України. Його оцифрування та об'єднання з оцифрованими фондами бібліотеки дасть можливість створити цифрову депозитарну бібліотеку, вирішити проблеми книгосховищ і збереження фондів Державного архіву друку — документальної пам'яті України.

Слід також повернутися до ідеї розроблення ґрунтовнішого проекту "Пам'ять України", який би передбачив створення комплексної бази даних, що включатиме: інформацію про архітектурні та історичні пам'ятки; музеї України і цифрові копії фондів окремих музеїв; книжкові колекції інкунабул, палеотипів, стародруків тощо.

Планів багато, проте брак коштів вимагає раціонального їхнього використання, але ж мріяти потрібно, бо мрії відкривають дорогу в майбутнє.

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Колективі Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова"

Шановні друзі!

Щиро вітаю вас із 90-ю річницею від дня заснування Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", доля якої нерозривно пов'язана з історією видавничої справи та бібліографії в Україні.

Сьогодні Книжкова палата України — визнаний центр державної бібліографії, статистичного обліку та архівного зберігання видань, провідний науковий заклад, що має найповніший фонд друкованої продукції. Це справжня скарбниця національної культури, духовних і творчих надбань нашого народу.

Вдячний фахівцям Книжкової палати України за їхній внесок у книгознавчі дослідження, збереження традицій та розвиток книговидання.

Нехай самовіддана праця вашого колективу і надалі сприяє поширенню українського друкованого слова, примноженню інтелектуального багатства суспільства.

Бажаю вам щастя, міцного здоров'я, натхнення й нових здобутків у вашій благородній справі.

Віктор ЮЩЕНКО

ГОЛОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Колективу Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова"

Щиро вітаю невтомних трудівників на ниві документальної пам'яті України зі славним ювілеєм — 90-ю річницею утворення Головної Книжної Палати в м. Києві.

Ваш творчий колектив — це команда однодумців, незрадливих поціновувачів української книги, доля якої стала й вашою долею. Труднощі не похитнули вас, а навпаки, загартували, зміцнили ваш дух, додали енергії.

В усі часи Книжкова палата України зосереджувала і зосереджує зусилля на збереженні й збагаченні духовної скарбниці українського народу. Державний архів друку Книжкової палати — це втілена в документи історія України, її народу, її духовних і творчих надбань.

У сучасних умовах завдання і функції Книжкової палати України, її роль і місце у вітчизняній книжковій культурі визначені Законом України "Про видавничу справу". Сьогодні — це один з провідних наукових і культурних центрів країни у сфері державної бібліографії, книгознавства та інформатики.

Вашим науковим дослідженням у галузі видавничої справи властивий високий професіоналізм. Бібліографічна, аналітично-статистична та інші види книгознавчої інформації, які ви надаєте органам влади, бібліотекам, просвітницьким та науково-дослідним установам, — вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки, культури, освіти,

Щиро бажаю вам здійснення всього задуманого, яскравих вражень у житті, щасливих подій. Нехай ніколи не згасає у ваших серцях любов до справи, якій ви присвятили своє життя — до вітчизняного книговидання.

Володимир ЛИТВИН

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР УКРАЇНИ

Працівникам Книжкової палати України

з нагоди 90-річчя від дня її заснування

Дорогі друзі!

Від імені Уряду та від себе особисто щиросердно вітаю працівників Книжкової палати України з нагоди 90-річчя від дня заснування.

Книжкова палата — це наше національне надбання, найбільший інформаційно-бібліографічний центр країни, що є скарбницею друкованих видань, документальною пам'яттю України для прийдешніх поколінь. За

рішенням Уряду повний і недоторканий фонд всіх видів випущених видань Державного архіву друку включено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання.

Своєю щоденною самовідданою працею Ви робите великий внесок у майбутнє, сприяючи збереженню духовності українського народу. Ваш професіоналізм, високу відповідальність та відданість обраній справі, які є запорукою розвитку книговидавничої та бібліографічної справи в Україні, високо цінує Уряд.

Вірю, що Ви з гідністю долатимете всі тимчасові труднощі і надалі сумлінно виконуватимете важливу державну справу на благо нашої Батьківщини.

У цей святковий день дякуємо Вам за сумління, наполегливість, витримку та оптимізм.

Бажаю щастя, міцного здоров'я, благополуччя Вам і Вашим родинам.

Юлія ТИМОШЕНКО

УДК 061.1:015(477)

На честь ювілею

З нагоди 90-річчя Книжкової палати України відбулися збори колективу. В них взяли участь тимчасово виконуючий обов'язки голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України А. Л. Мураховський, заступник голови Комітету В. Г. Шевченко, заступник завідувача відділу з питань мовної і етнонаціональної політики Головної служби з питань гуманітарного розвитку Секретаріату Президента України Т. П. Марусик, завідувач сектору з питань розвитку преси, видавничої та архівної справи Секретаріату Кабінету Міністрів України А. М. Плус, відповідальний секретар Асоціації книжкових палат країн СНД, головний редактор журналу "Бібліографія" К. М. Сухоруков (м. Москва), президент Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів О. В. Афонін, керівники ряду столичних видавництв — "Веселки", "Мистецтва", "Либеді", "Етносу", "Знання", "А. С. К.", ДНВП "Картографія", "Техніка"; представники бібліотек — Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Наукової бібліотеки імені І. Денисенка Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"; Київського національного університету культури і мистецтв та інших підприємств, організацій, навчальних закладів міста.

У вступному слові директор Книжкової палати України М. І. Сенченко розповів про дев'яносторічний шлях трудового колективу установи, про продовження і примноження його славних традицій нинішніми працівниками.

Оголошено вітальні слова Президента України, Голови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України.

Тимчасово виконуючий обов'язки голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України А. Л. Мураховський висловив подяку співробітникам Книжкової палати України за їхню сумлінну працю щодо збереження одного з найбільших національних надбань — фонду друкованих видань, який становить більше 13 млн друкованих одиниць. Анатолій Леонідович наголосив на завданнях, які потрібно вирішити у справі захисту національного інформаційного простору України.

Вітальне слово на адресу ювілярів виголосив президент Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів О. В. Афонін, зазначивши, що важко переоцінити внесок колективу Книжкової палати України у збереження друкованого слова, його пропаганду. Відповідальний секретар Асоціації книжкових палат країн СНД, головний редактор журналу "Бібліографія" К. М. Сухоруков підкреслив: "Ваша палата носить ім'я Івана Федорова, який стояв біля колиски книгодрукування трьох братніх народів — російського, українського і білоруського. Приємно, що наші книжкові палати поєднує тісна співпраця, що вирішується майже дев'ятьма десятками років, яка приносить

обом установам обопільну користь. І хоча нині ми перебуваємо у різних суверенних державах, це співробітництво дедалі зміцнюється".

67 із 90 років трудової біографії установи-ювіляра припадає на харківський її період. Від імені міськради та міськдержадміністрації першої столиці України колектив Книжкової палати привітав депутат Харківської міської ради, президент концерну "Райський уголок" В. Д. Полозков.

Ювілей Книжкової палати збігся ще з одним святом загальнонаціонального масштабу — Днем Соборності України. І це дуже символічно. Адже новостворена Українська держава подбала про розвиток української книги, яка зазнавала утисків, переслідувань і заборон з боку влад імперій, до складу яких входила Україна. Нинішнім можновладцям варто навчитися у своїх попередників щодо справді державницького підходу до національної культури загалом і національної книги зокрема, наголосив у своєму виступі директор Державного підприємства "Державне спеціалізоване видавництво дитячої літератури "Веселка" Я. П. Гоян.

Жменька ентузіастів, ризикуючи життям, у роки руйнації під час громадянської війни збирали, опрацьовували і зберігали книги. Такі факти не можуть не хвилювати, зазначив у своєму виступі директор Науково-технічної бібліотеки імені І. Денисенка НТУУ "Київський політехнічний інститут" В. Г. Дригаль. Сьогодні співробітники Книжкової палати України, а це, в основному, жінки, продовжують славні традиції колективу. Серед бібліотечної спільноти користуються великою популярністю підготовлені ними "Покажчики", інші друковані видання.

Тепло привітали колектив ювілярів завідувач відділу підтримки електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Л. Й. Костенко та інші запрошені гості.

З нагоди ювілею ряд співробітників Книжкової палати відзначено. Почесними Грамотами Кабінету Міністрів України нагороджено двох працівників. Подяку Прем'єр-міністра оголошено одному, а Подяку голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України — восьми, п'ятьох співробітників відзначено Почесною Грамотою Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Подяку Голови Київської міської державної адміністрації оголошено восьми працівникам; п'ятьом вручено Почесну Грамоту голови Харківської міської державної адміністрації, чотирьом — Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів. 38 співробітникам оголошено подяку адміністрації Книжкової палати України.

Інформація Книжкової палати України

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про відзначення державними нагородами України

Витяз

За вагомий особистий внесок у справу консолідації українського суспільства, розбудову демократичної, соціальної і правової держави та з нагоди Дня Соборності України **П О С Т А Н О В Л Я Ю** :

Нагородити орденом Свободи

ОЛІЙНИКА Бориса Ілліча — письменника, м. Київ

Нагородити орденом "За заслуги" III ступеня

АНТИПОВИЧ Ганну Іванівну — редактора газети "Наше слово", м. Полтава
ГОЛОВКОВСЬКОГО Володимира Сергійовича — головного редактора громадсько-політичної газети "Черкаський край"
ЗЯБЛЮКА Михайла Павловича — директора Всеукраїнського державного спеціалізованого видавництва "Українська енциклопедія імені М. П. Бажана", м. Київ
МАЛКОВИЧА Івана Антоновича — директора видавництва "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА", м. Київ
ЯЩИЦАКА Віталія Степановича — головного редактора газети "Новини Закарпаття", м. Ужгород

Присвоїти почесні звання:

"ЗАСЛУЖЕНИЙ ЖУРНАЛІСТ УКРАЇНИ"

БОЯРЧУКУ Петру Оксентійовичу — власному кореспондентові газети "Волинь-нова", м. Луцьк
ВАСИЛЬСВУ Борису Юрійовичу — головному редакторові дочірнього підприємства "Телерадіокомпанія "Стерх", м. Дніпропетровськ
ЛАРІОНОВІЙ Валентині Володимирівні — заступникові начальника управління інформації та зв'язків з громадськістю Київської обласної державної адміністрації
ЛЕБІДЬ Марії Василівні — заступникові головного редактора творчо-виробничого об'єднання "Телебачення і радіомовлення", м. Кіровоград
МАРМАЗОВУ Руслану Леонідовичу — керівникові прес-служби акціонерного товариства "Футбольний клуб "Шахтар", м. Донецьк
СЕВЕРИНУ Миколі Степановичу — головному редакторові Луганської обласної громадсько-політичної газети "Ракурс-плюс"

м. Київ
16 січня 2009 року
№ 26/2009

Президент України
Віктор ЮЩЕНКО

ПОСТАНОВА
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про запровадження мораторію на виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження

Зважаючи на те, що сьогодні у м. Києві та інших регіонах України відбувається виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження з приміщень, які вони займали на законних підставах упродовж десятків років, та з метою розвитку вітчизняної книговидавничої справи, створення сприятливих умов для друкованих засобів масової інформації, закладів культури, суб'єктів господарювання, що спеціалізуються на виданні, виготовленні та розповсюдженні книговидавничої продукції, Верховна Рада України **П О С Т А Н О В Л Я Є** :

1. Органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування тимчасово, до схвалення відповідного закону: припинити прийняття рішень та призупинити виконання раніше прийнятих рішень про виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження із займаних ними на законних підставах приміщень державної та комунальної власності;

не допускати практики безпідставного розірвання чи припинення договорів оренди з редакціями друкованих засобів масової інформації, закладами культури, у тому числі бібліотеками, видавництвами, книгарнями, підприємствами книгорозповсюдження, а також закріпити за ними переважне право на укладення договору оренди на новий строк.

2. Рекомендувати Кабінету Міністрів України:

затвердити нормативи мінімального забезпечення громадян книготорговельними послугами в кожній адміністративно-територіальній одиниці;

розробити порядок розміщення книжкових магазинів у будівлях державної власності та встановлення пільгових ставок орендної плати за наймання у цих будівлях площ, які використовуватимуться для продажу книговидавничої продукції;

невідкладно розробити проект закону щодо заборони виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження із займаних ними на законних підставах приміщень державної та комунальної власності.

3. Ця Постанова набирає чинності з дня її опублікування.

м. Київ

16 січня 2009 року

№ 901-VI

Голова Верховної Ради України

Володимир ЛИТВИН

УДК [061.1:654.19/.197]:005.742"2008"

Колегія Держкомтелерадіо України підбила підсумки роботи в 2008 році та намітила завдання на наступний рік

30 січня відбулося розширене засідання колегії Держкомтелерадіо, на якому обговорювалися підсумки роботи Комітету в 2008 році та основні завдання на 2009 рік.

У засіданні взяли участь голова Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка Микола Жулинський, голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення Віталій Шевченко, голова Комітету ВР з питань культури і духовності Володимир Яворівський, академіки Мирослав Попович та Олексій Онищенко, представники Секретаріату Президента України та Секретаріату Кабінету Міністрів України, керівники структурних підрозділів Держкомтелерадіо.

З доповіддю виступив тимчасово виконуючий обов'язки Голови Комітету Анатолій Мураховський. Він повідомив, що у минулому році Урядом було визначено п'ять пріоритетів роботи Держкомтелерадіо: розроблення концепції створення системи Суспільного телебачення і радіомовлення; участь у впровадженні цифрового телерадіомовлення; реформування державних та комунальних друкованих засобів масової інформації; створення сприятливих умов для забезпечення розвитку вітчизняного книговидавництва та книгорозповсюдження, забезпечення належного рівня поінформованості громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції.

Як зазначив Анатолій Мураховський, за минулий рік Держкомтелерадіо вдалося досягти суттєвих результатів у реалізації пріоритетних завдань. Комітет цілеспрямовано та послідовно працював над впровадженням системи суспільного телерадіомовлення. Здійснювались заходи з розвитку системи державного телерадіомовлення, наближення її до європейських стандартів, впровадження суспільного мовлення, яке має функціонувати після 2010 року.

Протягом 2008 року підприємствами та філіями Концерну РРТ надано телекомунікаційних послуг на суму 377,3 млн грн., що на 61,3 млн грн. (або на 19,4%) більше, порівняно з відповідним періодом минулого року. Державне замовлення з трансляції державних телерадіопрограм за 2008 рік філіями та підприємствами Концерну РРТ виконано в повному обсязі.

Державне замовлення на виробництво і розповсюдження теле- і радіопрограм Держкомтелерадіо виконано повністю. Обсяг виробництва телепрограм зріс на 941 годину, або на 2,5%; радіопрограм — на 1162,6 години, або на 0,7%.

Відновлено виробничу та творчу діяльність студії "Укртелефільм". Схвалено Програму розвитку Державного спеціалізованого підприємства "Укртелефільм" на 2008 — 2012 роки та Тематичний план виробництва документальних фільмів ДСП "Укртелефільм" у 2008 році.

На порядку денному залишається питання реформування державних і комунальних ЗМІ. Комітетом проводиться робота з підготовки галузі до змін. У рамках доопрацювання проекту Закону України "Про реформування державних та комунальних друкованих засобів інформації", який розробляється Мін'юстом, уточнено правовий статус та майнові відносини ЗМІ.

Інше важливе завдання — впровадження цифрового телерадіомовлення, яке стає особливо актуальним у контексті забезпечення якісної трансляції фінальної частини чемпіонату Європи-2012 з футболу. Комітет разом з Мінтрансв'язку та Нацрадою з питань телебачення і радіомовлення працює над удосконаленням проекту Державної програми впровадження цифрового радіомовлення.

Основним стратегічним підприємством — впровадjuвачем цифрового мовлення — має бути Концерн РРТ з його потужним потенціалом. Оскільки Концерн РРТ належить до сфери управління Держкомтелерадіо, головним розпорядником коштів за програмою має бути саме Держкомтелерадіо.

Здійснюються заходи щодо організації інформаційного супроводження підготовки та проведення Євро-2012. Підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі інформації. На базі Укрінформу створено інформаційний центр "Євро-2012 — Україна".

Кабінетом Міністрів України затверджено державні цільові програми інформування громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008—2011 роки. З передбачених на 2008 рік асигнувань отримано 615,12 млн грн., що загалом дало змогу профінансувати бюджетні програми на 94,1%.

Важливий напрям роботи Комітету — створення сприятливих умов для забезпечення розвитку вітчизняного книговидавництва та книгорозповсюдження. Доповідач зазначив, що сьогодні можна впевнено говорити про позитивну динаміку. Завдяки підтримці держави збільшилась кількість виданих книг, порадувала якістю поліграфія.

Упродовж 2008 року до Державної наукової установи "Книжкова палата України ім. Івана Федорова" надійшло 27057 назв книг і брошур, загальним тиражем 52087,2 тис. примірників, що, порівняно з аналогічним періодом 2007 року, становить: за назвами — 126,2 %, за тиражами — 99,4 %. Українською мовою випущено 14348 друкованих одиниць книжок і брошур, загальним тиражем 29000,0 тис. примірників, що, порівняно з аналогічним періодом 2007 року, становить: за назвами — 136,3%, за тиражами — 112,1%.

Одним з важелів стимулювання видавничої справи в Україні є випуск книг за бюджетною програмою "Українська книга". Минулого року до Програми було внесено 221 книжкове видання 62 видавництв та видавничих організацій України. Згідно з укладеними договорами 182 видання профінансовано частково (в розмірі 60 %), 39 видань профінансовано повністю (в розмірі 100 %). На сьогодні в рамках програми "Українська книга" на 2008 рік вже побачили світ 200 книжкових видань.

Упродовж року Держкомтелерадіо продовжує роботу з розвитку нормативно-правової бази в інформаційній та видавничій сфері. Розроблено 12 законопроектів (з них 5 регуляторних актів), 10 актів Президента України; 32 акти Кабінету Міністрів України (з них 1 регуляторний акт). Триває робота з підготовки та доопрацювання проектів Законів України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо маркування книжкового видання"; "Про Концепцію створення системи Суспільного телебачення і радіомовлення" тощо.

З метою забезпечення подальшого розвитку вітчизняного книжкового ринку, зміцнення позицій національних виробників друкованої продукції Верховною Радою України прийнято розроблений Держкомтелерадіо Закон України "Про внесення змін до деяких Законів України щодо державної підтримки книговидавничої справи в Україні", яким продовжено дію пільгового режиму оподаткування для суб'єктів видавничої справи до 2015 року. На розгляд Верховної Ради України внесено Закони України "Про видавничу справу" (нова редакція) та "Про доповнення статті 9 Закону України "Про оренду державного і комунального майна", якими надається переважне право укладання договору оренди приміщень державної та комунальної власності видавництвам та підприємствам з розповсюдження книжкової продукції у разі випуску ними не менше 50 відсотків книжкової продукції державною мовою.

Урядом затверджено Концепцію Державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2009—2012 роки, а також розпорядження "Про вимоги щодо функціонування об'єктів роздрібно торгівлі книжковою продукцією", спрямоване на збереження та подальшу розбудову мережі книгорозповсюдження в Україні.

Забезпечено участь вітчизняних видавців у XV Мінській міжнародній книжковій виставці-ярмарку "Книги Беларусі — 2008", 53 Варшавській міжнародній книжковій виставці-ярмарку, XXI Московській міжнародній книжковій виставці-ярмарку у якості Почесного гостя, 60 Франкфуртському міжнародному книжковому ярмарку. Офіційна делегація України відвідала XXXI Міжнародну книжкову виставку-ярмарок "Книжковий салон в Монреалі".

Поінформували учасників засідання про підсумки роботи Держкомтелерадіо у 2008 році, тимчасово виконуючий обов'язки Голови Комітету Анатолій Мураховський зупинився на ключових завданнях на 2009 рік. За його словами, у сфері інформаційної політики та безпеки Держкомтелерадіо необхідно забезпечити виконання Указу Президента "Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України" та завершити роботу з підготовки проекту Концепції національної інформаційної політики.

Ключовими завданнями у сфері телерадіомовлення є продовження роботи щодо створення системи суспільного телебачення і радіомовлення, участь у доопрацюванні Державної програми впровадження цифрового телерадіомовлення з урахуванням пропозицій Комітету щодо використання потенціалу концерну РРТ та розширення вітчизняного мовлення на території інших держав, у тому числі іноземними мовами.

У поточному році необхідно також вирішити питання організаційного та матеріально-технічного забезпечення роботи інформаційного центру "Євро 2012-Україна", організувати на належному рівні роботу регіональних інформаційних центрів, поглибити співпрацю України та Польщі.

Анатолій Мураховський зазначив, що завдання, які постають перед Комітетом у нинішньому році, необхідно буде виконувати в надзвичайно складних соціально-економічних і політичних умовах. Він висловив сподівання, що і Уряд, і Парламент з розумінням поставляться до проблем, з якими стикається Держкомтелерадіо, і всіляко сприятимуть їхньому вирішенню. "Ми з оптимізмом дивимося у майбутнє і переконані, що прогресивні реформи, які започатковані Комітетом, будуть успішно реалізовані", — зазначив він.

В обговоренні доповіді взяли участь та виступили президент НТКУ Василь Ілашук, президент НРКУ Віктор Набруско, голова Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка Микола Жулинський, президент Української асоціації видавців та книгорозповсюдвачів Олександр Афонін та інші. Вони відзначали, що упродовж 2008 року Комітет спрямовував свою діяльність на забезпечення реалізації конституційних прав громадян на свободу слова та інформацію, розвиток державного інформаційного ресурсу, захист інформаційної безпеки, утвердження національних інтересів в інформаційній сфері, інтеграції України у світовий інформаційний простір.

Водночас виступаючі наголошували на необхідності життя невідкладних заходів із мінімізації впливу світової фінансової та економічної кризи на інформаційну та видавничу сфери і звернулися до керівників підприємств, установ і організацій системи Комітету з вимогою запровадити елементи антикризового менеджменту, забезпечити економічне та раціональне використання бюджетних коштів, не допускати непродуктивних витрат.

Учасники засідання також вважають неприйнятними в кризових умовах будь-які дії, які порушують цілісність єдиної системи управління державним сегментом національного інформаційного простору, унеможливають виконання завдань щодо реалізації єдиної збалансованої державної політики в інформаційній та видавничій сферах. Відтак, спроби виведення книговидавничої складової, Концерну РРТ зі сфери управління Комітету суперечить інтересам національної безпеки та загрожують стабільному функціонуванню галузі, вважають учасники засідання.

Крім того, колегія наполягає на поверненні Комітету функції державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності. Процес становлення в Україні інституту засобів масової інформації як невід'ємної складової громадянського суспільства має носити комплексний та системний характер. Тому його регулювання повинен здійснювати єдиний спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в інформаційній сфері.

http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=68022

Сутність і способи діяльності редактора щодо формування видавничого портфеля

Юлія Паливода,
здобувач кафедри видавничої
справи та редагування
Інституту журналістики
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка

У статті йдеться про значення видавничого портфеля у редакційно-видавничій діяльності редактора; розтлумачуються різновиди видавничого портфеля та явище "портфельного запасу" видавництва; окреслюються суть і способи діяльності редактора щодо його формування; авторський оригінал розглядається як потенційна складова видавничого портфеля.

Зі з'ясуванням ролі редактора у редакційно-видавничій діяльності, а саме провідної фігури у видавництві, постало питання про детальний розгляд його функціональних обов'язків. Причетність редактора до формування видавничого портфеля належить до найважливіших з-поміж них. Однак його проблема у сучасній видавничій науці наразі майже відокремлена від "редакторської" проблематики, у ліпшому разі — дотична до неї в межах авторського права.

На нашу думку, лише редактор, як генератор і експерт видавничих ідей, може спроектувати креативну ідею і знайти для її реалізації потрібного виконавця-автора; фахово оцінити рівень авторського оригіналу, що надійшов у видавництво; запропонувати авторові професійне опрацювання його твору; допомогти, у разі потреби, втілити нереалізовані прагнення. Тому актуальність обраної теми полягає в артикуляції визначальної ролі редактора у формуванні видавничого портфеля; окресленні його основних функціональних обов'язків у розрізі цього аспекту редакційно-видавничої діяльності.

Дослідження різноманітних проблем роботи редактора та його ролі у формуванні видавничого портфеля здійснювали такі вчені, як: Н. Еріашвілі "Книгоиздание. Менеджмент і маркетинг", Б. Кузнецов "Экономика и организация издательской деятельности", Ю. Майсурадзе та А. Мільчин "Энциклопедия книжного дела", М. Тимошик "Книга для автора, редактора, видавця" та інші.

У працях цих авторів увага приділяється визначенню термінів "видавничий портфель" та його різновидам, перелічуються основні складові "портфельного запасу" тощо. Проте участь редактора у формуванні видавничого портфеля, редакційна підготовка авторських оригіналів потребує детального дослідження.

Метою запропонованої публікації є з'ясування основних вимог до редактора як організатора видавничого портфеля, особливостей редакційної підготовки різних видів видань — складових редакційного портфеля.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) осмислення феномену видавничого портфеля як підгрунтя редакційно-видавничої діяльності; 2) виділення й аналіз складових видавничого портфеля; 3) окреслення способів його наповнення редактором.

Видавничий портфель — основа редакторської діяльності

Видавниче планування будь-якого видавництва розпочинається зі складання плану редакційної підготовки, тобто переліку видань, які мають стати основою майбутнього плану випуску та містяться у договірному або редакційному портфелі видавництва, а також ті, що плануються для виходу у світ [1, с. 169].

Видавничий портфель традиційно формують твори, наявні у видавництві, що перебувають на різних етапах редакційно-видавничого процесу: створювані авторами за авторським договором замовлення; подані у видавництво за договором замовлення; самопливні, тобто не замовлені видавництвом і ще не прийняті до друку, але які можуть бути прийняті до друку (договірний видавничий портфель); прийняті до друку, затверджені, але ще не взяті у роботу, оскільки перебувають на етапі редакційної підготовки (редакційний портфель); ті, що перебувають на різних етапах виробничого процесу (виробничий портфель) [2].

Раніше, зазвичай, видавничий портфель відображався в картотеці, карточки якої групувалися за видавничими портфелями і постійно переходили з одного до іншого: із договірного — до редакційного, з редакційного — до виробничого. На практиці, за сучасних реалій, такі картотеки не виправдовують себе, оскільки сьгодні, з огляду на пришвидшений темп підготовки авторського оригіналу, плінність видань "по портфелях" втратила чітку послідовність. Приміром, у деяких видавництвах робота розпочинається одразу з редакційного портфеля, тобто з редагування тексту, а укладання договору переноситься (договірний портфель) уже на етап виробничої підготовки видання.

Обсяг видавничого портфеля ("портфельний запас") в ідеалі має бути таким, щоб можна було свосчасно випускати заплановану кількість видань, але так не завжди виходить. Інколи редакційний портфель видавництва настільки переповнений авторськими оригіналами, що доводиться, зрештою, або спрощувати редакційно-видавничу підготовку видання — ігнорувати деякі етапи, або після тривалого утримування авторського оригіналу у видавництві відмовлятися від нього (розірвання договору). Трапляються випадки, що видання, заплановані до друку, не виходять у світ за певних обставин: виявлення запозичень з інших книжок, невідповідність тематиці, порушення умов договору (донесення частин тексту, авторські дописування в оригіналі-макеті тощо) та інші. Від послуг видавництва може відмовитися й автор. У кожному видавництві наповненість так званого "портфельного запасу" визначають за різними критеріями: за авторськими оригіналами, що видаються; за складністю підготовки їх до друку; за прибутковістю; за можливістю подальшого їх розповсюдження на книжковому ринку.

З огляду на зазначене, для забезпечення цілеспрямованої роботи щодо підготовки до друку видань, на нашу думку, доцільно здійснювати формування плану руху портфелів, що дає змогу визначити обсяг поповнення кожного видавничого портфеля і всіх їх разом, щоб запланований обсяг роботи міг бути виконаний вчасно.

Зокрема, варто розглянути таку схему руху видавничих портфелів [1, с. 171]: 1) договірний портфель містить твори, на які укладаються договори з авторами, а також твори, прийняті до розгляду без договору. Необхідно зауважити, що поняття "редакційний портфель" функціонально тотожне "видавничому портфелю", оскільки до нього нале-

жать авторські оригінали, що надходять у видавництво за авторським договором і затвержені його керівництвом, а також оригінали, які готуються редакцією для здавання до друку після відповідного оформлення; 2) виробничий портфель використовується згідно з випуском видань у світ. Він складається з видавничих оригіналів, які вже надійшли у виробництво, і тих, що перебувають на різних етапах виробничого процесу до здавання накладу книготорговельним мережам або надходження його на склад видавництва. При формуванні системи планів заздалегідь відомим є лише один показник — обсяг накладу, тобто обсяг виробничого портфеля. Саме тому план руху портфелів розпочинають формувати з його складання.

Як і будь-який товаровиробник, професійний видавець має ґрунтовно знати сегмент ринку, на якому працює чи збирається працювати, уміти прогнозувати його розвиток. Останнє важливо не тільки для постійного спостереження за зміною попиту споживачів, а й для моделювання продажу пропонованої до видання книги. Видавцем можуть бути використані наукові методи моделювання поведінки товару на книжковому ринку, динаміка його розвитку — маркетингові дослідження. Водночас йому потрібно зважати й на особистий досвід та інтуїцію — і така його суб'єктивна думка є вирішальною.

Складові видавничого портфеля

У науковій та навчальній літературі видавничий портфель поділяється на такі блоки: безпрограшні, кон'юнктурні, ексклюзивні видання, самопливи, замовні видання та видавничі серії, перекладні видання (Ю. Михайлов і Ю. Майсурадзе та М. Тимошик). Фактично кожна його складова в цій класифікації виділена на підставі "свого" критерію: ринкової перспективності видання (безпрограшні видання), відповідності суспільним тенденціям (кон'юнктурні видання), типовості серед іншої продукції (ексклюзивні видання), шляхів надходження до видавництва (самопливи та замовні видання), періодичності структури (видавничі серії), мовної ознаки (перекладні видання). Тож спробуємо розібратися з доцільністю виділення таких складових видавничого портфеля.

Розпочнемо з безпрограшних видань. Відповідно до твердження названих учених, безпрограшними вважаються такі видання: твори, що були екранізовані; твори популярних письменників; загальновідома вітчизняна та зарубіжна класика; література для дітей; популярна література, що стосується життєво важливих питань людини — домашня медицина, релігійні видання, ведення домашнього господарства тощо; художні твори, написані в жанрах, що традиційно є популярними (фантастика, детективи, історичні романи тощо); гарно ілюстровані видання; словники, енциклопедії, довідники; навчальна література для школярів, студентів популярних спеціальностей; видання для системи професійної підготовки — економічна та юридична тематика та інші [3, с. 166].

Та чи справді безпрограшні видання апіорі існують? Адже одне й те саме видання за різних умов може бути безпрограшним і "провальним". Приміром, довідкові видання прийнято вважати безпрограшними, тобто фінансово вигідними, прибутковими. Але хіба ж всі вони такими бувають? Так звані безпрограшні видання потребують як ґрунтовної редакційно-видавничої підготовки (за часом, інтелектуальним внеском працівників видавництва, поліграфічним втіленням), так і значних грошових витрат. А прибуток від реалізації таких видань може бути непередбачуваний.

Отже, вважаємо, що в класифікації складових видавничого портфеля недоцільно виокремлювати безпрограшні видання, позаяк книга — це доволі специфічний товар, безпрограшність чи "провальність" якого не можна спрогнозувати заздалегідь.

Деякі науковці, зокрема М. Тимошик, включають до класифікації складових видавничого портфеля (з чим погоджуємося й ми) кон'юнктурні та ексклюзивні видання. Кон'юнктура в перекладі з латинської мови означає "сукупність умов, ознак, які характеризують стан справ", тобто мовиться про вміння пристосовуватися до обставин та використовувати їх у власних інтересах, певною мірою зреагувати на них. У видавничій справі, як і будь-якій галузі, пов'язаній із виробництвом, потрібно брати до уваги кон'юнктуру, а тому, хто достеменно оволодів маркетинговими знаннями і технологіями, — формувати та задовольняти її [4, с. 83].

На нашу думку, до кон'юнктурних видань можуть належати, приміром, антології з біографією відомих особистостей — естрадних зірок, артистів, спортсменів, політиків (кольорова фотокартка і коротка автобіографічна довідка) чи біографічні (рекламні) тексти для створення позитивного іміджу керівників району, міста тощо.

На сьогодні існують видавництва, які спеціалізуються на продукуванні кон'юнктурних видань, вони вміють вдало пристосовуватися до сучасних умов і використовувати певну ситуацію з користю для себе. Та варто зазначити, що прибуток із продажу таких видань видавництво отримуватиме доти, доки популярними та відомими будуть герої їхніх книжок.

Ексклюзивними є видання, за допомогою яких видавець хоче виділитися, привернути до себе увагу громадськості, передусім оригінальністю власної ідеї. Такі видання не мають великих накладів, розраховані на обмежене коло покупців. Це можуть бути книги з елементами тонкого гумору, сатири в назвах, незвичної книжкової форми, розміру, ваги тощо. З таким типом видань редакторів працювати доводиться довше і складніше, адже, щоб випустити його у світ, а це, своєю чергою, залежить від того, які пізнавальні, естетичні, бізнесові орієнтири видавець має на меті, йому доведеться ґрунтовніше підійти, насамперед, до визначення споживачів подібної продукції, а потім — до концепції, оформлення, змісту видання [4, с. 90].

Ми вважаємо, що наявність ексклюзивних видань у редакційному портфелі може бути зумовлена, передусім, чітким переконанням видавця в тому, що у нього вистачить креативу, натхнення, редакторських кадрів, коштів і, зрештою, найважливіше — здатності знайти ексклюзивному виданню його ексклюзивного читача.

Перейдімо до самопливних та замовних видань, уведення яких, зокрема до класифікації складових видавничого портфеля видавництва, ми вважаємо за доцільне. Авторський оригінал може потрапити до нього одним із двох способів: надійти в готовому вигляді за ініціативи автора "з вулиці" або як результат виконання конкретного редакційного завдання — за замовленням.

Із самопливів (авторських оригіналів "з вулиці") складаються видавничі портфелі багатьох видавництв. І чим вони більші, тим інтенсивніший цей потік. Інколи спочатку з'являється замовлення і, якщо воно зацікавило автора, він приносить власне авторський оригінал або укладає договір на написання твору [3, с. 168].

Чим різноспрямованішим вважають автори видавництво, тим різноплановіші роботи вони пропонують видавати. Приміром, у те, що спеціалізується на випуску навчальної літератури, автор може принести твори для дітей, а видавництву юридичної — запропонувати збірку віршів. Про прийняття або неприйняття праць, які відповідали хоча б виду діяльності видавництва, вирішує, відповідно, його керівництво, нерідко вдаючись до незалежного рецензування. Такою роботою має займатися й редактор, після наскрізного читання авторського оригіналу.

Ми вважаємо, що із самопливами редакторів потрібно працювати вкрай обережно, адже все, що надходить "з вулиці", може в майбутньому негативно вплинути на діяль-

ність видавництва. Це, зокрема, можуть бути: некваліфіковані фахівці з тієї чи іншої галузі знань, особи, праці котрих ґрунтуються на запозиченнях з книжок колег (плагіат) та й взагалі — неадекватні особистості.

Особливу категорію становлять замовні видання. До такої продукції, на думку Ю. Михайлова і Ю. Майсурадзе, належать продовжувані томи збірників творів і серій; нові твори відомих авторів, досвід роботи з якими у видавництва позитивний; твори, права на видання яких куплені ним задалегідь; твори, на підготовку яких у співробітників видавництва було витрачено багато зусиль (передусім, довідники та енциклопедії); твори, для яких воно спеціально сформуло колектив авторів; видання, які дотуються.

Думається, у зазначеній класифікації видавничої продукції недостатньо чітко обґрунтовані замовні видання. Адже, з одного боку, замовником може бути видавництво, запропонувавши автору певну тему, а з іншого — автор, випускаючи книгу власним коштом, може замовити йому друкування свого твору. Термін "замовні видання", за власною суттю і типових у видавничій практиці ситуацій, не забезпечує розмежування цих протилежностей. Тож ми пропонуємо зміни до класифікації — застосування двох термінів: "замовні видання" — видання, за редакційно-видавничу підготовку яких автор (замовник) сплачує власні кошти; "видання на замовлення" — це видання, які видавництво просить (замовляє) в автора (авторського колективу) підготувати за редакційним завданням і на гонорарній основі. Для прикладу, видання, що дотуються, є суто замовними, оскільки їхня редакційно-видавнича підготовка сплачується, а от твори, для яких видавництво спеціально сформуло колектив авторів — це видання, підготовлені на замовлення видавництва.

На нашу думку, доцільним та ефективним є, зокрема, видання серій. Вони, за належної організації справи, можуть забезпечувати стабільний попит. Придбавши одну книжку із серії, споживач може зацікавитися та придбати решту. Серія — "обличчя" видавництва. Чим вона конкурентоспроможніша, тим більшою буде ринкова вартість її логотипа. Саме цим можна пояснити те, що деякі видавництва використовують на обкладинках власних серій оформлення популярних у великої кількості читачів серій інших видавництв. Зазвичай, щоб зробити вдалу серію, видавцю доводиться аналізувати причини, завдяки чому видання потрапляють у категорію найбільш комерційно вигідних, виокремлювати складники такого успіху [3]. На практиці видавці можуть започатковувати та поповнювати серії й некомерційними виданнями для підвищення власного рейтингу за кількістю серій та урізноманітнення видавничого портфеля.

Успішний видавець не тільки придумує цікаву серію, а й організовує для неї оригінальну продукцію, невідому ринкові. Якщо до роботи над такою серією вдалося залучити провідних фахівців, то й серйозних конкурентів у таких видах не буде, і видавництво зможе стати монополістом на видавничому ринку.

Ще одним досить вагомим доробком у видавничому або редакційному портфелі може бути перекладна книга. Ми, зокрема, можемо наголосити на доцільності її виокремлення як складової такого портфеля. Якісне перекладне видання потребує неабиякої ґрунтовної праці, неординарних організаційних, творчих здібностей редактора, перекладача та всіх служб видавництва і значних фінансових інвестицій.

Існують два підходи до перекладу: коли на передній план виходить завдання філологічно точно передати текст оригіналу, або ж на чільному місці є наслідування настроїв оригіналу. Переклад завжди доцільно супроводжувати вступною статтею, післямовою та коментарем. Інколи концепція книги потребує спеціального коментарю [3, с. 172—175]. Завдання редактора під час підготовки перекладної книги полягає, насамперед, у тому, щоб вдало віднайти, підібрати потрібного, фахового перекладача (або ж декілька перекла-

дачів), залучити йому на допомогу редакційних працівників, організувати їхню спільну працю.

Здійснення підготовки перекладних видань, вважаю, має відбуватися за фахової підготовки редакційного колективу на чолі з редактором, адже без якісного опрацювання оригіналу не можна створити комерційно-прибуткове видання, яке б, зокрема, задовольняло потреби споживачів відповідної літератури.

Авторський оригінал як потенційна складова видавничого портфеля

Спроможність видавництва, його співробітників генерувати і продукувати ідеї самостійно чи у взаємодії з авторами та іншими суб'єктами видавничого простору, забезпечує йому стратегічну ініціативу в конкурентній боротьбі. Це накладає велику відповідальність на редакторські кадри, які є ядром та основним креативним потенціалом видавництва. В їхній роботі щодо генерування і творення видавничих ідей потрібні ґрунтовні знання видавничої справи, особливостей ринку і потреб споживачів, а також сфери, якої стосується майбутній продукт (проект). Водночас вони мають максимально задіяти власну увагу, фантазію, прогностичний розрахунок, особисті фахові компетенції.

Саме вдало спродуковані видавничі ідеї — джерело й основа формування перспективного видавничого портфеля, що є полем для реалізації редакторських знань, умінь, навичок, культури його взаємодії з усіма суб'єктами видавничого процесу. Якою б привабливою не була пропозиція, краще вибирати авторські оригінали, що відповідають спеціалізації видавництва. Пропозиція може бути привабливою саме тому, що видавець погано орієнтується в "чужому" сегменті ринку і не розгледів збитковість проекту. А опанування нових сегментів ринку, без належного їхнього вивчення, як стверджують фахівці, супроводжується значними загрозами для видавництва, нерідко — навіть провалами. Тому після ознайомлення з різновидами авторських оригіналів як складових видавничого портфеля, варто зосередитися на проблемі їхнього якісного відбору для подальшого редакційно-видавничого опрацювання. Цей відбір, що є передумовою наповнення видавничого портфеля, належить до кола сучасних редакторських компетенцій. Як відібрати з масиву авторських праць потрібну і перспективну для видавництва? Що необхідно зробити для доведення авторського оригіналу до належно високого рівня? Кваліфіковані відповіді на ці запитання засвідчують про професійну зрілість редактора.

Передусім, перед ним постає завдання щодо визначення відповідності тематики, спрямування авторського оригіналу видавничому репертуару, спеціалізації видавництва, його політиці; нарешті, визначитися з тим, з якою ймовірністю видання буде комерційно вигідним. Такі відомості редактор отримує після першого спілкування з автором і перегляду його оригіналу.

Після цього редактору обов'язково потрібно передати авторський оригінал на незалежне рецензування фахівцеві з відповідної галузі знань. Варто зазначити, що в практичній видавничій діяльності доволі часто авторський оригінал не проходить фахового рецензування, приміром, інформація, подана автором, є застарілою, не відповідає сучасним реаліям, недостатньо досліджена, наявні тематичні прогалини чи навіть плагіат тощо. З огляду на результат, отриманий від рецензента, редактор, відповідно, вирішує про доцільність чи недоцільність прийняття оригіналу до друку.

Далі — наскрізне редагування авторського оригіналу. Думається, його потрібно робити саме після незалежного рецензування і перед укладенням договору з автором та економічним прорахунком, тобто калькуляцією. Під час такого редагування можна помітити те, що пройшло мимо уваги рецензента, наприклад, виклад матеріалу досить

однобокий, у тексті бракує великої кількості розділів, авторський оригінал містить багато граматичних, стилістичних та інших помилок тощо.

Не варто одразу при отриманні авторського оригіналу думати, що він буде ідеальним. На практиці зазвичай редактор просить автора доопрацювати текст, а саме: уніфікувати розділи (дещо дописати, щось викинути), додати запитання, завдання, список літератури тощо. І тільки після такого авторського доопрацювання, відповідно до вимог редактора, розпочинається повноцінне редагування (наукове, літературне та ін.).

Автор може принести у видавництво "сиру" роботу (непов'язані між собою, на перший погляд, уривки тексту, з чого доведеться створити книгу). Якщо видавець візьме запропонований проект, йому доведеться дібрати кваліфікованого редактора, зрештою, співавтора, котрий, послугуючись задумом автора і постійно консультуючись з ним, переробить запропонований варіант.

Отже після такого розгляду авторського оригіналу редактор пише редакторський висновок із дозволом (чи заборонаю) до передачі твору на наступні етапи редакційно-видавничої підготовки.

Вирішивши, що матеріал відповідає спрямуванню видавництва і може зумовити читацький попит, видавець має провести прогностичний економічний розрахунок його підготовки і виробництва як абстрактного продукту. Відповідно, потрібно взяти до уваги такі чинники [3, с. 172]:

1) кошти, потрібні для підготовки оригіналу, зокрема, розмір авторського гонорару;

2) наклад видання. До цього чинника належить і кількість потенційних покупців, що охоплює книготорговельні підприємства, з якими видавництво має ділові відносини й які розповсюджують видання подібної тематики;

3) ціна видання. Крім безпосередніх витрат на авторський гонорар, поліграфічний матеріал і виробничі послуги, важливо з'ясувати собівартість кожного примірника;

4) термін продажу накладу. Тут важливо вирішити, яку початкову ціну потрібно встановити, щоб хоча б повернути вкладені кошти, тобто досягти точки беззбитковості.

Отже, калькуляція на сьогодні є чи не найважливішим і найвирішальнішим етапом під час прийняття рішення про

доцільність видання авторського оригіналу. Якщо результати проррахунків засвідчуватимуть "провальність" проекту, зокрема, сума, отримана від реалізації книжкового продукту, буде в декілька разів меншою, ніж сума, витрачена на редакційну, поліграфічну підготовку, гонорар автору (авторам) — видавництво має право відмовитися приймати такий авторський оригінал.

Та часом трапляються винятки. Приміром, видавці можуть видавати й збиткову для себе продукцію для підвищення популярності видавництва та привернення до себе більшої уваги потенційних авторів. Існують також випадки, коли видавництва випускають заздалегідь збиткові для себе видання з надією зберегти (налагодити) ділові відносини з перспективним автором, котрий (на думку редактора видавництва) зможе в майбутньому написати конкурентоспроможний продукт.

Отже відповідно до змін, які відбулися у переосмисленні функціональних обов'язків редактора, його ролі в редакційно-видавничому процесі, виникла потреба в актуалізації та осмисленні феномену видавничого портфеля як підстави редакційно-видавничої діяльності, виокремленні й аналізі основних його складових, окресленні способів наповнення редактором такого видавничого портфеля. Подальші розроблення цього маловивченого питання та новітні теоретичні узагальнення сприятимуть піднесенню професійного рівня редакторського корпусу видавництва, а відтак — усіх аспектів видавничої культури продукції.

Список використаної літератури

1. *Эриашвили Н. Д.* Теоретико-методологические основы книгоиздательского маркетинга : в 2 ч. / Н. Д. Эриашвили. — М. : ЮНИТА-ДАНА, 2000. — Ч. 1. — С. 169—171.
2. *Кузнецов Б. А.* Экономика и организация издательской деятельности : учеб. для вузов / Б. А. Кузнецов. — М. : АСТ : Астрель, 2006. — 319 с. — (Высшая школа).
3. *Энциклопедия книжного дела* / Ю. Ф. Майсурадзе, Ф. Э. Мильчин, Н. П. Маковеев [и др.]. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристъ, 2004. — С. 161—175.
4. *Тимошик М. С.* Книга для автора, редактора, издателя : практ. посіб. / М. С. Тимошик. — 2-ге вид., стереотип. — К. : Наша культура і наука, 2006. — 560 с.

УДК 050(477)"2008"

Періодичні та продовжувані видання, випуск яких розпочато у 2008 році

(за матеріалами надходжень обов'язкових примірників у Книжкову палату України)

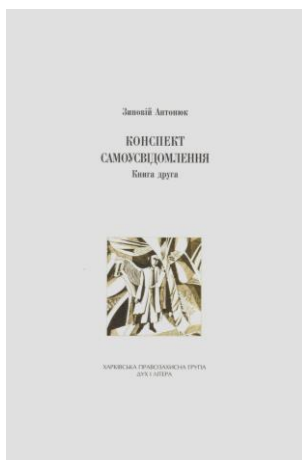
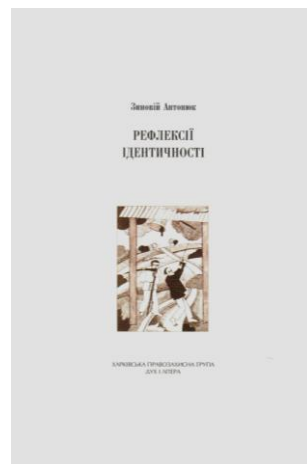
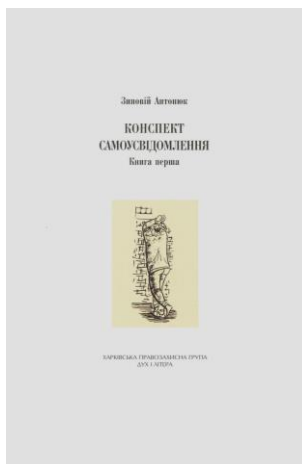
Назва	Підзаголовок	Засновник	Місце видання	Періодичність	Редактор, телефон, телефакс
КИЇВ					
НАУКОВІ СТУДІЇ СТУДЕНТІВ- ГРІНЧЕНКІВЦІВ	Журнал студентських наукових праць	Київський міський педагогічний університет імені Б. Д. Грінченка	Київ	—	—
БІОТЕХНОЛОГІЯ	Науковий журнал	Інститут біохімії ім. В. О. Палладіна НАН України	Київ	6 разів на рік	Комісаренко С. В. Тел. (044) 234-42-57
ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ПРИРОДО- КОРИСТУВАННЯ	Збірник наукових праць	Київський національний університет будівництва та архітектури; Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України	Київ	—	Волошкіна О. С., Трофимчук О. М. Тел. (044) 245-54-91
BRAVACASA УКРАЇНА	—	Закрите акціонерне товариство "Українская медиа группа"	Київ	Щомісячно	Сторова Н.
ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ					
АГРОПРО- МИСЛОВЕ ВИРОБНИЦТВО ПОЛІССЯ	Збірник наукових праць	Інститут сільського господарства Полісся Української академії аграрних наук	Житомир	—	Савченко Ю. І. Тел. (0412) 48-62-31

МАГІСТР МЕДСЕСТРИНСТВА	Український науково- практичний журнал	Житомирський інститут медсестринства	Житомир	Двічі на рік	Шатило В. Й. Тел. (0412) 37-29-44, 37-30-15
ВОЛИНСЬКІ ІСТОРИЧНІ ЗАПИСКИ	Збірник наукових праць	Історичний факультет Житомирського державного університету ім. І. Франка	Житомир	Двічі на рік	Швидак О. М. Тел. (0412) 34-04-38
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ					
ВІСНИК БЕРДЯНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ	Науковий економічний журнал	Бердянський університет менеджменту і бізнесу	Бердянськ	Щоквартально	Антошкіна Л. І. Тел. (06153) 6-48-54
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ					
ГЕПАТОЛОГІЯ	Науково-прак- тичний медич- ний журнал	Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького	Львів	Щоквартально	Герасун Б. А. Тел./факс (032) 276-92-20
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ					
ДІЄ-СЛОВО	Полтавська літературна критичка для дітей і юнацтва	Видавництво "Полтавський літератор"	Полтава	—	Тарасенко В. Тел. (0532) 56-29-58, 56-29-83

*Матеріал підготували співробітники
відділу наукового опрацювання
обов'язкових примірників
Книжкової палати України*

ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Книжки Зиновія Антонока: усвідомлення себе як українця

Нещодавно в Науковій бібліотеці Національного університету "Києво-Могилянська академія" відбулася презентація двох видань одного автора — Зиновія Павловича Антонока — "Рефлексії ідентичності" та "Конспект самоусвідомлення". Книжки підготували та видали Харківська правозахисна група та видавництво "Дух і Літера" при Києво-Могилянській академії.

Постать З. Антонока — цього унікального мислителя та подвижника — посідає

особливе місце в українській суспільній свідомості. Публіцист, перекладач, учасник українського національно-демократичного і правозахисного руху, співголова громадської ради Українсько-Американського бюро, член редколегії інформаційно-аналітичного бюлетеня "Права людини в Україні".

Книжки "Рефлексії ідентичності" та "Конспект самоусвідомлення" розмежовує понад 40 років. "Рефлексії" написано останніми роками, "Конспект" — в середині 60-х років. Більшість його примірників загинула в КГБ, дивом вцілів один. Поміж цими книжками були активне читання та розповсюдження самвидаву, дружба з Іваном Світличним, Василем Стусом, Веніаміном Кушніром, Валерієм Марченком та іншими шістдесятниками, арешт 13 січня 1972 року, сім років ув'язнення в таборі для особливо небезпечних державних злочинців (з них чотири — у страшній Володимирській в'язниці за передачу інформації про становище в'язнів за кордон) і три роки заслання, поневіряння у пошуках роботи, рік позбавлення волі за "неробство". З 1990 року Зиновій Антонок активно займається правозахистом, випускає журнал "Права людини в Україні", пише фундаментальні статті про засади правозахисту, взаємини правозахисників і держави, міжнаціональні та міжконфесійні відносини, перекладає Душпастирську Конституцію Римо-Католицької Церкви 1966 року, пише спогади про І. Світличного та В. Марченка...

Обидві книжки єднає спроба усвідомлення себе як українця через важливі особистісні моменти й паралельне осмислення подій українського буття, нестримний пошук власної ідентичності, і водночас — повна відсутність лукавства, абсолютна безстрашність й інтелектуальна чесність у пошуках істини.

Текст виступу пана Зиновія на презентації розміщено на сайтах <http://www.ukma.kiev.ua/> та <http://maidanua.org>.

У презентації взяли участь відомі учені, письменники, журналісти, громадські діячі — Євген Захаров, В'ячеслав Брюховецький, Леонід Плющ, Вадим Скуратівський, Леонід Фінберг, Вахтанг Кіпіані, Костянтин Сігов та ін. На завершення зустрічі п. Зиновій Антонок передав до Могилянської бібліотеки рукопис "Конспектів".

*Тетяна Ярошенко,
віце-президент з інформаційного забезпечення,
директор Наукової бібліотеки Національного
університету "Києво-Могилянська академія"*

Редакційно-видавничий процес підготовки і випуску видання*

Технічне редагування

Визначивши параметри основного тексту, слід вибрати стилі для заголовків. Проставлені редактором позначки (I, II, III тощо або в інший спосіб) визначають рівень їх ієрархії. Технічний редактор вирішує, яким чином буде виражений той чи інший рівень заголовків. Використання аналогічних з основним текстом шрифтів з мінімальною різницею в розмірах добре не тільки з естетичної точки зору, а й зручне з практичного боку, оскільки полегшує роботу із заголовками при складанні.

Заголовки всередині тексту. Основні заголовки або заголовки "першого рівня", зазвичай це — назви частин, розділів, глав тощо. Як правило, заголовки виграють від застосування різних накреслень шрифту. Зазвичай правило передбачає розпочинати частини з нового аркуша (з правої полосою), залишаючи зворотний його бік порожнім.

Розділи чи глави в основному починають з нових сторінок, причому або тільки з правої полосою (непарної), або не роблячи різниці для парних і непарних сторінок. Глави, що йдуть підряд ("упідбір"), використовують у виданнях, де зазвичай економія місця вельми бажана.

Як правило, заголовок розділу чи глави опускають вниз від верхнього краю полосою, залишаючи вільний простір, що підкреслює їхню значущість.

Для заголовків можна передбачити центрування, рівняння ліворуч або відступ зліва. На практиці найкраще буде визначити із самого початку загальну схему і дотримуватись її при оформленні "принаймні" для двох чи трьох перших рівнів заголовків — центрування чи вирівнювання ліворуч, але не те й інше.

Стил "центрування", однак, досить складно застосовувати при великій кількості рівнів заголовків: для нижчих рівнів заголовків, як правило, використовують вирівнювання вліво, тому для одноманітності дизайну цей спосіб вирівнювання краще застосовувати для всіх рівнів заголовків.

Центровані заголовки зазвичай використовують для заголовків першого чи другого рівня. Розміщені врозріз основного тексту вони виглядатимуть більш збалансовано, якщо простір над ними приблизно втричі більший, ніж простір під ними.

Заголовки з виключкою вліво можуть бути двох видів: окремо стоячі заголовки — вирівняні вліво в окремо відведеному рядку. Вони також мають інтервал зверху більший і менший знизу, що відокремлює їх від першого рядка, розміщеного нижче тексту, і врізані заголовки, вирівняні вліво, але для яких текст продовжується у цьому самому рядку. Врізані заголовки зазвичай мають той самий кегль, що й текст, і використовуються для заголовків, наступних за рівнем важливості за окремо стоячими заголовками.

Колонтитули. Як правило, не автор, а видавець вирішує, чи бути в книзі колонтитулам. Колонтитул — перудсім засіб пошуку. В словниках це головний пошуковий інструмент, іноді єдиний. У складно побудованих книгах, де текст поділений на частини, розділи, підрозділи, глави, підглави, параграфи, підпараграфи, читач завдяки колонтитулу, не відриваючись від тексту сторінки, може визначити, як сформульована назва статті або заголовок рубрики твору, не

шукаючи початкову сторінку з назвою (заголовком) чи заглядаючи в зміст.

Види колонтитулів детально розглядалися у "Віснику Книжкової палати" (2004. — № 3. — С. 9—12; № 4. — С. 20—22).

Нагадаємо, що колонтитули бувають *постійними* і *непостійними*.

Постійні колонтитули не функціональні. Їхня роль декоративна.

Непостійні колонтитули бувають рубрикаційними — їхню основу становлять заголовки рубрик, і текстовими — в їх основі лежить тема чи теми тексту сторінки. За принципом зміни: переривчастими — змінюються з початком кожної нової рубрики, заголовки яких вибрано для колонтитулів, і змінними — змінюються з кожною сторінкою тексту чи з кожним новим розворотом; вони можуть бути як рубрикаційними, так і текстовими.

Згідно з прийнятими правилами, більш загальну інформацію слід розміщувати на лівій полові (назва книги, заголовок розділу), а більш конкретну інформацію розміщують на правій полові (заголовок поточної глави чи підрозділу, що відповідає цій сторінці).

Зазвичай місце розташування постійних колонтитулів вибирається у відповідності з типом виключки заголовків у тексті.

За місцем на полові розрізняють колонтитули верхні (ліві і праві); бокові (на боковому полі); нижні (на нижньому полі).

Економніші нижні колонтитули. Їм і віддають перевагу.

Розташовані в рядку з нижньою колонцифрою, вони не зменшують полосу ні на міліметр. Верхні, однак, скорочують її мінімум на два рядки; бокові, зменшуючи довжину усіх або частини рядків, також знижують ємність полосою.

Краще за всіх у поле зору потрапляють колонтитули верхні: саме тому вести пошук найкраще всього за ними.

Колонтитули повинні відрізнитися від основного тексту, для чого використовують курсив або капітель того самого шрифту, що й основний текст.

Колонцифри. У відповідності з правилами колонцифри розміщують в одному рядку з колонтитулом вверху сторінки з виключкою вліво чи вправо; або розміщують в нижньому рядку з інтервалом в один рядок від останнього рядка тексту на сторінці, і можуть бути також центровані, виключені вліво чи вправо.

Зазвичай використовують арабські цифри.

Список використаної літератури

1. Мильчин А. Э. Издательский словарь-справочник / А. Э. Мильчин. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : ОМЛИА-Пресс, 2003. — 560 с.
2. *Справочная книга автора* / сост. А. В. Мельников. — Сумы : Унив. кн., 2004. — 396 с.
3. *Книга для авторов* / ред.-сост. О. И. Слуцкий. — М. : Щед. дом "Дашков". — 283 с.
4. *Гавенко С.* Конструкція книги / С. Гавенко, Л. Кулік, М. Мартинюк. — Львів : Фенікс, 1999. — 134 с.

Матеріал підготувала

Надія Резідайло,

старший науковий співробітник відділу наукового редагування бібліографічної інформації Книжкової палати України

(Далі буде)

*Продовження. Початок див.: Вісн. Кн. палати. — 2008. — № 6. — С. 12—13; № 7. — С. 17—20; № 8. — С. 22—24; № 9. — С. 15—16; № 10. — С. 9—12; № 11. — С. 7—9; № 12. — С. 8—10.

УДК 01:94(477)''20''

Динаміка відображення документального потоку з вітчизняної історії у бібліографічному покажчику "Історія України"

Олена Політова,
аспірантка ДАКККиМ

Загальновідомо, що більшість бібліографічних і чимало наукознавчих досліджень базується на можливості шляхом вивчення документального потоку (далі — ДП) характеризувати саму діяльність. Зокрема, історики приділяють особливу увагу визначенню інформативних можливостей різних груп джерел, ступеня їхньої цінності для розвитку того чи іншого напрямку галузі, оскільки ефективність історичних наукових досліджень залежить безпосередньо від якості їхнього інформаційного забезпечення.

Уже з початку 90-х рр. ХХ ст. учені зазначали про збільшення вимог до історичної науки, необхідності постійного пошуку та опанування дослідниками нових інформаційних джерел, причому не тільки вузькотематичних, а й в усьому обширі суміжних суспільних наук, а також наголошували, що триваючий перегляд методології історичної науки, відкриття архівів і спеціалізованих фондів призводять до якісної зміни ДП [1, с. 141].

Нині склалися всі необхідні умови для здійснення інформаційного моніторингу, який передбачає бібліографічне, статистичне й концептуальне відстеження розвитку профільних ДП і створення основи для підтримки управлінських рішень щодо їхнього функціонування. Доведено, що реальним об'єктом ДП стає лише у процесі його виявлення та аналізу, тобто, коли потік документів досліджують через їхнє відображення у бібліографічних посібниках — реєстраційних, науково-допоміжних, професійно-виробничих тощо [2, с. 51].

Про публікації, в яких започатковано аналіз проблем дослідження ДП з вітчизняної історії у бібліографічних посібниках (далі — БП) і архівних довідниках, вже йшлося у попередніх статтях авторки [3—5].

Мета цієї статті — на основі вивчення процесу відображення ДП з вітчизняної історії в науково-допоміжному БП "Історія України" за період 1991—2005 рр. здійснити конкретні узагальнення з приводу динаміки цього ДП та тенденцій у бібліографічному висвітленні його структурних складових. Об'єкт дослідження — щорічні випуски БП "Історія України" за окреслений хронологічний період, що розглядатимуться як формалізована модель потоку видань і публікацій з питань вітчизняної історії, а предмет — структура та динаміка бібліографічного відображення документів з історії України у названому БП.

За основний метод у проведенні основної частини дослідження обрано контент-аналіз — метод, який "... зводиться до виділення з усієї різноманітності інформації, що міститься у тексті (документі), окремої складової, яка цікавить дослідника, та подачі її у зручній для сприйняття та наступного аналізу формі" [6, с. 75].

Відомий український документознавець С. Кулешов, розглядаючи методи документологічних досліджень, акцентує, що "... будь-який аналіз структури потоків або масивів ґрунтується на групуванні його частин на основі подібностей чи відмінностей як елементів системи чи структурних складових, і навіть дослідження конкретного документа не може уникнути процедури віднесення його до якогось класу чи виду" [7, с. 84], тобто застосування класифікаційного або типологічного методу. Тож, для визначення типологічної структури ДП, відображеного у випусках БП "Історія України" за 1991—2005 рр., застосовувався структурно-типологічний аналіз.

Оскільки однією з головних функцій бібліографічного покажчика "Історія України" як інформаційного видання є забезпечення суспільства новою науковою інформацією з питань вітчизняної історії, авторкою було вирішено у дослідженні використати підходи, запропоновані С. Кулешовим при складанні "Типологічної схеми жанрів документальних джерел наукової інформації" (далі — ДДНІ) [8, с. 66—71]. Так, поряд із загальною для усіх ДДНІ функцією документального забезпечення науковою інформацією різних сфер діяльності суспільства, вчений у своєму розробленні виділив основні функції тих підсистем ДДНІ, що мають аналогічне спрямування, але вже з певною спеціалізацією в системі цих документів, а також довів, що саме суспільна роль окремих сукупностей ДДНІ є головним критерієм ділення їх на типи [8, с. 66].

У табл. 1 нами узагальнені результати типологічного аналізу потоку видань і публікацій, відображених у щорічному бібліографічному покажчику "Історія України" за період 1991—2005 рр. Перелік жанрів ДДНІ у наведеній статистичній таблиці дещо скорочений і спрощений — в одній обліковій конструкції об'єднані ті жанри, що мають подібні авторські мотиви створення документа та однакові соціальні функції:

- наукові статті, доповіді, тези;
- підручники, навчальні посібники, конспекти лекцій;
- довідники, енциклопедії, словники тощо.

Відображені у кожному з досліджуваних випусків БП ті видання та публікації, основною соціальною функцією яких С. Кулешов визначає забезпечення ознайомлення суспільства зі змістом документів наукової спадщини минулого — документально-джерелознавчі видання (далі — ДДВ), нами виділені в окрему групу з умовною назвою "документальні джерела". Ця група джерел являє собою масив надзвичайно цінного емпіричного матеріалу: публікації пам'яток і документів, науково підготовлених і забезпечених довідковим апаратом. Розглядаючи різновиди книжкових пам'яток, документознавці акцентують саме на їхній історичній цінності — як основній ознаці, що уможливорює віднесення таких видань до розряду артефактних [9, с. 146].

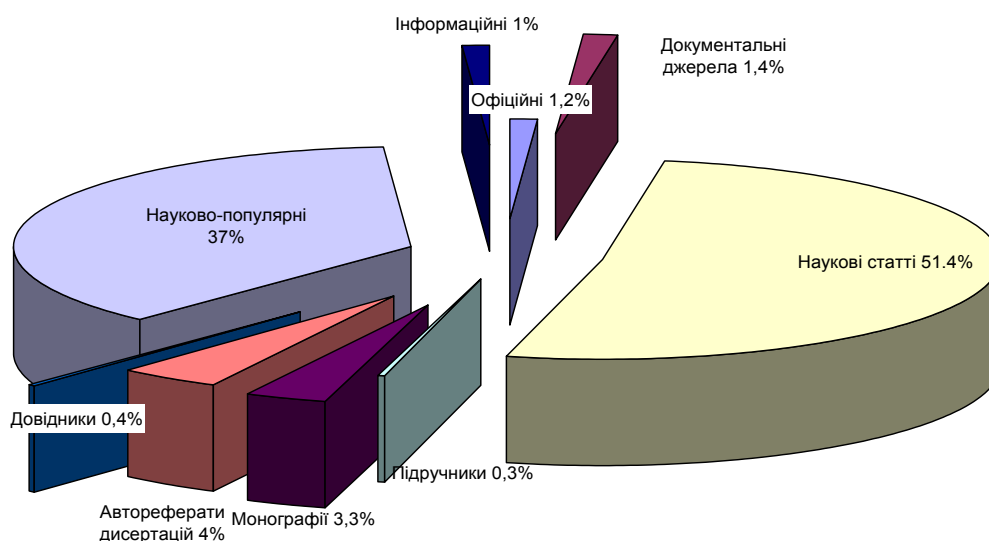
Підраховані за відповідними параметрами дані про вміст усіх випусків БП "Історія України" за вказані 15 років дають змогу простежити динаміку відображення у цьому посібнику монографій; авторефератів дисертацій історичної тематики; наукових статей, доповідей і тез доповідей; офіційних матеріалів тощо. Паралельно виявлялися і кількісні дані, що показують процес аналітичного розкриття змісту наукових збірників і продовжуваних видань — обрахування кількості нумерованих бібліографічних записів у БП "Історія України" дає можливість з'ясувати ступінь уваги укладачів до аналітичного розпису таких видань у цьому щорічнику. В окремі роки — 1992, 1994—1996 кількість таких описів незначна, що в основному пояснюється домінуванням у щоквартальних (експериментальних) випусках покажчика "Історія України" за 1994—1995 рр. інформації із газет і журналів.

Відображення ДП з вітчизняної історії у покажчику "Історія України" (за жанрово-видовою ознакою)

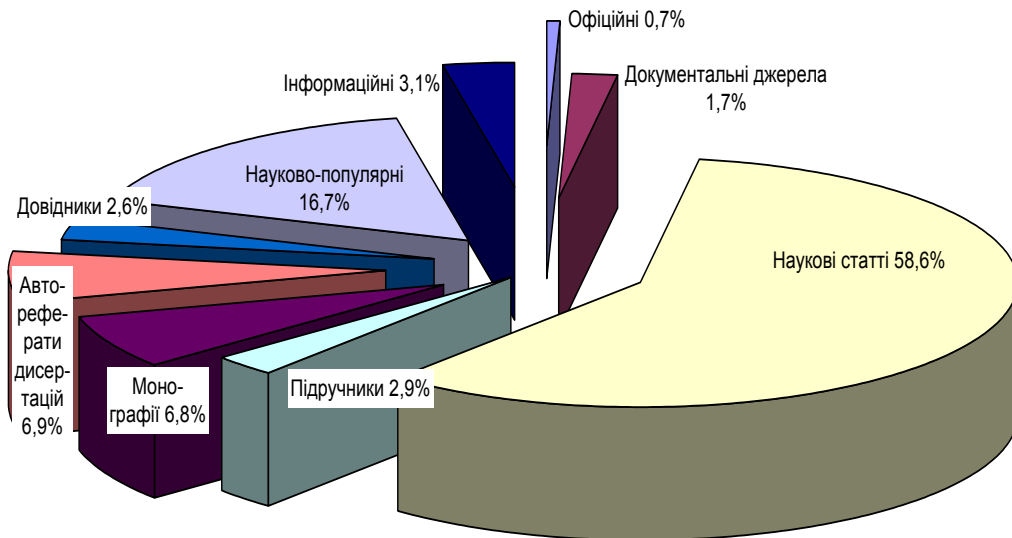
Рік	Офіційні документи	Документальні джерела	Наукові статті, доповіді, тези	Підручники, навчальні посібники	Наукова монографія	Автореферат дисертації	Довідники, енциклопедії	Науково-популярні статті, нариси тощо.	Інформаційні видання	Всього за реєстр. у покажчику		Примітки
										в цілому з науково-популярними записами	в т.ч. аналіг. опис з наук. зб.	
1991	39	45	1690	11	108	133	13	1219	33	3291	192	
	1,2%	1,3%	51,3%	0,3%	3,3%	4%	0,4%	37%	1%			
1992	13	74	1436	77	112	114	16	766	51	2659	4	
	0,4%	2,8%	54%	2,9%	4,2%	4,3%	0,6%	28,8%	1,9%			
1993	3	66	1651	47	99	44	17	735	102	2764	408	
	0,1%	2,4%	59,7%	1,7%	3,5%	1,6%	0,6%	26,5%	3,7%			
1994	30	89	2145	81	68	44	16	3366	88	5927	136	Щокв.
	0,5%	1,5%	36,2%	1,3%	1,1%	0,7%	0,2%	56,8%	1,5%			
1995	15	70	2020	167	167	58	62	2089	402	5050	154	Щокв.
	0,3%	1,4%	40%	3%	3%	1,1%	1,2%	41,3%	8%			
1996	32	65	1942	102	70	37	94	492	85	2919	79	
	1,1%	2,2%	66,5%	3,5%	2,4%	1,2	3,2%	16,8%	2,9%			
1997	16	104	3546	129	75	85	131	595	125	4806	370	
	0,3%	2,2%	73,7%	2,7%	1,6%	1,7%	2,7%	12,4%	2,6%			
1998	16	37	2373	111	137	146	53	912	145	3930	388	
	0,4%	0,9%	60,4%	2,8%	3,5%	3,7%	1,4%	23,2%	3,7%			
1999	10	65	2449	99	327	247	76	536	218	4027	542	
	0,3%	1,6%	60,8%	2,5%	8,1%	6,1%	1,9%	13,3%	5,4%			
2000	40	43	3725	157	338	223	77	756	261	5620	738	
	0,7%	0,7%	66,3%	2,8%	6%	4%	1,3%	13,4%	4,6%			
2001	26	111	3573	190	188	284	129	830	219	5550	491	
	0,5%	2%	64,4%	3,4%	3,4%	5,1%	2,3%	15%	3,9%			
2002	40	151	3166	195	454	279	117	1221	257	5880	243	
	0,7%	2,5%	53,8%	3,3%	7,7%	4,7%	2%	20,8%	4,4%			
2003	14	62	1857	166	125	224	51	1292	184	3975	431	
	0,3%	1,6%	46,7%	4,1%	3,1%	5,6%	1,3%	32,5%	4,6%			
2004	16	50	2213	161	366	446	81	612	167	4446	334	
	0,3%	1,1%	50%	3,6%	8,2%	10%	1,8%	13,7%	3,7%			
2005	28	76	2555	125	297	299	112	726	137	4355	310	
	0,6%	1,7%	58,6%	2,9%	6,8%	6,9%	2,6%	16,7%	3,1%			

Табличні дані переведено у зручні для аналізу форми — діаграми, що ілюструють абсолютні числа (кількість назв певного жанру ДДНІ) і відносні показники (у процентах до загального обсягу бібліографічних записів у покажчику) щорічного відображення ДП фахових видань і публікацій історичного спрямування. Для визначення і порівняння загальних змін у жанрово-видовому складі ДП контрольними обрано 1991 та 2005 роки. На мал. 1 і 2 наочно висвітлені зміни в досліджуваному об'єкті: на

основі обрахування відносних показників (процент певного мікропотоків в досліджуваному ДП) видно стійке переважає у зазначені роки у відображеному ДП наукових статей (більше половини), науково-популярних видань і публікацій (від 15% до 37%). Порівняння малюнків свідчить також про приблизно однакові відносні показники відображення офіційних матеріалів (у межах 0,7% — 1,2%) і документальних джерел (1,4% — 1,7%).

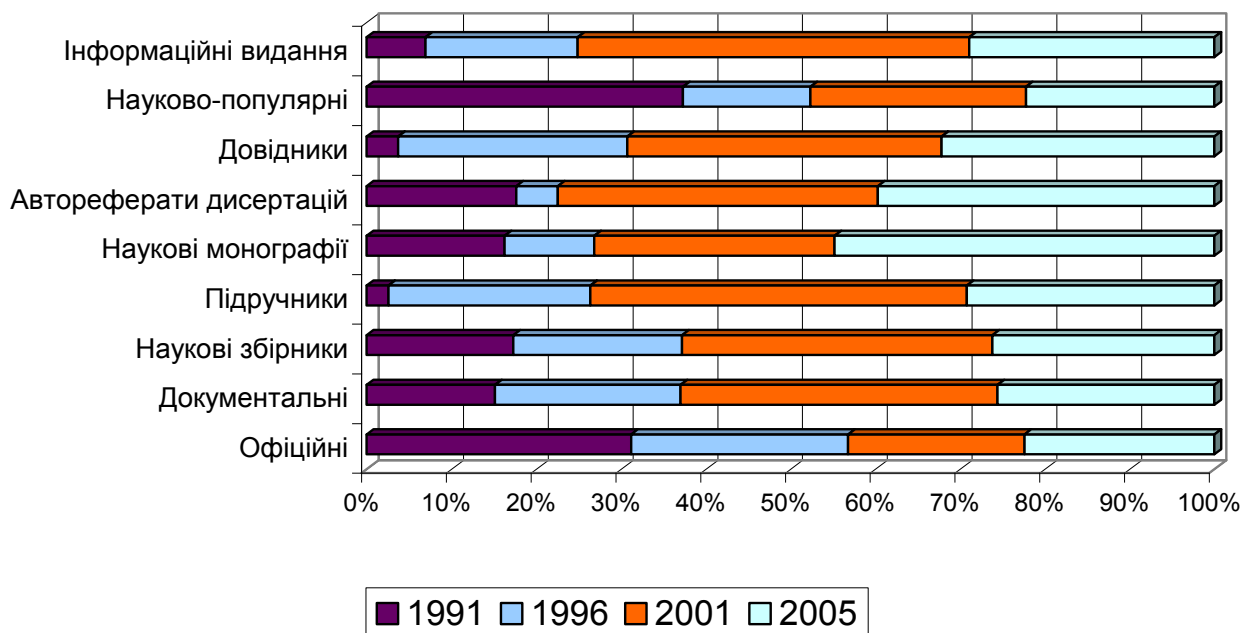

Мал. 1. Жанрово-видова структура ДП. 1991

Мал. 2. Жанрово-видова структура ДП. 2005

Всі відносні дані з жанрово-видової структури ДП узагальнено на діаграмі, де очевидне вагоме зростання у середині 90-х років минулого століття у відображуваному ДП з вітчизняної історії частки підручників, довідників, інформаційних видань, і, навпаки, зменшення авторефератів дисертацій, наукових монографій, науково-популярних видань (мал. 3). Видно також, що на початку XXI ст. спостерігається значне збільшення саме авторефератів дисертацій та монографій.

Мал. 3. Жанрово-видовий склад ДП у 1991, 1996, 2001, 2005 рр. (відносні показники)

Водночас для визначення тенденцій у відображенні галузевого ДП було визнано доцільним здійснити аналіз динаміки кожного жанрово-видового мікропотуку в означених хронологічних рамках. Наприклад, максимальна кількість офіційних документів припадає на перший рік незалежності — 1991, а також 2000 і 2002 роки, мінімальна — на 1993 та 1999 роки.

У 1997 та 2001—2002 рр. спостерігається зростання у відображенні джерелознавчо-документальних видань. Висвітлення наукових збірників і наукових статей історичної тематики із цих збірників та періодичних видань коливалось

у першій половині 90-х рр. у межах 1,4—2,1 тисячі; сплеск у відображенні такої інформації зафіксовано у 1997 — понад 3,5 тисячі, позитивна динаміка спостерігається і на початку XXI ст.

Пік у кількісних показниках відображення навчальних посібників, підручників з історії України випадає на 1997 р., а також на 2001—2002 рр. Мінімальні показники цих видань у ДП до середини 90-х років XX ст. пояснюються об'єктивними причинами, пов'язаними з особливостями процесу становлення історичної науки в період незалежності: по-

трібен був час для осмислення нових теоретичних підходів та історіографічних фактів.

Різке збільшення на рубежі тисячоліть кількості відображених монографій і авторефератів дисертацій свідчить про позитивні тенденції у розвитку історичної науки на сучасному етапі, а при безпосередньому ознайомленні зі вмістом розділу "Автореферати дисертацій" відповідних випусків досліджуваного показника очевидно також зростання кількості історичних досліджень майже в усіх галузях — економічній науці, юриспруденції, педагогіці, мистецтвознавстві тощо. Це підтверджують і результати вивчень, уже здійснених у названий період — наприклад, за підсумками десятирічного розвитку бібліотечної науки в Україні серед жанрів документів з різних проблем бібліотекознавства і бібліографознавства в Україні за 1992—2001 рр. переважають дисертації та монографії, а в тематиці монографій і дисертаційних робіт домінує історичний напрям [10, с. 9]. Зауважимо, що у статистичному аналізі надзвичайно важливої частини галузевих ДП — авторефератів дисертацій за період 1991—2005 рр., здійсненому фахівцем Книжкової палати Л. Дем'яною [11], — подано кількісні дані авторефератів за галузевими розділами, вивчено динаміку цих наукових видань у зазначений хронологічний період, проте історичні науки в дослідженні не виокремлено, хоча в державному реєстраційному показнику "Літопис авторефератів дисертацій" є спеціальний підрозділ "Історичні науки".

З 1995 р. значно зросли показники відображення довідкових видань, і, якщо у 1991—1994 рр. кількість їх коливалась у межах 13—17, то в наступне десятиріччя у випусках показника "Історія України" налічувалося вже від 51 до 131 описів таких видань.

Пік у відображенні науково-популярних видань у 1994—1995 рр. пояснюється тимчасовою зміною в цей період авторської концепції укладачів показника: задля оперативності інформування фахового загалу про нові видання і публікації з вітчизняної історії було здійснено перехід на шоквартальний випуск бібліографічного посібника "Історія України" та уведення до нього аналітичних описів з газет. Очевидно, у названий період це було виправданим, адже саме в першій половині 90-х рр. ХХ ст. надзвичайно цінний масив емпіричної інформації можна було знайти саме в газетах і журналах.

Таким чином, нагромаджений обсяг бібліографічних відомостей із різноманітних джерел у щорічних випусках БП "Історія України" за період 1991—2005 рр. дає підстави вважати цей посібник формалізованою моделлю ДП видань і публікацій з питань вітчизняної історії в означений хронологічний період. За допомогою типологічного та статистичних методів — шляхом віднесення кожного відображеного у щорічнику документа за його формалізованими ознаками до певного виду чи жанру та кількісного опрацювання отриманих даних вдалося простежити зміни у структурі галузевого ДП, визначити періоди піднесення і спаду активності видань і публікацій. Наведені результати аналізу кількісних величин жанрово-видового складу ДП з вітчизняної історії, відображеного у щорічному науково-допоміжному показнику "Історія України" в 90-ті роки ХХ ст. — на початку ХХІ ст., дають можливість зробити певні узагальнення щодо якісних характеристик структури ДП з вітчизняної історії та його динаміки в цей період, визначити певні тенденції у відображенні ДП з історії України:

1. Зростання частки наукових статей та наукових збірників, і адекватне, поступове зменшення науково-популярних видань та публікацій.

2. Збільшення в середині останнього десятиріччя минулого століття частки підручників, довідників, інформа-

ційних видань та зменшення випуску авторефератів дисертацій, наукових монографій. На початку ХХІ ст. спостерігається зростання видання саме їх, що свідчить про позитивні тенденції у розвитку історичної науки на сучасному етапі, активізацію історичних досліджень у багатьох інших галузях — економічній науці, юриспруденції, педагогіці, мистецтвознавстві тощо.

3. Збільшення кількості відображених джерелознавчо-документальних видань (ДДВ) у кінці 90-х рр. ХХ ст. — на поч. ХХІ ст. відповідно до активізації випуску цих видань у названі роки.

4. Значне кількісне зростання показників відображення довідкових видань з середини 90-х рр. ХХ ст.

5. Зниження показників відображення інформаційних видань у перші роки ХХІ ст. (за рахунок більш жорстких критеріїв відбору таких видань для включення в показник. — *О. Політова*).

Отже, головний висновок проведеного етапу дослідження — це позитивна динаміка у відображенні навчальних, довідкових видань, наукових збірників і наукових статей, авторефератів дисертацій і монографій, яка свідчить про якісні зміни у структурі галузевого ДП років незалежності України, зокрема про розширення джерельної бази історичної науки за рахунок цих важливих дослідницьких праць.

Список використаної літератури

1. *Слободяник М. С.* Вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування історичних досліджень академічної бібліотеки / М. С. Слободяник, Л. О. Туровська // Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні: тези наук.-практ. конф. / Ін-т укр. археографії НАН України [та ін.]. — К., 1994. — С. 141—143.
2. *Справочник библиографа* / науч. ред. А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. — СПб. : Профессия, 2002. — 559 с.
3. *Політова О.* Вивчення тенденцій документальних потоків з історії України як один із актуальних напрямів сучасних наукових досліджень / Олена Політова // Вісн. Кн. палати. — 2006. — № 7. — С. 38—39.
4. *Політова О. А.* До питання про бібліографічне відображення вітчизняного документального потоку з історії України (90-ті роки ХХ — поч. ХХІ ст.) / О. А. Політова // Бібл. планета. — 2007. — № 1. — С. 10—13.
5. *Політова О. А.* Формування масиву архівної інформації вторинного рівня у 90-х рр. ХХ ст. — поч. ХХІ ст. як дослідницька проблема / О. А. Політова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали Четвертої Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21—23 трав. 2007 р.) / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв [та ін.]. — К., 2007. — С. 241—243.
6. *Танатар Н. В.* Контент-аналіз як дослідницький інструментарій / Н. В. Танатар, А. Г. Федорчук // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2007. — № 2. — С. 75—80.
7. *Кулешов С.* Документознавство : історія, теоретичні основи / С. Кулешов ; Укр. держ. НДІ архів. справи та документознавства, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — К. : [б. в.], 2000. — 162 с.
8. *Кулешов С.* Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія, типологічні схеми / С. Кулешов ; Укр. акад. інформатики. — К. : УкрІНТЕІ, 1995. — 191 с.
9. *Палеха Ю. І.* Загальне документознавство : навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. — К. : Ліра-К, 2008. — 395 с.
10. *Слободяник М. С.* Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку / М. С. Слободяник // Бібл. планета. — 2002. — № 1. — С. 6—13.
11. *Дем'янова Л.* Статистичний аналіз випуску авторефератів дисертацій за період 1991—2005 рр. / Лідія Дем'янова // Вісн. Кн. палати. — 2006. — № 4. — С. 8—10.

УДК 316.774:02

Застосування інформаційних технологій у бібліотечній сфері

Тетяна Дурсева,
викладач кафедри
бібліотекознавства та
соціальних комунікацій,
аспірантка ХДАК

Розглянуто методологічні питання дослідження технологій інформаційного суспільства в бібліотечно-інформаційній сфері. Обґрунтовуються методологічні підходи до питання впровадження технологій інформаційного суспільства в бібліотечну практику та освіту.

Подальша інформатизація суспільства і розширення сфери застосування інформаційних технологій (ІТ) у бібліотечній практиці в сучасних умовах спричиняє виникнення нових видів і форм суспільної діяльності. Еволюційне розгортання цих процесів, місце бібліотек у соціально-комунікаційній структурі суспільства, завдання по входженню до його інформаційної інфраструктури через освоєння технологій інформаційного суспільства (ТІС) добре простежуються у працях провідних бібліотекознавців. Але проблематику застосування ТІС у бібліотечній сфері діяльності не можна вважати вирішеною. Завдання розроблення стратегій бібліотечної діяльності в новій соціально-культурній ситуації, зумовленій інформатизацією та факторами, що її супроводжують, вирішуються різними шляхами. Перший — розроблення національно-державних концепцій бібліотек; другий — створення регіональних, міжвідомчих концепцій; третій — формування техніко-технологічних, організаційних моделей автоматизації бібліотечних процесів та мережевої інтеграції бібліотек до світового інформаційного простору [3, с. 112—113].

Аналіз досліджень дає підстави стверджувати: незважаючи на те, що окремі аспекти проблеми достатньо розроблені, існує певний досвід їх наукового осмислення, відсутні праці, у яких адаптація ТІС у бібліотечну сферу розглядається системно. Виникає потреба їхнього системного аналізу як з точки зору бібліотечної практики, так і у сфері підготовки фахівців до роботи в умовах створення інформаційно-технологічних комплексів.

Мета статті — дослідити методологічну базу впровадження ТІС у практику бібліотек та професійної бібліотечної освіти.

Провідними бібліотекознавцями досить детально розроблено стан і визначено основні стратегічні засади розвитку технологізації бібліотечної сфери. Основу склали фундаментальні праці таких вчених, як В. Бабич, І. Давидова, В. Ільганаєва, Л. Костенко, Н. Кушнарєнко, Н. Пасмор, І. Пилко, М. Сенченко, М. Слободяник, А. Соколов, А. Соляник, А. Чачко, Я. Шрайберґ. У роботах цих авторів висвітлюються проблеми комп'ютеризації та інформатизації бібліотечної сфери, розвиток і функціонування електронних бібліотек, використання Інтернету та ін. [1—10].

Бібліотечна сфера як соціальний інститут має свої особливості й використовує ТІС, що значно прискорюють і

поліпшують ефективність роботи бібліотек щодо задоволення інформаційних потреб користувачів.

Якщо розглядати ТІС як підсистему соціальних технологій, можна визначити, що це — цілісна система, яка функціонує в єдиному інформаційному просторі завдяки узгодженій роботі всіх її компонентів. Реалізація системи та її розгортання у часі забезпечує динаміку їхнього розвитку, модифікацію, реструктуризацію, приєднання нових компонентів до системи та її модернізацію. До складу ТІС входять інформаційно-комп'ютерні, інформаційно-аналітичні, управлінські, освітні, інтелектуальні технології. Основними технологіями інформаційного суспільства є інформаційні, що являють собою сукупність дій щодо здійснення інформаційних процесів, які перетворюють первісне (вихідне) знання на знання похідне (вторинне).

Вплив освітніх технологій на функціонування бібліотечно-соціального інституту розглянуто науковцями: Н. Кушнарєнко, А. Соляник, Л. Філіповою та іншими. Основні аспекти використання управлінських технологій у бібліотечно-інформаційному середовищі представлено у працях В. Ільганаєвої, І. Давидової, М. Слободяника. Питання впровадження та використання інформаційних технологій у бібліотечній сфері — предмет розгляду Л. Альошина, А. Арзуханова, Н. Гендіної, Л. Костенка, Т. Павлуші, І. Пилко, Я. Шрайберґа та інших.

У результаті аналізу літератури виявлено, що ТІС не стали спеціальним об'єктом бібліотекознавчих досліджень. Головна увага приділяється автоматизації та, в останні роки, технологіям мережевої взаємодії бібліотек, технічним і технологічним можливостям інтеграції до глобальних інформаційних мереж та систем, технологіям книгорозповсюдження, збереження електронних ресурсів.

Також виявлено, що існує істотний розрив між розвитком ТІС, можливостями їхнього використання у бібліотечній практиці і рівнем відображення цих явищ у системі бібліотечної освіти та її організації. Таким чином, посилення інформатизації бібліотечної діяльності завдяки розвитку ТІС, з одного боку, — невідповідність теоретичних положень потребам практики і рівню розгортання сутнісних функцій бібліотек як суб'єкта інформатизації, з іншого — зумовлюють необхідність подальшого дослідження ТІС як чинника та об'єкта бібліотекознавчих досліджень, що встановлюють взаємозв'язок розвитку ТІС і змін у бібліотечно-інформаційній діяльності та освіті.

У результаті вивчення документального потоку з означеної тематики можна зробити висновок, що системне уявлення про ТІС ще тільки формується й обумовлюється загальною технологізацією суспільної діяльності. Має місце лише фрагментарність уявлень про систему ТІС. Переважне освоєння ІТ необхідно розглядати вже як базу інтеграції до системно-мережевої організації соціальних комунікацій.

Бібліотеки знаходяться на етапі освоєння ІТ. У бібліотечній освіті превалює вивчення використання тільки ІТ, відсутнє системне подання матеріалу про систему ТІС, що розходиться з цивілізаційним рівнем реалізації соціально-комунікаційних функцій бібліотек. У цій ситуації зберігається небезпека пролонгації відставання в динаміці освоєння ТІС і відповідності стратегіям інформатизації в бібліотечно-інформаційній сфері України.

Саме тому виявлення основних засад діяльності та функцій сучасних бібліотек стало нагальною необхідністю на шляху розуміння специфіки впровадження нової інформаційної технології в бібліотечну діяльність та освіту. При вирішенні означеного завдання значну роль відіграли на працювання В. Ільганаєвої, М. Слободяника, Л. Петрової,

Т. Павлуші, Т. Соколової, котрі різнобічно досліджують відмінні ознаки функціонування бібліотечних закладів у сучасних умовах.

Проблема застосування ТІС у бібліотечній сфері діяльності є багатогранною, тому варто розглядати її через різні аспекти: філософський, економічний, соціальний, науково-технічний, культурний, етичний, психологічний, педагогічний тощо.

Для дослідження тенденцій впливу нових технологій і засобів інформаційного обміну на "внутрішню" організацію бібліотеки — її структуру й функції, щоб вона могла відповідним чином виконувати свою соціальну роль, а також для вивчення шляхів реалізації традиційних функцій у нових умовах або, можливо, нових функцій — тобто нових комунікаційних каналів і діяльності — необхідно використати структурно-функціональний підхід, а основними аналізованими категоріями знову мають стати структура й функції (або комунікаційні канали й діяльність).

Структурно-функціональний підхід уможливує вивчення розділення завдань глобального інформаційного процесу в системі соціальних комунікацій через реорганізацію їхньої діяльності на базі ТІС.

Розвиток і використання ТІС призвело до того, що в коло сучасних наукових проблем, досліджуваних бібліотекознавством, увійшли питання, пов'язані з осмисленням реакції сучасної бібліотеки на нове інформаційне середовище. Інформаційна складова цивілізаційного процесу розвитку сучасного суспільства по-новому поставила проблеми бібліотечної діяльності та бібліотечної професії. Всього попередній досвід книгозбірень, причини їхніх еволюцій та криз, структура бібліотечної сфери, сучасний стан і рівень розвитку, а також і рівень наукового пізнання цієї сфери людської діяльності дає змогу перейти від аналізу окремих аспектів, формування вузьких теорій, їхнє виокремлення, пошуку різниці від інших близьких сфер до конструктивного теоретичного синтезу на основах нових уявлень.

Такою синтезуючою основою став соціокомунікативний підхід. Визнання соціально-комунікативної природи бібліотечної діяльності споріднює її з діяльністю у близьких сферах: архівній, музейній, інформаційній, книговидавничій, освітній та ін., до того ж не лише на рівні феноменології, як досі розглядалося, або технології, як це стало робитися під впливом бурхливого розвитку техніки інформатизації. На сучасному етапі роль соціально-комунікаційної методології у визначенні перспектив розвитку бібліотечної сфери діяльності суттєво зросла з огляду на затвердження в Україні нового наукового напрямку.

Соціально-комунікаційний підхід до явищ і фактів не новий, є вже й позитивні результати використання практичного функціонування і розвитку бібліотечно-інформаційної сфери. Методи дослідження стають дедалі різноманітнішими, відкриваються нові аспекти діяльності бібліотек, що є свідченням того, що соціально-комунікативна наука розвивається, хоча й не без ускладнень.

Методологія, запропонована нею, підкреслює вирішальне значення свідомості людини, зокрема в професійній діяльності. Це положення впливає із загально-соціологічного закону зростання ролі суб'єктивного фактора в історії розвитку суспільства відповідно соціального прогресу [5]. Соціально-комунікаційну парадигму в бібліотекознавстві вперше визначено В. Ільганаєвою, яка поєднала попередні концепції в єдину. Нині ми спостерігаємо розгортання соціально-комунікативних аспектів у дослідженнях бібліотечно-інформаційних феноменів.

Трансформація суспільства, що пов'язана з його інформатизацією, зумовлює відповідні зміни в його підсистемах. Засобом досягнення цілей і розв'язання завдань інформатизації сфери бібліотечної діяльності є системна інтеграція ТІС у різних предметних галузях соціальних комунікацій, в яких вони реалізуються. Сучасні зміни в бібліотечній діяльності знаходять своє відображення і в системі підготовки фахівців, зокрема бібліотечно-інформаційного спрямування, відповідно до діалектичного положення про співвідношення цілого і частини, згідно з яким частини цілісної системи

відображають природу цілого і здобувають специфічні для нього властивості.

В умовах розвитку новітніх ІТ у сучасних соціокультурних умовах з'явилась додаткова предметна діяльність — створення та застосування ТІС у галузі бібліотечної справи. Доцільність звернення до теоретичного підґрунтя попередніх бібліотекознавчих досліджень впровадження ТІС пояснюється потребою забезпечити відповідне сучасному соціально-комунікаційному рівню функціонування бібліотек, який поєднує технології впливу на документ, інформацію, знання.

Рівень технологізації бібліотечного соціального інституту безпосередньо залежить насамперед від ролі, яка відводиться бібліотекам суспільством. Його вимоги до бібліотечних закладів завжди формувалися під впливом конкретно-історичних умов. Отже, вплив зовнішнього середовища є головною рушійною силою їхньої трансформації. Це зумовило необхідність виявлення основних трансформаційних процесів, що відбуваються у світі. Цьому сприяли праці В. Ільганаєвої, А. Соколова та інших дослідників, котрі різноаспектно аналізують інформатизацію суспільних відносин на сучасному етапі розвитку суспільства. Згідно із Законом України "Про національну програму інформатизації" [2], інформатизація визначається, як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та ІТ, які базуються на застосуванні сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки. Тобто суттю інформатизації є поліпшення засобів і способів організації та використання інформації, якщо точніше — документованої інформації, оскільки саме вона є головним засобом збереження соціального досвіду людства. Це можливо лише за умови адаптування закладів інформаційної сфери до сучасних умов. Саме тому під впливом інформатизації кардинально змінюються уявлення про бібліотеку (лідера інформаційної сфери), метою якої стає не стільки збирання і зберігання документованої інформації, як було раніше, а надання до неї доступу незалежно від місцезнаходження користувача — трансформується концепція бібліотечних закладів від володіння документами до надання доступу до них.

Орієнтація діяльності у бібліотечній сфері на використання сучасних соціально-інформаційних технологій, синонімом яких є ТІС, відбувається в умовах прискорення процесів розподілу праці в інформаційній діяльності. Цим й обумовлена необхідність зміни концепції змістовних блоків підготовки бібліотечно-інформаційних спеціалістів, тобто зростає орієнтація на їхню практично-технологічну підготовку, яка, насамперед, передбачає володіння сучасними "м'якими" поліфункціональними технологіями на базі застосування комп'ютерної техніки.

Необхідним елементом пізнання в усіх сферах людської діяльності став системний підхід. Використання його в бібліотекознавстві обумовлено рівнем розвитку об'єкта — БСІ та зв'язками останнього з іншими об'єктами (системою соціальних комунікацій та ін.). Основною вимогою застосування системного підходу є необхідність проведення комплексного дослідження складних об'єктів у сукупності з параметрами зовнішнього середовища, в яке вбудована ця система. Об'єкт цього дослідження — ТІС, що розглядаються як система з урахуванням взаємозв'язків з її метасистемами: засобами бібліотечної діяльності, освіти, соціальних комунікацій та ін. До загальних характеристик системи відносять цілісність, структурність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість та ін. Отже, орієнтація на системний підхід (структуру, взаємозв'язки елементів, їхнє функціонування, динаміку системи, сутність, особливості та ін.), що застосовується на різних етапах дослідження, дає змогу вивчити процес адаптації ТІС в умовах інформатизації вищої освіти. Системність забезпечує усвідомлення розвитку ТІС під впливом конкретно-історичних, соціокультурних факторів на систему соціальних комунікацій.

Стає поширеним погляд на бібліотеку як на заклад, що моделює розширення знань, прискорює історичний прогрес доступними на сьогодні засобами. Вони відбивають поглиблення знань, зберігаючи записи історії. Реалізуються ці напрями досліджень у межах інформаційного підходу. Його методологія базується на категорії "інформація". ТІС поєднують об'єкти, дії, правила опрацювання інформації в індивідуальній та масовій виробничій діяльності, їх можна розглядати в концептуальному плані як методологічний базис формалізації, аналізу та синтезу знань, а в технологічному — як інструмент підвищення інтелектуальних можливостей людини. Саме ТІС дають можливість перекинути міст між гуманітарними та природничими дисциплінами, здійснити інтеграцію різних галузей знань, духовного світу та матеріального виробництва [8].

Інформатизація різних галузей життєдіяльності суспільства впливає на внутрішні та зовнішні фактори культури, інформаційну культуру особистості і держави. Оновлення професійно світоглядних конструктів продиктовано загальним процесом нарощення динамізму змін у суспільно-економічному та політичному житті. Зміни охоплюють усі галузі діяльності та життя людини і суспільства, підвищується роль інновацій, інноваційної діяльності, інноваційних технологій.

Оскільки технології інформаційного суспільства не можуть бути розглянуті тільки стосовно бібліотечно-інформаційної діяльності, ізольовано від соціально-інформаційного рівня суспільства, застосовується соціокультурний підхід, що виявляє історично сформовані та стійкі соціально-ціннісні структури, які задають об'єктивні межі для трансформації суспільства. Отже, його використання уможливує вивчення історії виникнення та розвитку ТІС у взаємозв'язку з соціально-культурними факторами, що впливають на рівень розвитку соціальних комунікацій. Історичний аспект дослідження підкріплено дотриманням діалектичного принципу теоретичного пізнання, що дає змогу адекватно відтворити історію ТІС від первісних до сучасних форм завдяки історико-логічному методу.

Таким чином, підсумовуючи методологічні засади дослідження використання ТІС у бібліотечно-інформаційній сфері, можна дійти висновку, що тільки в єдності багатьох

підходів можна визначити засади інтеграції ТІС до інформаційного середовища сучасної бібліотечної практики та освіти. Невід'ємною умовою цього є узагальнюючий синтез всього емпіричного та аналітичного матеріалу

Визначення методологічної бази уможливує формування напрямів подальших досліджень: змістовне наповнення ТІС та основні тенденції їхнього використання у бібліотечно-інформаційній освіті і сфері діяльності; співвідношення ТІС, автоматизовані бібліотечні технології та технологічна база підготовки бібліотечних фахівців.

Список використаної літератури

1. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова. — Х. : ХДАК, 2005. — 295 с.
2. Про національну програму інформатизації: Закон України № 74/98-ВР від 4 лют. 1998 // Відом. Верховної Ради України. — 1998. — № 27—28. — С. 482—509.
3. Ільганасва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. О. Ільганасва. — К. : Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1996. — 256 с.
4. Ільганасва В. О. Бібліотечний фактор у становленні інформаційного суспільства: підсумки та завдання бібліотечної освіти 90-х рр. ХХ ст. — поч. ХХІ ст. / В. О. Ільганасва // Вісн. ХДАК. — 2004. — Вип. 14. — С. 105—116.
5. Костенко Л. Й. Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Й. Костенко, М. Б. Сорока // Бібл. вісн. — 2002. — № 3. — С. 33—38.
6. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования / И. П. Образцов. — СПб. : Питер, 2004. — 268 с. : ил.
7. Петрова Л. Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін / Л. Петрова. — К. : [б. в.], 2003. — 301 с.
8. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. — К. : Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1995. — 268 с.
9. Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, М. В. Туленков. — К. : МАУП, 2004. — 608 с. : ил.
10. Чачко А. С. Развивающаяся библиотека в информационном обществе : науч.-метод. пособие / А. С. Чачко. — М. : Либерия, 2004. — 88 с.
11. Филиппова Л. Я. Инновационные технологии в условиях реформирования высшей школы / Л. Я. Филиппова // Информационно-культурологична та мистецька освіта (консенсус, партнерство, стандарти) в контексті Болонського процесу : матеріали наук.-практ. конф., 13—14 груд. 2005 р. / Харків. держ. акад. культури ; під ред. В. М. Шейка, М. В. Дяченка, С. В. Сищенко. — Х. : ХДАК, 2005. — С. 245—246.

ПІДГОТОВКА КАДРІВ

УДК 378:002-051

Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій: освітній аспект

Людмила Філіпова,
доктор педагогічних наук,
професор, декан факультету
документознавства та
інформаційної діяльності
ХДАК

Розглядається зміст та значення професійних компетенцій фахівців спеціальності (напрям) "Документознавство та інформаційна діяльність" у контексті компетентніс-

ного підходу до освітнього процесу з урахуванням міжнародного освітнього досвіду. Визначаються та обґрунтовуються пріоритетні спеціалізовано-професійні компетенції.

Професійні якості фахівця будь-якої галузі обумовлюються комплексом знань, умінь та навичок, отриманих у відповідному вищому навчальному закладі. Саме спроможність реалізувати їх на сучасному ринку праці оцінюють у першу чергу роботодавці, зважаючи на такі здібності в прикладному, бізнесовому, психологічному та інших аспектах.

Зазначимо, що поняття "компетенція", "компетентність", "професійна компетентність" досліджувалося багато років на основі аналізу різних підходів у психолого-педагогічній літературі, внаслідок чого науковцями встановлені певні визначення цих понять. Згідно з популярною в Інтернеті енциклопедією, компетенція тлумачиться, як особистісна спроможність фахівця вирішувати певний клас професійних завдань; як формально описані вимоги до особис-

тісних, професійних якостей фахівця або групи фахівців. У такому розумінні компетенції використовуються при оцінці персоналу (до речі, слово "компетенція" походить від латинськокомовного *competere* — відповідати, підходити). Щодо близького за написанням поняття "компетентність", то воно трактується, як сукупність компетенцій; наявність знань та досвіду, необхідних для ефективної діяльності в заданій предметній сфері [3].

З погляду роботодавців, а саме промисловиків, бізнесменів та психологів зарубіжжя, це поняття віддзеркалює здібності кандидата на певну посаду здійснювати свою роботу в межах стандарту KSAO (*Knowledge, Skills, Abilities and Other characteristics*), тобто знання, навички, здібності та інші характеристики. На думку Чарльза Хендлера, американського фахівця з набору персоналу та доктора психології, компетенція являє собою широкий перелік можливостей, які кандидат зможе виконати не тільки в межах запропонованої роботи, а й у різних непередбачуваних ситуаціях як інші професійні завдання. Компанія дуже зацікавлена у виявленні усіх компетенцій кандидата для моделювання його майбутнього внеску в її діяльність. Саме для цього розробляються певні моделі компетенцій.

В освітньому аспекті поняття "компетенція" та "компетентність" є важливими невід'ємними складовими галузевих стандартів вищої освіти, зважаючи на те, що без чіткого їхнього визначення та обґрунтування неможливо виконувати умови і вимоги державного ліцензування та акредитації кожної спеціальності в кожному вищому навчальному закладі країни, тобто фактично неможливим стає існування будь-якого університету.

Підтвердженням сказаного є й те, що у світовому освітньому просторі спостерігається стійка тенденція щодо розроблення освітніх стандартів для вищої школи з наголосом на професійні стандарти та з орієнтацією на компетентнісний підхід до освіти. На думку зарубіжних експертів-освітян, результати навчання відіграють важливу роль у найширшому контексті, що містить інтеграцію академічної та професійної освіти і підготовки, оцінку попереднього навчання, розвиток структур кваліфікацій упродовж усього життя. Звернення до головних понять проекту Європейської системи кваліфікацій — навчання, результати навчання, компетенції, кваліфікації — дає можливість переконатися в їхній ключовій ролі в освітньому процесі, зокрема, одержати роз'яснення поняття "компетенції" [4]. Згідно з цим документом, компетенція включає: 1) когнітивну компетенцію, що допускає використання теорії і поняття, а також "приховані" знання, набуті з досвідом; 2) функціональну компетенцію (уміння і *noу-хау*), а саме те, що людина повинна уміти робити в трудовій сфері, у сфері навчання або соціальної діяльності; 3) особистісну компетенцію, що допускає поведінкові уміння в конкретній ситуації; 4) етичну компетенцію (наявність певних особистісних і професійних цінностей). Тобто компетенція розуміється як інтегроване поняття і виражає здатність людини самостійно застосовувати в певному контексті різні елементи знань і умінь. Освоєння певного рівня компетенцій розглядається як здатність використовувати і поєднувати знання, уміння і широкі компетенції залежно від змінних вимог конкретної ситуації або проблеми. Іншими словами, рівень компетенції визначається здатністю справлятися із складними непередбачуваними ситуаціями і змінами. У свою чергу, підтвердження професійних компетенцій здійснюється через присвоєння кваліфікації випускнику, що означає "офіційне визнання цінності освоєних компетенцій для ринку праці і для подальшої освіти та навчання" [4].

Ці ключові поняття в державних освітянських нормативних документах роз'яснюються так: "Компетентність — інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника вузу для виконання діяльності в

певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається не-обхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності.

Компетенція включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання, як діяти (практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях), знання, як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Предметна область, у якій індивід добре обізнаний і в якій він виявляє готовність до виконання діяльності" [1].

У контексті узагальнених визначень компетенцій спробуємо конкретизувати професійні компетенції (освітнього рівня) для фахівців з документальних комунікацій, зокрема для спеціальності (напрямку) "Документознавство та інформаційна діяльність". На нашу думку, це є вкрай важливим завданням освітян саме для цієї сфери, оскільки з кожним роком ця спеціальність поширюється серед вищих навчальних закладів (ВНЗ) України різного профілю (універсальних та галузевих, технічних та гуманітарних), різної форми власності (державної та приватної). Достатньо переглянути перелік ВНЗ України, які були представлені на веб-сайті Міністерства освіти і науки України в період вступної кампанії 2008 року як ті, що оголошували набір студентів у минулому році на напрям 6.020105 "Документознавство та інформаційна діяльність", галузі — 0201 "Культура":

1. Інститут менеджменту та економіки "Галицька академія" (м. Івано-Франківськ).
2. Академія муніципального управління (м. Київ).
3. Волинський національний університет імені Лесі Українки.
4. Донецький національний університет.
5. Кіровоградський національний технічний університет.
6. Кременчуцький державний політехнічний університет імені Михайла Остроградського.
7. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка.
8. Маріупольський державний гуманітарний університет.
9. Національна металургійна академія України (м. Дніпропетровськ).
10. Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського "Харківський авіаційний інститут".
11. Національний університет "Львівська політехніка".
12. Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет" (м. Київ).
13. Рівненський державний гуманітарний університет.
14. Східноєвропейський університет економіки і менеджменту (м. Черкаси).
15. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (м. Луганськ).
16. Тернопільський національний економічний університет.
17. Київський національний університет культури і мистецтв.
18. Національний авіаційний університет (м. Київ).
19. Національний університет "Острозька академія".
20. Харківська державна академія культури.
21. Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.
22. Одеський національний політехнічний університет.

Додамо ще до цього переліку Державну академію керівних кадрів культури і мистецтв (23 ВНЗ), та численні (18) філії-факультети Київського національного університету культури і мистецтв, які знаходяться практично в усіх регіонах України, навіть у тих, де ця спеціальність існує вже багато років. Це такі міста, як: Бровари та Біла Церква (Київська область), Вінниця, Дніпропетровськ, Донецьк, За-

поріжжя, Кіровоград, Львів, Миколаїв, Одеса, Полтава, Сімферополь, Суми, Ужгород, Харків, Херсон Черкаси, Чернігів.

Зважаючи на те, що з цих 23 навчальних закладів тільки три відповідають галузевому профілю "Культура", ускладнення та розбіжності у формуванні єдиних вимог до професійних компетенцій у період навчання стають очевидними. Водночас слід наголосити, що підготовка фахівців з документознавства та інформаційної діяльності є важливою і затребуваною вимогою інформаційного суспільства для забезпечення будь-якої галузі та особливо управлінської сфери — відповідною інформаційною інфраструктурою як важливою складовою сервісних галузей взагалі. На ринку праці поширюється коло посад, яким відповідають професійні якості таких випускників і які їм пропонуються. Це підтверджує власний десятирічний досвід підготовки та працевлаштування фахівців цієї спеціальності усіх рівнів: бакалавр—спеціаліст—магістр на факультеті документознавства та інформаційної діяльності Харківської державної академії культури.

Які ж компетенції є найважливішими для освітнього етапу формування такого фахівця?

Погоджуючись з більшістю загальнонаукових компетенцій, що пропонують державні нормативні документи, виділимо серед них пріоритетні в соціальному контексті: "базові уявлення про основи філософії, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання вітчизняної історії, економіки й права, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати у професійній і соціальній діяльності; базові знання у галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; навички використання програмних засобів і навички роботи в комп'ютерних мережах, уміння використовувати бази даних, Інтернет-ресурси; базові знання у галузі, необхідні для освоєння загальнопрофесійних дисциплін" [1].

Серед професійних компетенцій виділяють загальнопрофесійні та спеціалізовано-професійні компетенції [1]. До головних загальнопрофесійних віднесемо такі, як: здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі теорії й практики управління інформацією та документообігом у будь-якій установі; здатність планувати й реалізувати відповідні заходи в інформаційно-документній сфері; знання правових основ і законодавства України в галузі інформатизації суспільства і документального забезпечення сфери управління та інших галузей; здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, навички роботи в команді та деякі інші.

Слід зазначити, що особливе значення мають гармонійно збалансовані компетенції: *інформаційна, комунікаційна та культурна*, які розглядаються для інших професійних класів у якості загальнонаукових, а для цієї категорії фахівців, на нашу думку, вони є *професійними: і загальними, і спеціалізованими* одночасно. Пояснимо цю тезу. Вимоги до формування здатності фахівця з документознавства та інформаційної діяльності використовувати знання, вміння та навички інформаційного пошуку і моніторингу в мережі Інтернет, опрацювання документальної інформації реалізуються у процесі навчання через комплекс різних фахових навчальних дисциплін. Причому до пріоритетних професійних вмінь фахівця-користувача комп'ютерних систем та мережі Інтернет відноситься як інформаційна та комунікаційна, так і культурно-етична компетенція. Тобто, фахівцю має бути притаманна *інформаційна компетенція*, в якій реалізовано уміння самостійно шукати, аналізувати, відбирати необхідну інформацію (документальну), організувати її, перетворювати, зберігати та передавати ту, яка може функціонувати на будь-яких носіях (паперових і електронних).

Комунікаційна компетенція, що включає не тільки знання мов і засобів ділової взаємодії між користувачами мережі на відстані, а й знання форм і засобів передачі телекомунікаційних послуг (сервісів, технологій) для реалізації ділового спілкування. Водночас важливою є *культурно-етична компетенція*, яка охоплює знання та навички морально-етичних та правових норм поведінки в комп'ютерно-мережевому просторі як для усіх суб'єктів інформаційного суспільства, так і для усвідомленого їхнього використання фахівцями сфери інформаційно-документної діяльності. Таким чином, вони мають володіти щодо Інтернет-середовища, що є сучасним інструментарієм документальних комунікацій, саме такими професійними компетенціями.

Спеціалізовано-професійні компетенції, як було уже наголошено, обумовлені предметною областю, у якій індивід має бути добре обізнаним та готовим до виконання своєї професійної діяльності [1]. Предметна область для спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність" охоплює такі органічно пов'язані складові, як: діловодсько-кадрова, організаційно-управлінська, інформаційно-аналітична (референтська, консультативна). Професійна діяльність бакалавра з цього фаху полягає у: виконанні спеціальних функцій, пов'язаних з розробленням і впровадженням технологічних процесів документування, роботи з документами та інформацією, організацією інформаційної діяльності; вирішенні стереотипних завдань з документознавства та інформаційної діяльності; прийнятті оперативних рішень у межах своєї компетенції та функціональної підготовки тощо. Виходячи з цих виробничих функцій та завдань, можна виокремити головні професійні компетенції, які умовно поділимо на три відповідні блоки: діловодсько-кадровий (1); організаційно-управлінській (2); інформаційно-аналітичний (3). У межах кожного і мають бути сфокусовані головні спеціалізовано-професійні компетенції.

До головних професійних компетенцій блоку (1) слід віднести такі, як: знання, вміння та навички щодо комплексного оволодіння сучасними системами управління документообігом та системами інформаційно-документаційного забезпечення управлінської діяльності організацій різних галузей і форм власності, враховуючи усі діловодсько-кадрові операції, процеси та функції; здатність до оптимізації документообігу, впроваджуючи системи електронного документообігу тощо.

До головних професійних компетенцій блоку (2) відносяться знання та уміння організаційно-управлінської праці на рівні підрозділу, організації, органу управління; здатності формувати гнучкий стиль керівництва, виконувати управлінські операції планування та звітування; здійснювати контроль за якістю інформаційно-документного забезпечення управління; сприяти високому рівню виконання співробітниками своїх службових обов'язків, трудової та виробничої дисципліни тощо.

Головними професійними компетенціями блоку (3) можна вважати професійно профільовані для інформаційно-документної сфери знання й уміння у галузі теоретичних основ інформатики й практичного використання комп'ютерних технологій; здатність володіти навичками роботи з комп'ютером на рівні користувача, застосовувати інформаційні технології для вирішення практичних завдань в інформаційно-документній галузі; здатність проводити інформаційний моніторинг на базі ресурсів Інтернет за конкретними запитами, аналітико-синтетичне перероблення документів та інформації, готувати відповідні аналітичні огляди та реферати; здатність застосовувати уміння й навички щодо формування інформаційних ресурсів установи, в тому числі з використанням засобів комп'ютерних та Інтернет-технологій (електронних продуктів: баз даних, електронних архівів, електронних послуг) тощо.

Таким чином, фахівці з документознавства та інформаційної діяльності на освітньому рівні свого становлення мають оволодіти необхідним переліком компетенцій різного класу, насамперед професійними, й отримати їхнє підтвердження через присвоєння відповідної кваліфікації. У подальшому їхньому житті, на етапі працевлаштування, це допоможе самостійно застосовувати окремі елементи знань і умінь, поєднуючи їх залежно від конкретної ситуації або проблеми, і насамкінець стати "професіоналами": у кадрових і архівних підрозділах різних організацій та установ; в інформаційно-аналітичних службах управлінських структур та органів державної влади, в інформаційних центрах науково-освітньої сфери, інформаційно-рекламних та інформаційно-патентних структурах; інших інформаційно-документних підрозділах.

Список використаної літератури

1. *Комплекс* нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти : лист М-ва освіти і науки України від 31 лип. 2008 р. № 1/9-484: (додаток). — Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>. — Назва з екрану.
2. *Освітні стандарти як інтерфейс між освітою та сферою праці* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ualogs.kiev.ua/toprint.html>. — Назва з екрану.
3. *Вікіпедія*. — Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org>. — Назва з екрану.
4. *Европейська система кваліфікацій*: проект. — Режим доступу : www.volsu.ru/rus/info/part5.doc. — Загл. с екрана.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

УДК 005.342:02

Інноваційність в управлінні діяльністю документно-комунікаційних структур

Ірина Давидова,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
бібліотекознавства
та соціальних комунікацій ХДАК

Досліджуються управлінські інновації в документно-комунікаційних структурах (на прикладі бібліотек). Підкреслюється необхідність досягнення синергійного ефекту в сфері управління.

Початок ХХІ ст. характеризується стрімкими структурними змінами, які торкаються усіх сфер життя. Щоб вижити та розвиватись, документно-комунікаційні структури (ДКС) суспільства мають вчасно реагувати на них. Серед змін зовнішнього середовища найвсеохоплюючий характер мають глобалізація інформаційного простору, універсалізація світових інформаційних процесів на основі революційних змін у галузі інформаційних та комунікаційних технологій, становлення та розвиток інформаційного ринку та інформаційної економіки.

Сучасна ситуація вимагає не лише високої адаптивності до мінливих умов зовнішнього середовища, а й сприяння постійному притоку ідей, створенню атмосфери творчості та ініціативи в установах, застосування новітніх соціальних технологій управління. Стаття має на меті дослідження інноваційних інструментів в управлінні діяльністю документно-комунікаційних структур на прикладі бібліотечних установ.

Нові засоби бібліотечної праці, інформаційна техніка і технологія не можуть ефективно функціонувати в рамках старих форм управління. І саме управлінські відносини відіграють роль сполучної ланки, а також провідника технологічних і виробничих зв'язків. Вони можуть прискорити трудову діяльність або, навпаки, загальмувати її, ізолюючи

технологічні відносини від виробничих, організаційні від технологічних і виробничих тощо. Взагалі технологічні й управлінські зв'язки у бібліотечній діяльності упродовж їхнього еволюційного розвитку не розглядалися як суттєві. У процесі інформатизації сфери соціальних комунікацій і суспільства в цілому вони зазнали якісних змін, і ці протиріччя загострилися. Істотно змінилися розподіл праці та кооперація внутрішньобібліотечної діяльності, а також зовнішні зв'язки, які вимагають управлінських змін, застосування інноваційних управлінських технологій.

Управлінськими технологіями сучасного типу є соціально-інформаційні технології, а також інструменти та процедури, яким належить важлива роль у збалансованій ринковій моделі діяльності бібліотеки. Вони вже сьогодні заявили про себе, як про дієздатний інструмент та ефективний засіб управління бібліотекою. Серед них можна назвати такі технології, як маркетинг, реклама, паблік рилейшнз, інформаційна аналітика, консалтинг, логістика, інформаційний моніторинг. З їхньою допомогою бібліотека вирішує як зовнішні завдання (іміджеві, маркетингові, рекламні, соціальні), так і внутрішні (формування психологічної готовності фахівців сприймати нові ідеї та розвивати організаційну культуру).

Кінцевою метою використання управлінських концепцій для подальшого розвитку бібліотечного соціального інституту є максимізація соціального ефекту бібліотечної діяльності при раціональному використанні обмежених ресурсів, а серед головних завдань можна назвати збереження наявних і залучення нових користувачів бібліотеки, виявлення існування і прогнозування перспективних потреб, оптимізацію бібліотечно-інформаційного обслуговування. Управлінські технології дають змогу визначити стратегії розвитку бібліотечного виробництва в електронному, мультимедійному середовищі, дослідити соціальний ефект діяльності бібліотеки за умов швидкого розвитку інформаційної реальності.

Нині сучасні соціальні технології управління трансформуються у складну багатофункціональну систему управління бібліотекою, охоплюючи різні напрями її діяльності, окремі види менеджменту, які спрямовуються на виконання певного стратегічного завдання. Основними функціональними видами менеджменту, які застосовують у бібліотеці, є стратегічний, маркетинговий, фінансовий, кадровий, інноваційний, інформаційний, консалтинговий, логістичний та оперативний, за допомогою яких відбувається безпосереднє

управління її діяльністю. Однак слід зауважити, що на сучасному етапі розвитку бібліотек задіяні лише окремі виявлення тих чи інших елементів менеджменту, які використовуються окремо один від одного і не створюють синергійного ефекту в сфері управління. Така ситуація не дає змоги бібліотеці комплексно спрямовувати свої інноваційні зусилля на досягнення стратегічних завдань.

Характерно, що інноваційність в управлінні діяльністю книгозбірень яскраво виявилася у період кризи 90-х рр. XX ст. і пов'язується із застосуванням технологій менеджменту в бібліотечному виробництві. Саме тоді процеси трансформації охопили всі аспекти бібліотечної діяльності — стратегію, організаційну структуру, засоби фінансування, культурне середовище. Управлінські інновації, якими супроводжуються трансформації бібліотек, можна розглядати у двох аспектах: як явище й як процес. У першому управлінська інновація знаходить своє виявлення у вигляді інноваційного рішення, цілеспрямованої зміни технології або методу управління, відмінного від наявної практики й орієнтованого на заміну її елементів для прискорення, полегшення або покращення виконання поставленої мети.

У другому, технологічному, аспекті управлінське нововведення є процесом, що містить стадії його розроблення, впровадження, освоєння та стабільного функціонування. Еволюційне й системне сприйняття інноваційного підприємництва у бібліотечній діяльності стає невід'ємною частиною прогнозування та стратегічного управління. Практика свідчить про те, що інноваційність знижує консерватизм управлінських структур, але вона притаманна не всім бібліотекам. В управлінні поширюються такі явища, як панування структури над функцією та вертикальних зв'язків над горизонтальними, дублювання організаційного порядку, підміна його цілеспрямованим впливом, а також маятникові рішення та їхня інверсійність.

Існує принципова різниця в управлінні бібліотеками, які орієнтовані на традиційне бібліотечне виробництво й обслуговування, й такими, що перебувають у процесі пошуку. Якщо звичайні виробничі процеси обслуговує система управління, метою якої є підтримка заданого рівня з мінімальним ризиком, стабільним розподілом повноважень, відповідальності та ролей, то інноваційні процеси потребують переходу системи управління на такий рівень, де міра ризику прямо пропорційна новизні та масштабу інновації, а розподіл повноважень і ролей динамічно змінюється.

Інноваційний розвиток бібліотечних технологій і функцій здійснюється шляхом їхнього постійного ускладнення. Але такого самого ускладнення потребують і відповідні управлінські системи бібліотечного виробництва. Емпіричне дослідження еволюції організаційних структур провідних вітчизняних бібліотек засвідчує, що тривалий успіх на теренах інноваційних складових технологій перебуває в прямій залежності від здатності бібліотек до реорганізації своєї організаційної структури у складніший управлінський і функціональний комплекс.

Трансформація процесів управління у бібліотеках виявляється на рівні організаційних структур. При аналізі управлінських структур бібліотеки розрізняють лінійні, функціональні, лінійно-функціональні, лінійно-штабні та програмно-цільові структури. Їхні особливості досить ґрунтовно досліджуються у роботах [4, 7]. Слід звернути увагу на деякі принципово нові особливості сучасних бібліотечних мереж. Йдеться, насамперед, про перехід від лінійно-ієрархічних систем управління, що обслуговують вертикальну чи горизонтальну кооперацію, до систем, які базуються на реалізації принципу самоорганізації та нелінійних управлінських зв'язків. Причиною такої зміни виступає зростаюча складність бібліотечного виробництва та його мережева організація.

Сьогодні стає дедалі важче забезпечувати ефективність екзогенного (зовнішнього) впливу на діяльність бібліотеки, якщо вона не сформувалася в режимі самоорганізації, тобто внаслідок дії ендогенних (внутрішніх) чинників. Щодо цього окремої уваги заслуговує точка зору В. Ільганаєвої, згідно з якою управління бібліотечною справою уповільнюється через брак інноваційної складової у свідомості управлінських фахівців бібліотечної сфери і спеціалістів місцевого самоврядування і держструктур. Але є можливість виправити цю ситуацію завдяки стратегічному мисленню і програмно-проектним технологіям управління сферою діяльності бібліотек [5].

Стратегічне управління, що спирається на людський потенціал як основу бібліотечного розвитку, орієнтує виробництво інформаційних продуктів і послуг на попит споживачів, здійснює штучне реагування на зміни зовнішнього середовища, є важливим фактором успішного виживання бібліотеки у складних ринкових умовах. Вибір правильної траєкторії стратегічного розвитку бібліотек в умовах змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах потребує інноваційного мислення й готовності до змін з боку бібліотечних фахівців.

Інноваційність в управлінні діяльністю бібліотек з системних позицій знайшла відображення у концепції програмно-цільового управління. Його метод орієнтується на досягнення певних цілей, які випливають з одного широкомасштабного завдання, вирішення якого потребує концентрації зусиль і взаємодії багатьох бібліотечних установ. Застосування цього методу стало прогресивним поштовхом у 80—90-х рр. XX ст., коли існуюча на той момент система господарювання виявилася неспроможною забезпечити підвищення ефективності діяльності бібліотек. Характерною тенденцією для початку XXI ст. стає розроблення інфраструктурних і мережевих проєктів. Їхнє створення та реалізація є складним процесом, що орієнтований на зміни у регіональному соціокультурному середовищі. Спрямованість вектора проєктного розвитку бібліотек стосується головним чином вирішення багатьох соціальних питань, серед яких — умови доступу та забезпечення рівнозначних можливостей щодо отримання інформації, а також необхідність розвитку інформаційних послуг.

У ринкових умовах господарювання використання програмно-цільових методів управління бібліотечними інноваціями ефективно лише для невеликої кількості пріоритетних нововведень, пов'язаних із вирішенням найбільш гострих, поодиноких проблем автоматизації бібліотечно-інформаційного виробництва, опануванням технологіями Інтернету, корпоративних засад загальнонаціональної каталогізації тощо. З переходом на ринкові принципи господарювання бібліотеки отримують широкі можливості для самостійного вибору того чи іншого напрямку розвитку і відповідно використання того чи іншого комплексу стратегічних методів.

З поглибленням ринкових відносин, розгортанням конкурентного оточення для них на передній план виходить питання прискорення інноваційних процесів та їх фронтального охоплення. За цих умов завдання полягає в розробленні цілісної стратегії цільового управління, яка надасть змогу перейти від епізодичних дій щодо створення стабільного механізму цільової орієнтації всіх елементів бібліотечного виробництва до здійснення фронтальної інноваційної політики.

Вирішення цього завдання вимагає побудови системи стратегічного управління на принципах проблемно-орієнтованого підходу, сутність якого полягає у забезпеченні постійної довгострокової готовності бібліотеки до сприйняття, взаємоадаптації нововведень в усіх напрямках бібліотечно-інформаційної діяльності та створенні механізмів для здійснення фронтальних якісних проривів в інноваційній сфері.

Концепція дає можливість зосередити зусилля на вирішенні ключових інноваційних проблем, що випливають із філософії діяльності бібліотеки та її довгострокових намірів; забезпечити організаційну інтеграцію на системній основі механізмів та учасників інноваційного процесу; створити стратегічну систему управління інноваціями, яка забезпечить перехід до "активного" управління, що базується на принципах випередження суперечностей і проблем, що виникають.

За нових умов бібліотека постає перед необхідністю здійснювати довгострокову інноваційну політику, що вимагає глобального передбачення динаміки життєвих циклів одночасно багатьох радикальних нововведень і внесення випереджаючих корективів у процеси їхньої життєдіяльності. Інноваційна політика книгозбірні є симбіозом стратегічних цілей розвитку й управлінських рішень щодо системних організаційних змін, упровадження інновацій з урахуванням її ресурсних обмежень і можливостей та маркетингової діяльності. Всі складові інноваційної політики підпорядковуються цим стратегічним цілям і завданням. На сучасному етапі розроблення інноваційної політики — це підґрунтя для здійснення якісно нових технічних, технологічних, управлінських рішень і становить сутність стратегічного розвитку бібліотеки.

Важливим є питання застосування інформаційних технологій в її управлінні, яке розглядається не лише на рівні виробничих процесів, а й на рівні підвищення ефективності організації управлінської праці. Для налагодження цієї діяльності у бібліотечних установах створюють автоматизовані інформаційні системи управління, які інтегрують внутрішню та зовнішню інформацію. Надходження усіх видів інформації до єдиної системи дає можливість здійснювати інформаційний моніторинг внутрішнього та зовнішнього середовища і сприяє обґрунтованому прийняттю управлінських рішень. В інформаційному суспільстві інформаційні системи управління активно впливають на стратегічний баланс установ, що діють у конкурентному оточенні.

У рамках єдиної інтегральної інформаційної системи організації створюють нові інформаційно-управлінські системи, серед яких насамперед варто назвати системи стратегічної інформації. Про необхідність використання інформаційних технологій в управлінні йдеться вже понад двадцять років, але прогрес у цій сфері поки що незначний.

Уперше питання щодо застосування засобів автоматизації в управлінні бібліотеками ставилося на початку 50-х рр. XX ст., на що вкрай негативно відреагувала бібліотечна спільнота. Але швидкий розвиток інформаційних технологій, автоматизація бібліотечного виробництва й орієнтація на диверсифікацію інформаційних продуктів і послуг залишала все менше часу на вирішення управлінських завдань. До певного часу ситуація, що склалася у провідних бібліотеках світу, компенсувалася завдяки самовдосконаленню організаційних структур бібліотек у межах упровадженної на початку XX ст. технології управління. Упродовж тривалого часу в їхньому менеджменті панував так званий "раціональний підхід", ознакою якого було прагнення до чіткої упорядкованості та регламентації діяльності бібліотек, розподілу організаторської та виконавчої діяльності. Цей підхід в управлінні бібліотекою викликав зміни у синтезі двох підходів — раціоналістичного та поведінкового, який базувався на використанні досягнень психології та соціології, що давало змогу зрозуміти реальну суть управління установою. Але можливості навіть ідеально організованої системи управління в рамках традиційної технології мали свої об'єктивні обмеження. Кризи управління у провідних бібліотеках світу не можна було уникнути без використання нової автоматизованої технології управління, що потребувало технологічних інвестицій до бібліотечного управління у вигляді сучасної обчислювальної техніки і засобів зв'язку.

Нині нововведення щодо напрямів автоматизації управління бібліотекою перебувають лише на початковому етапі свого розвитку, хоча й існують передумови для їхнього подальшого розроблення. У рамках загальної автоматизації бібліотечної діяльності на першому етапі вирішується проблема технічного та комп'ютерного забезпечення менеджерів усіх рівнів управління бібліотекою. Друга фаза характеризується проблемами ефективності програмного забезпечення сфери управління бібліотекою. Фахівці у сфері інформаційної діяльності засвідчують, що рівень сервісу, який міг би відповідати завданням управління автоматизованими бібліотечно-інформаційними системами (АБІС), дотепер не реалізований, хоча, на думку її проєктувальників, можливості щодо аналізу різних процесів (у тому числі й статистичного) закладаються до програмного забезпечення сучасних АБІС [8].

Міжнародний обмін інформаційними технологіями, продуктами і послугами, а також забезпечення необхідного рівня інформаційної безпеки при підключенні до міжнародних мереж призводять до зростання необхідності впровадження нововведень у напрямі застосування автоматизованих засобів аутентифікації персоналу та користувачів системи. Сучасні фахівці виділяють дві групи завдань, які можна вирішити за допомогою засобів аутентифікації: контроль за персоналом і користувачами системи. Вони також стверджують, що ступінь реалізації засобів контролю й управління доступом до інформаційних ресурсів бібліотечно-інформаційних систем у різних версіях спеціалізованого програмного забезпечення АБІС не можна вважати однозначним [1]. Але набутий досвід створення і практичного використання таких засобів уже існує, і поширення їхнього використання у перспективних системах навряд чи може викликати труднощі.

Нині відбуваються зміни у типовій структурі користувачів інформаційних систем: користувачами нового покоління стали керівники різних рівнів, які працюють з узагальненою інформацією якісного характеру про нинішній і прогнозований стан зовнішнього і внутрішнього середовища бібліотек. Цілеспрямоване створення систем інформаційно-аналітичного забезпечення їхніх керівників на базі вивчення потреб в інформації й ефективної системи її збирання — перспективне завдання, вирішення якого слід розпочинати вже зараз.

Проблема підготовки інформації для управлінців є частиною концепції управління інформаційними ресурсами, або інформаційного менеджменту, розроблення якої розпочато наприкінці 70-х рр. XX ст. Саме тоді предметом спеціального розгляду стало питання про необхідність управління потоками інформації на різних організаційних рівнях. Разом із кадровими, фінансовими і матеріальними ресурсами, що забезпечують ефективне функціонування бібліотеки як системи, за умов ринкових відносин до цієї тріади додається ще один вид ресурсів — інформаційний. Виділення інформації як найважливішого ресурсу функціонування й управління системними об'єктами зумовлювалося, насамперед, складністю управління ресурсною тріадою за соціально-економічних умов. У відповідь на цю потребу прийшло розуміння необхідності управління інформацією у будь-якому виробництві, оскільки якість управління інформаційними ресурсами та інформаційним виробництвом зумовлює ефективність використання й розвитку інших ресурсів установи [3]. Отже, на такому рівні управління інформацією стало розглядатися як управління інформаційним виробництвом будь-якої системи.

Інформаційний менеджмент у цьому контексті виступає як новий тип управління будь-якою організацією на основі інтеграції процесів створення і використання усіх видів інформації, що циркулює в управлінській системі та надходить до неї ззовні [6]. Нині вже чітко простежуються зміни від управління інформаційними ресурсами до управ-

ліній використання інформації за рівнями вирішуваних завдань, і до управління знаннями як новим видом ресурсів соціальної системи.

Таким чином, реалізація інноваційних підходів в управлінні діяльністю документно-комунікаційних структур найефективніша через механізми інтеграції. Призначення управлінського аспекту — зосередження уваги на реалізації системного підходу до інноваційних змін, формування умов досягнення сталого розвитку документно-комунікаційних систем суспільства.

Список використаної літератури

1. Воройский Ф. С. Аналитико-синтетическая обработка и переработка информации в автоматизированных системах НТИ: Основы организации и технологии : учеб. пособие / Ф. С. Воройский. — М. : ИПКИР, 1991. — 216 с.
2. Глушков В. М. Введение в АСУ / В. М. Глушков. — Киев : Техника, 1992. — 145 с.

3. Давыдова И. А. Управление информацией как предмет преподавания / И. А. Давыдова, В. А. Ильганаева // Науч. и техн. б-ки. — 2001. — № 10. — С. 48—61.
4. Дригайло В. Г. Основы управления библиотекой высшего учебного заведения / В. Г. Дригайло, Е. В. Башун, В. Н. Вольнец. — К. : Политехника, 2001. — 389 с.
5. Ильганаева В. О. Системні зв'язки у вирішенні питань розвитку бібліотечної освіти / В. О. Ильганаева // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 12—13. — С. 142—151.
6. Инфосфера: информационные структуры, системы и процессы в науке и обществе / Ю. М. Арский, Р. С. Гиляревский, И. С. Туров, А. И. Черный. — М. : ВИНТИ, 1996. — 489 с.
7. Організація діяльності бібліотек : навч. посіб. для студ. ф-тів "Бібліотекознавство та інформатика" / В. О. Ильганаева, М. С. Слободяник. — Харків : ХДАК, 1998. — 84 с.
8. Шрайберг Я. Л. Автоматизированные библиотечно-информационные системы России: состояние, выбор, внедрение, развитие / Я. Л. Шрайберг, Ф. С. Воройский. — М. : Либерея : ГПНТБ России, 1996. — 273 с.

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 141:168.5

Класифікація наук Платона (у парадигмі структурного цілого)

Олег Сербін,
молодий науковий співробітник НБУВ

Ідея. Говорячи про змістовне навантаження цього явища, потрібно, на нашу думку, передусім розуміти ідеологію, що несе в собі морфологічний склад тепер уже безпосередньо слова або радше коду. Розкриваючи вищеозначену ідеологію, варто наголосити про системність поглядів, а не про любівання певного напрямку сформульованих принципів. Ідею можна розуміти як вид, різновид або й рід.

Процес класифікування окреслює порядок та принципи формування видів знань у систему. Отже, класифікаційна система ідейно наповнена не тільки ідеологічною базою, а й компонентно. З іншого боку, можна спостерігати певний перелік знань певної галузі у відповідності з причиною. З причиною того, що саме робить систему системою та вносить інтелектуальний присмак класифікаційності. Але оскільки ідея є елементною одиницею узагальнюючого характеру, то причина такої ідеї, певно, полягає в тому, щоб, виразивши багатокомпонентність окремого виду, сформулювати таким чином класифікаційну систему.

Саме таким, на нашу думку, класифікаційним принципом, коли в основі класифікації базисно закладено ідею-вид, не за формою, а за суттю, характеризується діалектична система знань старогрецького філософа Платона. Потребу визначення елементів та окреслення принципів й структури класифікації наук Платона зумовлюється актуальність запропонованої публікації. Її об'єктом є класифікація наук

Платона як оригінальна складова систематизаційного цілого тих часів; предметом — дослідження історії виникнення, розвитку та аналіз класифікації наук Платона; метою — визначення впливу класифікацій наук Платона на еволюцію класифікаційної думки взагалі та розвиток систематизації зокрема.

Платон (427—347 до н. е.)¹ — старогрецький філософ-класик, автор та основоположник ідеалізму. Народився в заможній родині Арістона, нащадка останнього афінського царя Кодра. Тому Арістокл² з дитинства був інтелегентною та освіченою особистістю. Його входження в філософію знаменується зустріччю з Сократом³. Відповідно до античної легенди, в ніч напередодні зустрічі з Платоном Сократ бачив уві сні у себе на грудях лебедя, який високо злетів з дзвінким співом, і після знайомства з Платоном Сократ нібито вигукнув: "Ось мій лебідь!" [4]. Сучасники ж Платона порівнювали його з богом гармонії Аполоном, а в міфологічній системі античності птахом Аполлона був саме лебідь.

Відтоді Сократ стає основною дійовою особою в діалогах Платона. Саме Сократа Платон виставляє взірцем мудрості та "рупором" своєї філософії, своїх висновків. Фактично від того моменту і починається історія Платонівських творів, точкою відліку якої було життя філософа.

Саме у Сократа, в його вченні про знання, Платон відкорінно пізнає гносеологічний аспект терміна "ідея". Сократ же визначив знання як думку, що спрямована на видові риси предмета. Тому, на наше переконання, саме з цієї точки аспектного представлення названого терміна варто розглядати всю архітектуру Платонівського вчення та як наслідок класифікаційної схеми наук, що наведена нижче у тексті. Аналізуючи ж загалом етимологічний генезис

¹ За іншими даними — 428—348 рр. до н. е.

² Таке справжнє ім'я філософа. Платоном його називав вчитель з гімнастики за широкість його плечей. Існує також гіпотеза, що так його називали за великий, глибокий розум, що символічно виражався широколобістю, адже з грецької *platos* — широта, глибина (Прим. автора).

³ Сократ (старогр. Σωκράτης, бл. 469 до н. е., Афіни — 399 до н. е.) — старогрецький філософ, вчення якого знаменує поворот у філософії — від розгляду світу до розгляду людини [10].

тлумачення, варто ще раз наголосити на вузькохарактерності Платонівського розуміння семантичного навантаження. В перекладі з старогрецької εἶδος, εὐστό — вид [3, с. 66], образ; εὐεἶδεια εἶναι — такий, що є певним видом чи різновидом [2, с. 460]. На відміну від Демокріта, Платон саме в аспекті неплотських елементів розглядає ідеї. Його ідеї-види не мають плотської характеристики через те, що їхня природа зовсім не така, як у речей матеріального світу. Саме тому, на нашу думку, видом або ідеєю Платон називає ознаку вмотивованості наявності змістовного компонентного ядра будь-якого предмета, що є узагальнюючим осередком для семантично підпорядкованих йому елементних одиниць, тобто причину, у відповідності до якої рід матеріального світу є предметно окреслена саме в тому сенсі, що дає їй можливість бути річчю саме цього, а не якогось-небудь іншого виду предмета. Такого класифікаційного принципу підпорядкування стосуються й інші категорії або радше види ідей. Так, про ідею знання у своїй роботі "Кратил" Платон вустах Сократа говорить ось що: "Адже і саме знання — якщо воно не вийде за межі того, що і є знання — завжди залишається знанням і ним буде; якщо ж зміниться сама ідея знання, то одночасно вона перейде в іншу ідею знання, тобто даного знання вже не буде" [8, с. 680]. Таким чином, можна бачити логічну демонстрацію та характеристику класифікаційного принципу ієрархічної побудови елемента класифікаційної схеми Платона. Змінюючи суть знання, тобто його ідею, саме знання формує певний, новий вид, до складу якого входять характерні цьому новому виду знання елементи.

Отже, можна говорити про всеохоплюючу, різнолінійну структуру загального розуміння Платоном "ідей", що підпорядковано сформована у відповідності до певної ієрархії. "До сфери "ідей" належать "ідеї" найвищих за цінністю категорій буття. Це "ідеї" блага, істини, прекрасного, справедливого ... Є у Платона також "ідеї" фізичних явищ і процесів (таких, як спокій та рух, колір та звук, вогонь)... "Ідеї" існують і для окремих розрядів істот ("ідеї" тварини, "ідеї" людини) ... Платон допускає також існування "ідей", що вироблені людиною (стіл, ліжка) ... Велике значення в платонівській теорії "ідей" мали, особливо в дослідженні понять науки, "ідеї" відносин" [1, с. 41]. Такий перелік різновидів "ідей" цілком має право на існування, враховуючи відсутність сформованого Платоном єдиного систематизованого представлення видів "ідей".

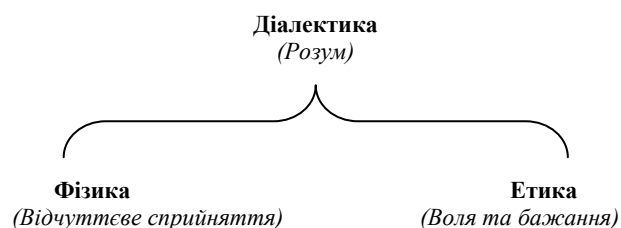
З іншого боку, певну систематизацію його поглядів можна провести, дослідивши періодизацію та змістовність його творів. Так, в "Історії філософії" відомий російський філософ, поет, публіцист, літературний критик кінця XIX — початку XX століть Володимир Соловйов наводить цитовані у Зохера періоди життя Платона і відповідні цим рокам твори [9, с. 459—460]:

- період юності (до 31 року) — "Лахет", "Іппій II", "Алківіад I", "Менон", "Кратил", "Євтифрон", "Апология", "Критон" та "Федон";
- період змужнілості (до 42 років) — "Іон", "Євтидем", "Іппій I", "Протагор", "Феетет", "Горгій", "Філеб";
- період повної зрілості (до 65 років) — "Федр", "Менексен", "Банкет", "Держава", "Тимей";
- період старості — твір про "Закони".

Таким чином, упродовж усього життя Платон працював тематично, твори його були вузько вмотивовані розкриттям певних предметів. Цей факт цілком можна прослідкувати, вивчивши змістовність його творів, діалогів, дискусій. Так, дуже велику увагу філософ приділяє розкриттю питання чеснот. Зокрема, в творах "Протагор",

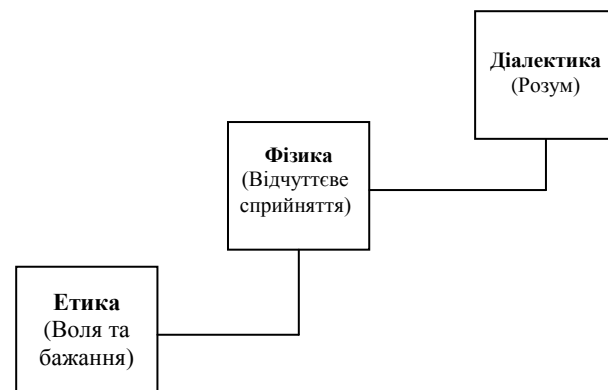
"Гіппій Менший", "Лахет", "Алківіад I" він звертається до питань чеснот: розкриває їхню суть та значення; у творах "Федон" та "Євтидем" розглядає питання філософії та смерті, мудрості та риторики. "Держава/Політея", "Політик", "Номої" висвітлюють бачення Платоном державного устрою та законів. Зокрема, відомо вислів філософа: "Політика — це мистецтво жити разом" [6].

До сьогодні достовірно відомо, що Платон не залишив по собі єдиного впорядкованого переліку наук — предметних виражень, але, аналізуючи твори старогрецького мислителя, можна зробити певні систематизаційні висновки щодо архітектоніки Платонівського вчення. Тим більше, що певні спроби вибудувати єдину систему вже відомі історичній науковій думці, щоправда, деталізаційна вираженість результатів означених спроб, на нашу думку, низько-відсоткова щодо загалу змістовної бази сентенцій Платона. Наприклад, Борис Гушин у роботі "Обзор главнейших систем классификации наук" [5, с. 13.] наводить таку схему:

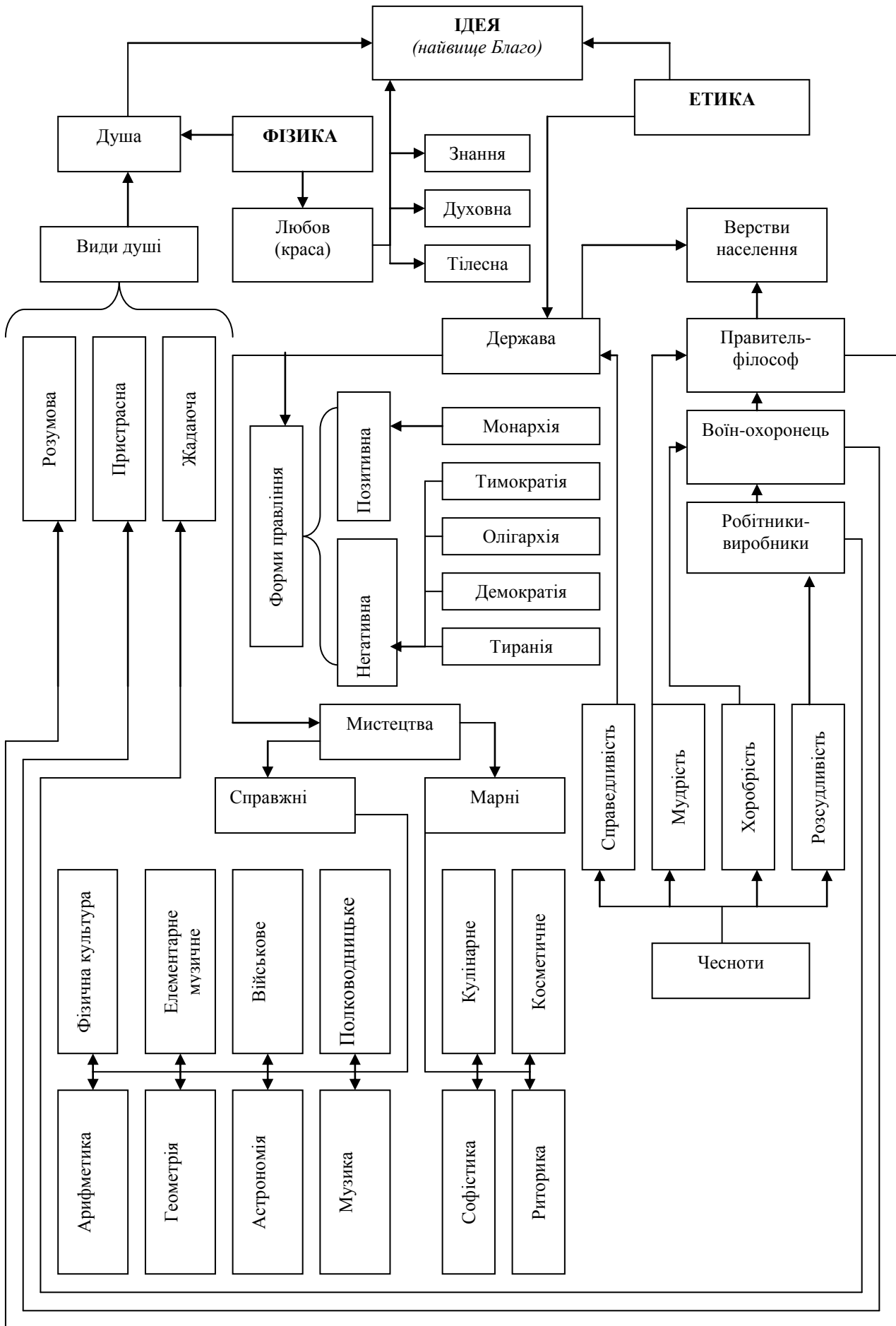
Таким чином видно, що Б. Гушин наголошує на двоскладності діалектики Платона, вказуючи на формування останньої засобами фізики та етики.

Відомий вчений Б. Ейдельман наводить такий самий склад класифікаційної схеми [11, с. 16], щоправда в дещо іншому порядку:

Іншими словами, схему класифікації Платона Б. Ейдельман подає як предметний ланцюг такого вигляду: "ідея — природа — людина", вказуючи таким чином на ієрархію класифікації. На нашу думку, він наголошує в першу чергу на тому, що людина розрізняє навколишнє шляхом чуттєвого сприйняття цього навколишнього, природного на шляху до пізнання божественного розуму — "ідеї" блага.

У будь-якому разі, наведені схеми однаково компонентні й повністю, з огляду на фундаментальність, висвітлюють структуру та зміст Платонівського вчення. Це, так би мовити, "фундамент зверху", в основі якого лежить діалектика (мистецтво розмірковувати, вести бесіду, мислити), що підкріплена силами волі та бажаннями сприймати засобами відчуттів. Такий ідеалізм і характеризує усю ієрархію схеми класифікацій наук Платона:

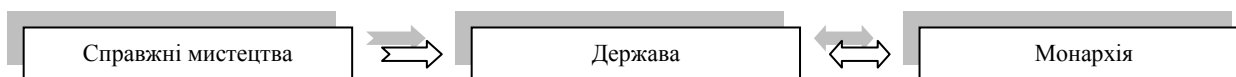
Отже, можна бачити усю багатокomпонентність Платонівського вчення, викладену в такій схематичний спосіб. На чолі усієї системи закономірно розташовано "ідею" як символ всієї ідеалістичної ідеології старогрецького філософа. Безпосередньо до її складу одночасно і двобічно входять "фізика" та "етика". Щоправда, варто зазначити та наголосити, що чуттєве сприйняття за Платоном опосередковано душою, яка в свою чергу теж буває не однозначною, залежно від життєвих позицій людини та її призначення на цьому світі. Цей факт цікавий ще й тим, що таким чином можна спостерігати певну тотожність різних предметних елементів класифікації щодо їхньої змістовної неналежності один одному. Так, класифікування верств населення представлено трьома основними характеризуючими елементами, що, в свою чергу, є відповідниками видам душі та чеснотам. Також в аспекті розгляду чуттєвого прийняття можна розглядати і значення за ієрархією Любові (до прекрасного) за Платоном. Отже, на найнижчому рівні спостерігається любов до тілесного, радше тіла. Цей факт, на наше переконання, варто розглядати з позиції бачення філософом тіла, що перекриває душу. Духовна ж любов стоїть на шабель вище, ніж тілесна, плотська. Однак душевна, в свою чергу, нижче в загальній ієрархії, ніж любов до знання, до пізнання навколишнього, найвищого. А вже любов до самої ідеї найвищого, любов до самого себе в пізнанні самого себе — найвища сходинка в ієрархії класифікації любові.

Структуризації та формуванню ідеальної моделі держави Платон присвячував багато часу та сил. Як результат, він розкрив ідею держави двома формами правління. Тут, на наше переконання, не йдеться про "державу двох держав" — бідних та заможних. Філософ вказує на *негативну* та *позитивну* форми правління. Тому такий розділ "Державних форм правління" дуже цікавий та актуальний і сьогодні. Зокрема, як позитивну Платон розглядає тільки одну форму правління монархію. Передусім, це вмотивовано баченням філософом в ідеалі держави, в якій керували б філософи. Поясненням цьому є не що інше, як бажання Платона принципового ділення праці — щоб кожен займався своєю справою. Саме принцип ділення трудових ресурсів, орієнтований не на виробника безпосередньо, а на цільове призначення трудового процесу, є класифікаційним орієнтиром у визначенні елементів-характеристик верств населення держави. В чому ж суть такого принципу? Передусім, на нашу думку, треба акцентувати на тому, що в такому діленні, власне систематизуванні верств населення, Платон

використовує на той час не відомий класифікаційний прийом: він визначає основні принципи поділу населення за принципом ділення праці в чистому вигляді. Вже потім, у кожному окремому відділі, представлення елементів відбувається у відповідності до кінцевого результату означених в системі процесів. І тому тут можна говорити не про що інше, як про таку класифікацію відділів, що певною мірою нагадує фасетизацію — принцип класифікування, який озвучив та представив людському загалу Шіалі Ранганатан в двадцятому столітті нашої ери з позицій формування бібліотечно-бібліографічної класифікаційної системи.

Що ж до самих форм правління, то тут старогрецьким мислителем подано карту відомих ідеологічних осередків державних устроїв. Так, тимократія ним характеризується як влада військових (враховуючи тогочасні політичні реалії), що була одним з етапів на шляху до олігархії. Сама олігархія є вищим ступенем тимократії, що стверджується в результаті ще більшого збагачення правлячої меншості. Згадувані політичні та державотворчі реалії пояснюють бачення Платоном негативу в демократії. Основним "владотримачем", тобто основними представниками народу на той час могли бути тільки раби, враховуючи кількісну їхню характеристику. Владу в руках таких людей філософ бачив ганебною у своїй нерезальності, зважаючи на ту саму потребу в професіоналах своєї справи: "... надмірна свобода, мабуть, і для окремої людини, і для держави обертається не чим іншим, як надзвичайним рабством. ... Так-от, тиранія виникає, звичайно, не з якого іншого ладу, як з демократії; інакше кажучи, з крайньої свободи виникає найбільше і найжорстокіше рабство" [7]. Так Платон характеризує тиранію — найгіршу форму правління, що зосереджена в руках однієї людини — необмежена влада одного над багатьма.

Так само і мистецтва Платон розглядав з позиції державотворення. Він виокремлює їхню роль у формуванні держави, розділяючи таким чином на "справжні" (тобто *потрібні*) та "марні". Характерно, що цілу низку класичних наук виділяє філософ. Серед них і арифметика, і астрономія, і геометрія. Він подає ці науки поруч (в одному розділі) з існуючими тоді апіорно військовим та полководницьким мистецтвами. У вираженні елементів марних мистецтв Платон демонструє своє ставлення до філософії нечестивого розмірковування, засобами та інструментарієм риторики. Тому, враховуючи ідеалістичне бачення ідеальної форми правління, як-то монархія, можна провести таку лінію:

Підсумовуючи сказане, слід ще раз наголосити на структурній особливості всього Платонівського вчення, що продикувано відкорінними тезами його сентенцій про "ідеї". Цей факт диктує і використовує особливих, як на нашу думку, прийомів та принципів класифікування окремих розділів його вчення. Представляючи таким чином загальну, систематизовану схему класифікації наук старогрецького мислителя, можна констатувати використання ним *фасетизованих* розділів та розділів *обопільного співвідношення*.

Принагідно варто наголосити, що класифікація наук Платона — багатоелементний механізм впорядкування знань і є продуктом використання принципів системності в першу чергу. З іншого боку, схема знань філософа виконана досить предметно-компонентно, і тому зрозуміло, чому загальна класифікація наук Платона стала фундаментом для розбудови й точкою відліку пізніших класифікацій і джерельним витком у загальній бурхливості та динамічності розвитку класифікаційної думки бібліотекознавчого спрямування зокрема.

Список використаної літератури

1. Асмус В. Платон / В. Асмус. — М. : Мысль, 1969. — 249 с.

2. *Древнегреческо-русский словарь* : в 2 т. / сост. И. Х. Двоецкий. — Т. 1. — М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. — 1044 с.
3. *Ионидис А. А. Русско-Новогреческий словарь* : около 40000 слов / под ред. Т. Пападокулоса и Д. Статиа. — 2-е изд., стеротип. — М. : Рус. яз., 1983. — 808 с.
4. *История философии*. Энциклопедия [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://velikanov.ru/philosophy/platon.asp>. — Загл. с экрана.
5. *Обзор главнейших классификаций наук* / сост. Б. Гушин. — Л. ; М. : Изд-во "Книжный угол", 1924. — 114 с.
6. *Платон* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ru.wikiquote.org/wiki/Платон>. — Загл. с экрана.
7. *Платон. Государство* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://lib.ru/POEEAST/PLATO/gosudarstvo.txt>. — Загл. с экрана.
8. *Платон. Собрание починений* : в 4 т. Т. 1 / общ. ред. А. Ф. Лосева [и др.]. — М. : Мысль, 1990. — 860 с.
9. *Соловьёв В. С. Собрание сочинений* : в 10 т. / Соловьёв Владимир Сергеевич; под ред. С. М. Соловьёва и Э. Л. Радлова. — СПб. : Просвещение, 1897—1900. — Т. 10. — 527 с.
10. *Сократ* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ru.wikiquote.org/wiki/Сократ>. — Загл. с экрана.
11. *Эйдельман Б. Ю.* Библиотечная классификация и систематический каталог : учеб. пособие для библиотеч. фак. ин-тов культуры, пед. ин-тов и ун-тов / Б. Ю. Эйдельман. — М. : Книга, 1977. — 311 с.

Бібліотека Волинського Князя Володимира Васильковича

Стаття містить інформацію про один із найцікавіших центрів книжкової культури доби Високого Середньовіччя — бібліотеку волинського князя Володимира Васильковича. Автор аналізує можливий склад книжкового фонду княжої бібліотеки, показує її роль як бази для роботи скрипторію і написання Галицько-Волинського літопису.

The article contains information about one of most interesting centres of the Book Culture of the Great Middle Ages, Prince Volodymyr Vasylykovich Volynski's library. The author analyses the possible content of the book fund of prince's library, shows the role of this library as the base source for the work of the scripture, and writing of the "Galych-Volyn chronicle"

Ключові слова: середньовічні бібліотеки, бібліотечна справа, Галицько-Волинський літопис, культурний осередок, князь Володимир Василькович.

Key words: medieval libraries, librarianship, Halych-Volyn chronicle, centre of culture, king Volodymyr Vasylykovich.

"Шлях до національної свідомості був вимощений книгами". Ці слова знаного історика Ореста Субтельного [18, с. 203] набувають особливого змісту, коли згадуємо подвижників, які стояли біля колыски вітчизняної книжності і, водночас, біля витоків Української державності. У нашу історичну пам'ять вкарбовано цілий ряд імен знаменитих книжників княжої доби: Великий Князь Київський Ярослав, що "до книг мав нахил, читаючи часто вдень і вночі, любив книги і многі списавши, положив у церкві Святої Софії, що її спорудив сам" [14, с. 89], князь-книжник Святослав Ярославич, з бібліотеки котрого уклалися знамениті "Ізборники", і Володимир Мономах, літературно-філософські твори якого "Поучення дітям", "Послання до князя Олега", "Молитва" виявляють неабияку книжну ерудицію автора, набуту при користуванні добре укомплектованою (чи не власною) книгозбірнею.

Постаттю співмірної величини у цьому ряду є й Волинський Князь Володимир Василькович. До вітчизняної історії він і увійшов з характеристикою, даною автором Галицько-Волинського літопису: "...книжник великий і філософ, якого ото не було в усій землі і після нього не буде" [14, с. 442].

Втім, попри часті згадки в науковій, а віднедавна — і в науково-популярній літературі [9, с. 123—255], Володимир Василькович не став символом своєї епохи, як, скажімо, його славетний дядько Данило Романович, Князь Галицький.

Цю тенденцію можна пояснити доволі просто — діяльність Володимира Васильковича, особливо в останні роки його княжіння, рідко призводила до подій, якими, за визначенням Джорджа Вейгела, "прийнято визначати досягнення народів" [2, с. 47]. З цієї причини деякі історики, зокрема В. Пашуто, дозволяли собі бачити Володимира Васильковича князем, який, "замкнувшись у вузькому колі своїх невеличких справ... із неприязню дивився на широку міжнародну політику Лева (Лев Данилович, син Данила Романовича, галицький і холмський князь. — С. Синюк), особливо — на його тісні стосунки з татарами, не бажаючи рахуватися з тим, що галицький князь вже в силу географічного положення своїх розлогих володінь був вимушений продовжувати політику свого батька, князя Данила" [16, с. 110], обґрунтовуючи свої висновки припущенням про те, що "Володимир Василькович військовими доблестями не вирізнявся" [16, с. 112]. Справді, вимальовується дивний, як для мілітаризованого XIII століття персонаж, котрий, на думку Михайла Грушевського, "займав у політиці переважно пасивну роль" [5, с. 104].

Однак інші, не менш авторитетні, історики обережніші в оцінках. Зокрема, провідний дослідник Галицько-Волинської доби І. Крип'якевич зазначає, що Володимир Василькович являв собою "інший тип" князя [12, с. 82], "був більш спокійний і зрівноважений, це давало йому перевагу серед князів" [11, с. 107]. Як констатує М. Котляр, в кінці XIII століття "Володимирське князівство було своєрідним оазисом благополуччя і добробуту загалу Волинської людності. Тоді як інші частини Галицько-Волинської Русі перебували в стані розрухи, великою мірою викликаному нерозумною і недалекою поведінкою своїх князів, синів Данила, що воліли вирішувати справи зовнішньої і внутрішньої політики єдиним шляхом — шляхом війни" [8, с. 26—27]. І додає лаконічно, але промовисто деталь: "Коли в XIV столітті нащадкам Льва пощастить так-сяк на час сполучити Галич з Волинню, вони будуть змушені перенести столицю князівства до Володимира, бо Галич перебуватиме в занепаді" [8, с. 28].

Володимир Василькович з'являється на сторінках Галицько-Волинського літопису близько 1258 року (народився, наймовірніше у другій половині сорокових років XIII століття). Замолоду взяв участь в кільканадцятьох військових походах, з яких тільки один закінчився поразкою. Після свого вокняжіння (1270) проявляє себе як блискучий дипломат, мудрий і виважений державний діяч, мислячий стратег і покровитель вітчизняної книжності. Саме при дворі Володимира Васильковича був створений потужний осередок давньоукраїнської книжності, до складу якого входили скрипторії та бібліотека. Відомості про це містить Галицько-Волинський літопис [14, с. 447].

Діяльності скрипторію та його продукції присвячена ґрунтовна стаття Я. Запаса "Скрипторії князя Володимира Васильковича" [6, с. 185—193]. Однак літописне повідомлення не менш цікаве з точки зору дослідників історії бібліотечної справи. Проте нині наукові праці містять тільки побіжні згадки про бібліотеку Володимира Васильковича. Відтак метою пропонованої статті є обґрунтоване відтворення складу книжкового фонду бібліотеки Володимира Васильковича, визначення її місця в ряду аналогічних явищ сучасних їй культур європейських країн та значення для подальшого розвитку української культури загалом та книжності зокрема.

Літописний опис книг, які Володимир Василькович подарував храмам та монастирям, у більшості позицій містить примітки "списав він", або "списав сам" [14, с. 447]. Не маємо підстав сумніватися в тому, що оригінали для переписування бралися саме із княжої бібліотеки. Серед "виданих" скрипторієм Володимира Васильковича книг: Євангеліє четверне (тетр) — книга, яка містить за порядком тексти чотирьох Євангелій; Євангеліє апракос — книга, яка містить тексти чотирьох Євангелій, згрупованих для читання під час церковних відправ протягом року; Апостол — книга, що містить тексти Діянь апостолів та апостольських послань; Апостол апракос — книга, що містить тексти Діянь апостолів та апостольських послань, згрупованих для читання під час церковних відправ протягом року; Соборник та "Соборник великий отця свого" — зміст цих книг встановити не вдалося (виходячи із контексту літописної статті, це якісь збірники церковних текстів); Паремії — збірка текстів переважно Старого Заповіту, які читаються під час вечірніх відправ напередодні великих церковних свят; Прологи (не менше двох книг за березневе і вересневе півріччя) [21, с. 171] — збірник житій святих, розміщених у хронологічному порядку на кожен день року; 12 книг (місячних) Міней — збірник поширених житій, повчань, легенд; Тріоді — не менше двох книг. Тріодь цвітна містить порядок церковних відправ

на період від свята Воскресіння Христового до дня Всіх Святих. Тріодь пісна містить порядок церковних відправ на період Великого посту; Октоїх — книга, що містить порядок церковних відправ на період від дня Всіх Святих до початку Великого посту. Навіть у часи друкарства октоїх зазвичай видавався у двох книгах [21, с. 1671]; Ірмологіон — збірник текстів, які співалися під час церковних відправ. Може бути текстовим або нотним; Служебник — книга, що містить тексти літургії св. Іоана Золотоуста, літургії св. Василя Великого, літургії св. Григорія Двоєслова; Молитовники (не менше двох різновидів) — збірники молитов для мирян.

Отож, на підставі опису подарованих Володимиром Васильковичем книг, уміщеного в Галицько-Волинському літописі, можемо цілком аргументовано налічити у бібліотеці князя 27 книг.

Той самий Галицько-Волинський літопис надає нам інформацію й про інші книги, які мали би бути наявні у Володимировій бібліотеці. Адже, на думку численних дослідників цієї пам'ятки вітчизняної історіографії, принаймні остання частина літопису писалася саме при дворі Володимира Васильковича [11, с. 184]. Там само було укладено й увесь кодекс під назвою "Літопис Руський", відомий сьогодні в Іпатському, Хлебніковському, Погодінському, Марка Бундура, Єрмолаївському списках [1, с. 641]. Цілком логічним виглядає припущення, що праця такого обсягу мусила базуватися на ресурсах потужної книгозбірні, створити яку на той час було справою посилююю хіба для найзаможніших і зацікавлених. У нашому випадку такою книгозбіркою могла бути бібліотека Володимира Васильковича. Спираючись на проведений Л. Махновцем аналіз цитатного матеріалу останньої частини Галицько-Волинського літопису [14, с. VIII], можемо поповнити гіпотетичний список книг князя Володимира; книги Старого Заповіту: Друга книга Царств, Книга Буття, Книга пророка Ісайї, Книга приповістей Соломонових, Книга Ісуса Навина; книги перекладної літератури: "Александрія", "Хроніка" Іоанна Малали, "Хроніка" Євсевія Памфіла, Збірник Йосипа Флавія; оригінальні давньоруські твори — "Слово о законі і благодаті" митрополита Іларіона, "Київський літопис", "Побоїще Батієве", "Повість про битву на Калці", "Повість минулих літ".

У розпорядженні князя Володимира і княгині Ольги мусив бути також і грецький чи руський зразок "Кормчої книги" ("Номоканону"), з якого 1286 року в княжому скрипторії було зроблено принаймні дві копії, свідченням чого є приписки, що збереглися у двох пізніших списках — Харківському та Арадському [15, с. 109].

Пряму вказівку на походження копії від оригіналу, який зберігався у княжій книгозбірні, містить також приписка до "Повчань Єфрема Сирина": "У літо сьомої тисячі написалися книги ці за царювання благовірного цесаря Володимира, сина Василькового, онука Романового боголюбивим тивуном Петром [...] Сей був у той час тивуном у князя Володимира і був у нього син іменем Лаврентій. Його ж віддав учитися святим книгам, повчаючи апостольськими заповідями на всі часи, сам же строїв книги ці з великою ретельністю, в усі дні милуючи майстра" [7, с. 301].

Цілий ряд істориків висловлює припущення, що окремі частини Галицько-Волинського літопису писалися різними авторами у різних містах. Зокрема, А. Генсьорський стверджує, що Галицько-Волинський літопис — історіографічний науковий твір, який послідовно укладався п'ятьма редакторами. Ймовірними редакторами літопису дослідник називає: Єпископа Івана Холмського (в миру сидельничий князя Данила Іван Михалкович Скула) — 1255 рік; княжого канцеляриста Діонісія, котрий працював у Холмі — 1269 рік; перемишльського єпископа Мемнона, чи когось із його оточення — 1286 рік; близьку до Володимира Васильковича духовну особу, ймовірно з любомльської церкви — 1289 рік; жителя Пінська — 1292 рік [3].

За концепцією М. Грушевського, яка була розвинута, зокрема, Д. Чижевським, Галицько-Волинський літопис є компіляцією цілого ряду як художніх, так й історикографічних творів. Подібної думки дотримується також Л. Черепнін, називаючи, щоправда, інший склад творів [19, с. 253]. В. Пашуто виокремлює в тексті останньої частини літопису, написаної при дворі Володимира Васильковича "а) придворний княжий літопис, ведений особою, близькою до єпископа Євгнія, б) новгородський літопис про литовських князів, в) обличительні антитарські повісті, г) героїчні повісті, які доти існували кожне в якості окремого видання" [16, с. 129]. Загалом же виглядає парадоксальним, що, приділивши стільки уваги питанню виокремлення із літописного тексту гіпотетичних складових одиниць, дослідники не вважали за потрібне дослідити час і місце синтезу цих частин в єдиний твір, з'ясувати передумови і обставини редакторської праці. Вивчення процесу формування остаточного тексту Галицько-Волинського літопису зокрема і Літопису Руського загалом є, на нашу думку, актуальним і необхідним, проте виходить далеко за межі пропонованого дослідження. Наразі ж можемо констатувати, що, розходячись у деталях, більшість дослідників однак згодні у твердженні, що Галицько-Волинський літопис є компіляцією ряду самостійних творів.

Цілком очевидно, що укладачі остаточного списку літопису мали доступ і до цих творів, які до включення у текст літопису існували у вигляді окремих книг. Найімовірнішим є припущення, що ці книги були наявні саме у княжій бібліотеці. На думку М. Грушевського, бібліотека Володимира Васильковича була своєрідним центром культурного життя Волині та прилеглих земель: "Як сам він з замилюванням віддавав свій вільний час копіюванню богослужбових книг, так і двір його, очевидно, був повний таких "філософів" і любителів книжного списання" [5, с. 183]. Варто припускати, що саме у цьому колі філософів та книжників пророблено гігантську роботу з упорядкування Галицько-Волинського літопису та цілого кодексу середньовічної історії України-Русі, відомого нам більше за назвами пізніших рукописних копій (Іпатський, Хлебніковський тощо), а насправді названого упорядниками "Літопис Руський".

Таким чином, бібліотека Володимира Васильковича нараховувала ніяк не менше півсотні книг, що могло на той час вважатися цілком пристойною величиною. Для порівняння розглянемо наявні відомості про дворові бібліотеки світських і духовних володарів Європи XIII століття.

162 книги нараховувала бібліотека Річарда де Фурніваля (пом. бл. 1260 року), яка після його смерті склала основу фонду університетської бібліотеки Сорбонни [22, с. 146].

Аналогічною за чисельністю можна вважати і бібліотеку французького короля Людовика (Луї) IX Святого, яка розміщувалась в одній з кімнат прибудови до королівського храму Сен-Шапель, поруч з архівом та зібранням дипломатичних документів [17, с. 61].

На ближчих до Волині територіях звістку про приватну бібліотеку великого володаря знаходимо в манускрипті "Glossa Super...", який нині знаходиться у Кракові. Приписка на першому аркуші містить список книг єпископа Краківського станом на 1201 рік. Того року єпископами Кракова були Вінцентій Кадлубек (упорядник однієї з перших польських хронік) та Іво Одровонж. Описувана книгозбірка налічувала 32 томи [24, с. 30].

У другій половині XIII століття власною книгозбіркою володіла і тітка Володимира Васильковича — княгиня Саломея Лешківна. Дочка краківського князя Лешка Білого і погоринської княжни Гремислави Інгварівни рано овдовіла, постриглася в черниці, однак серед книг, які Саломея заповідала своєму братові, краківському князю Болеславу Стилливому, були "як богослужбні, так і наукам служачі" [23,

с. 60]. Кількісний склад книгозбірні Саломеї Лешківни, яка містилася в одній монастирській келії, не міг перевищувати кількох десятків томів.

Таким чином, можемо стверджувати, що бібліотека Володимира Васильковича не тільки незаперечний здобуток волинської культури, а й перебувала на рівні передових європейських тенденцій свого часу.

Цікавим є питання походження фонду бібліотеки Володимира Васильковича. Наявність серед подарованих храмів книг примірника, названого літописцем "Соборник отця свого" [14, с. 447], дає підстави припустити, що ще при Василькові Романовичу існувала княжа бібліотека, на основі якої було укладено текст соборника.

Варто також припустити отримання частини книг і з польських земель — у посагу матері Олені Лешківни, у дарунках від тітки Саломеї Лешківни та дядька Болеслава Сидливого Краківського. Непрямим підтвердженням цього є той факт, що життєпис Данила Галицького — складова частина Галицько-Волинського літопису, писався за зразками лицарських романів [1, с. 660]; могли стати для волинських літописців книги, що потрапили до бібліотеки Володимира Васильковича від краківських родичів.

Втім існував і ще один канал постачання на Волинь західноєвропейської книжкової продукції. Описуючи похорон Володимира Васильковича, літописець спеціально зазначає, що "плакало тоді над ним усе множество Володимирське — мужі, і жони, і діти; німці, і сурожці, і новгородці" [14, с. 445]. Тобто, у Володимирі Волинському існувала "німецька" (римо-католицька) громада, яка могла стати постачальником книг до княжого двору. Беручи до уваги згаданий факт, що навіть княгиня-черниця тієї доби мала у своїй бібліотеці "богослужєбні, так і наукам служачі" книги, можемо припустити, що привезені купцями-католиками книги могли становити суттєвий інтерес і для православного князя.

Важливим кроком від приватної княжої книгозбірні до власне бібліотеки став факт доступності її для сторонніх читачів. З літопису довідуюсь, що князь Володимир "з єпископами та ігуменами збираючись, часто з великим смиренням багато бесідував зі святих книг про життя світу тлінного" [14, с. 443]. Себто, при дворі князя проводились богословські диспути. Навряд чи довжелезні і багаточисельні цитати з богословських книг читались напам'ять. Наймовірніше їх вишукували в книгах. Так що маємо не просто інформацію про читаність книг, а перше повідомлення про масовий захід в українській бібліотеці.

Та й уже згадуваний Петро, перед тим, як замовив копію "Повчань Єфрема Сирина", мав би ознайомитися із змістом книги. Зробити це він міг саме у бібліотеці свого князя — Володимира Васильковича.

Останні роки свого земного життя Володимир Василькович провів у Любомлі, тут і помер 10 грудня 1288 року [14, с. 444]. Є певні підстави допускати, що саме в цьому місті залишилася попервах і княжа бібліотека. Принаймні, у пізніших документах часто з'являються звістки про пергаментні рукописи з Любомля. Зокрема, такими користувався греко-католицький єпископ Яків Суша. Відомо також, що середньовічні книги були і в колекції графа Браніцького, котрий володів Любомлем на межі XVIII—XIX століть та спорудив на підвалинах княжого храму нині існуючу Георгіївську церкву [21, с. 255].

Утім, куди цікавішою від гіпотетичної історії книг, які склали бібліотеку Володимира Васильковича, є історія її спадкоємності в історії вітчизняної культури. Адже створена і збережена Володимиром Васильковичем бібліотека зберегла і підтримала книжну традицію, що була започаткована ще Ярославом Мудрим. Упродовж чотирьох сотень років, до відродження Києва як осередка ук-

раїнської книжкової культури в добу Києво-Могилянської академії, до розвою книжності в галицьких землях, зокрема Львові XVII століття, саме Волинь стала осередком книжкової культури і видавничої справи, давши Україні відомі осередки книжності — Острог, Почаїв, Рохнів. Володимира Васильковича можна вважати ідейним предтечею князів Острозьких, Михайла-Корибута Вишневецького та його дружини Раїни Могилянки.... Втім, вивчення цієї спадкоємності є цікавою і важливою темою для наступних досліджень.

Список використаної літератури

1. *Брайчевський М.* Твори / Брайчевський М. — К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2004. — Т. 1. — 718 с.
2. *Вейгел Дж.* Свидетель надежды / Вейгел Джордж. — М. : АСТ, 2001. — 608 с.
3. *Генсьорський А.* Галицько-Волинський літопис / Генсьорський А. — К. : Вид-во АН УРСР, 1958. — 104 с.
4. *Грушевський М.* Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / Грушевський М. — К. : Либідь, 1993. — Т. 3. — 608 с.
5. *Грушевський М.* Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. / Грушевський М. — К. : Либідь, 1993. — Т. 3. — 285 с.
6. *Запаско Я.* Скрипторій волинського князя Володимира Васильковича / Запаско Я. // Зап. НТШ. — Л., 1995. — № 123. — С. 123—128.
7. *Запаско Я.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга / Запаско Я. — Львів : Світ, 1995. — 480 с.
8. *Котляр М.* Галицько-Волинська Русь другої половини XII—XIII століття / Котляр М. // Галицько-Волинський літопис / [за ред. М. Ф. Котляра]. — К. : Наук. думка, 2002. — С. 7—29.
9. *Кралюк П.* Віднайдення раю / Кралюк П. // Новий апокриф. — Рівне, 2008. — С. 125—255.
10. *Крип'якевич І.* Галицько-Волинське князівство / Крип'якевич І. — К. : Наук. думка, 1984. — 236 с.
11. *Крип'якевич І.* Галицько-Волинське князівство / Крип'якевич І. — Львів : Ін-т українознав., 1999. — 220 с.
12. *Крип'якевич І.* Історія України / Крип'якевич І. — Львів : Світ, 1990. — 596 с.
13. *Література Древней Руси : биобиблиограф. слов. / [сост. Л. Соколова].* — М. : Просвещение, 1996. — 240 с.
14. *Літопис Руський / [пер. з давньорус. Л. Махновця; відп. ред. О. Мишанич].* — К. : Дніпро, 1989. — 591 с.
15. *Панишко С.* До питання про поїздку Володимира Васильковича в Орду у 1286 році / Панишко С. // Волинська книга : наук. зб. — Острог, 2005. — С. 109—113.
16. *Пашуто В.* Очерки истории Галицко-Волынской Руси / Пашуто В. ; АН СССР, Ин-т истории. — М. : Изд-во АН СССР, 1950. — 330 с.
17. *Синюк С.* Приватні бібліотеки європейських володарів доби Високого Середньовіччя / Синюк С. // Звітна наукова конференція викладачів, аспірантів, співробітників і студентів РДГУ. — Рівне, 2008. — С. 61—63.
18. *Субтельний О.* Україна: історія / Субтельний О. — К. : Либідь, 1991. — 718 с.
19. *Черепнин Л.* Летописец Данила Галицкого / Черепнин Л. // Исторические записки АН СССР, 1948. — Т. 12. — С. 252—260.
20. *Brzeg.* — Bydgoszcz : Atlas Supress. 2006. — 64 s.
21. *Encyklopedia wiedzy o książce/ Zakład narodowy im. Ossolinskich.* — Wrocław-Warszawa-Krakow : Zakład Narodowy im. Ossolinskich, 1971. — 2500 s.
22. *Glombijowski K.* Książka rękopiśmienna i biblioteka w starożytności i średniowieczu / Glombijowski K. Szwejkowska H. — Warszawa : PWN, 1971. — 400 s.
23. *Hornowska M.* Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej / Hornowska M., Zditowiecka-Jasienna H. — [Б. м.] : IPN, 1947. — 328 s.
24. *Potkowski E.* Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej / E. Potkowski. — Warszawa : [б. в.], 1984. — 448 s. — Бібліогр. в підрядк. прим.

*Сергій Синюк,
аспірант Рівненського державного
гуманітарного університету*

УДК 655.11(477)"15/18"

Друкар книг, перед тим небачених, та книгодрукування на Україні у XVI—XIX століттях

*Ольга Васильківська,
Вчений секретар
Книжкової палати України*

Одне з найбільших чудес, створене людиною — книга. Шлях її розвитку був довгим і складним — який тільки матеріал не використовували люди для виготовлення книжок — кору дерева, шкіру тварин, бамбук, папірус, шовк, і, звичайно, папір. Книги довгий час були рукописними, їх було мало і коштували вони дуже дорого. Розвиток науки і промисловості викликав потребу в швидкому й дешевому способі розмноження книги. Ним і стало книгодрукування.

Поява друкарських верстатів створила великі переваги: по-перше, дала змогу уніфікувати канонічні тексти, по-друге, зберегти і передати майбутнім поколінням думки, досвід і знання попередніх і поширити їх на весь світ, по-третє, усне слово, записане, а потім відтворене в десятках, сотнях, тисячах відбитках, стало активним засобом впливу на маси, знаряддям освіти й виховання.

Згодом книга стала дешевша, легша у виготовленні, і, як наслідок, доступніша. Вона відіграла значну роль в історії людства, перетворилась в могутню політичну й ідеологічну зброю. Її вплив можна відслідкувати в найрізноманітніших сферах суспільного життя.

Винаходу книгодрукування присвячено тисячі праць. Поява способу багаторазового відтворення зображення і тексту зумовило початок книгодрукування в сучасному значенні цього слова. Початок набірною друкуванням в Європі відносять до середини XV століття і пов'язане воно з іменем Йоганеса Гутенберга. Як зазначає І. Огієнко в книзі "Історія українського друкарства", за 50 років¹ уся Європа знала і використовувала друкарство.

У східних же слов'ян книгодрукування пов'язують з іменами Швайпольта Фіоля, Франциска Скорини, Івана Федорова, Петра Мстиславця. У розвитку культури й писемності східнослов'янських народів особливо великі заслуги Івана Федорова.

Ім'я друкаря добре відоме як в нашій країні, так і за її межами. У грудні 2008 року минуло 425 років з дня його смерті. Дослідники останніх десятиліть, зокрема Я. Запаско, Я. Ісаєвич, Є. Немировський та інші відкрили нові, раніше невідомі сторінки діяльності Івана Федорова. У XIX столітті його вважали не більше, ніж ремісником, а зараз ми знаємо його як великого просвітителя, високоосвіченого ученого, письменника, педагога, художника.

¹ Мається на увазі після винаходу друкарського верстата і друкування 42-рядкової Біблії (1455 або 1456 роки).

Свою діяльність він почав разом з Петром Мстиславцем в 1563 році в Москві, де надрукував першу російську датовану книгу "Апостол", виступивши не тільки в ролі друкаря, а й редактора. Крім "Апостола", у Москві вийшло ще два видання "Часовника", — своєрідний буквар для навчання писемності. Згодом І. Федоров разом з П. Мстиславцем залишили Москву і переїхали до Заблудова (нині Польща), де і відкрили друкарню.

Першим виданням створеної друкарні стало "Євангеліє учительне" (1569). Для свого часу то була винятково оздоблена й майстерно оформлена книга на 814 сторінках — шедевр друкарського мистецтва. Улітку 1569 року П. Мстиславець їде у Вільно, а І. Федоров продовжує друкувати книги, видавши в 1570 році одне з найкращих видань — "Псалтир" з "Часословцем". Це було друге і останнє заблудівське видання, оскільки Г. Ходкевич, якому на той час належав Заблудів, закрити друкарню, й І. Федоров переїхав у Львів, де створив власну друкарню.

Псалтир з Часословцем. Заблудів, 1570

Україна тоді була розділена між чотирма державами; потреба в друкованому слові для неї була особливо актуальна. Організувавши власну друкарню, І. Федоров розпочав друкування першої точно датованої української книги — "Апостол", роботу над якою закінчив через рік (1574). Це була дбайливо складена та майстерно оформлена книга на 264 сторінки. У Львівському "Апостолі" уміщено широку й докладну післямову: "Повість откуда начаяся й како свершился друкарня сия" — перший зразок української мемуарної літератури. Післямова, написана самим Іваном Федоровим, характеризує його не лише як талановитого друкаря, а й високоосвіченого редактора. Львівського "Апостола" було виготовлено майже тисячу примірників, з яких до сьогодні в різних книгозбірницях світу збереглося 85.

Другим львівським виданням І. Федорова став "Буквар" — перший в Україні друкований посібник для навчання писемності, складений, як сказано в післямові, "ради скорого младенческого научения". Ця невелика книжка мала 90 сторінок, оздоблена заставками, кінцівками й гербами Львова та її автора — Івана Федорова.

На початку 1575 року великий землевласник, видатний культурний діяч, меценат князь Костянтин Острозький, який вже давно думав про видання повної слов'янсь-

Апостол. Львів, 1574

кої Біблії, запросив Івана Федорова до себе на службу. Його резиденція вважалась освітянським центром, там був заснований перший вищий навчальний заклад у Східній Європі — "Острозька академія".

Побачивши в цьому можливість продовжити улюблену справу, а також вихід із фінансової скрути, Іван Федоров погодився переїхати, ставши друкарем і службеником його світлості Костянтина, князя Острозького. Та ще майже два роки він чекав, поки буде підготовлений текст Біблії, і князь К. Острозький, щоб дати друкареві якусь тимчасову роботу, призначив його управителем Дерманського монастиря.

Робота в четвертій у його житті друкарні була найпродуктивнішою. За неповні чотири роки (1578—1581) у ній вийшло у світ "Острозька азбука" (1578) для учнів училищ, "Новий завіт" і "Псалтир" (1580), нечасто згадуване "Собрание вещей нужнейших..." (1580), перша повна східнослов'янська Біблія, названа "Острозькою" (1580—1581). Ця книга стала останнім великим виданням майстра і водночас пам'ятником писемності.

Новий завіт. Острог, 1580

Біблія. Острог, 1581

Власне, заради створення цього монументального книжкового шедевра й було організовано друкарню. Князь К. Острозький задумав грандіозний як на той час план — видати першу повну слов'янську Біблію. Для цього необхідно було розробити малюнки і відлити за ними нові шрифти, вигравіювати дошки заставок і запастись великою кількістю паперу, що було самим найважчим.

Масштаби необхідних робіт складно собі уявити. Треба сказати, що з метою пошуків достовірного тексту К. Острозький звернувся до московського царя Івана Грозного і попросив у нього єдиний повний рукописний текст Біблії, перекладений з грецького оригіналу ще при рівноапостольському князі Володимирі.

При зіставленні перекладу з грецькою Біблією, виявились не тільки розбіжності з оригіналом, а й вільне трактування деяких розділів. Князь створив при Острозькій академії спеціальну комісію з перекладу Святого Письма, залучив перекладачів та вчених, запросив кращі літературні

сили. У місті існувала навіть ціла вулиця, названа Грецькою, де мешкали іноземці. У підготовці видання Біблії брали участь богослови та вчені, зокрема Герасим Смотрицький та його син Максим, у чернецтві Мелентій, пресвітер Василь, автор богословського трактату "Про єдину православну віру", священник Дем'ян Наливайко, перекладач ієромонах Кипріян, Філарет Бронський, вчений Клирик Острозький та інші. Князь вибрав грецький текст богомудрих учень і наказав дотримуватись його при виправленні помилок московського перекладу.

В основу Острозької Біблії було покладено й один із списків рукописної Геннадіївської Біблії, що була складена в 1499 році за сприянням Новгородського архієпископа Геннадія. У текст уводилися нові розділи, перекладені з грецької, латинської, чеської мов. Для цієї книги вперше в історії книгодрукування було створено новий шрифт, дуже дрібний на ті часи (24,8 мм), але виразний й гарний.

Текст Біблії перед друкуванням перевіряла так звана біблійна комісія, до складу якої входили викладачі "Острозької академії", сам Іван Федоров, головним редактором і остаточним коректором був, мабуть, Герасим Смотрицький.

Книга відкривається віршем, присвяченим князю Костянтину Острозькому — ревному оборонцеві православ'я. Остання сторінка книги містить післямову друкаря і його видавничий знак. Уже на початку XVII століття Острозька Біблія стала раритетом, у 1620 році її вносять до каталогу рідкісних видань Оксфордської бібліотеки.

Острозьке видання Біблії відіграло важливу роль у подальшому вдосконаленні перекладу текстів Священної Книги не тільки тому, що тут уже не було випадковостей, які дуже багато вносили різноманітних змін до тексту, а й тому, що тепер справа подальшого вдосконалення перекладу й доведення його до ладу мала більш-менш тверде підґрунтя. Більше того, текст Острозької Біблії було взято за основу для другого друкованого видання Біблії в Москві в 1663 році. Виправлення тексту в цілому виданні були незначними й полягали в основному в заміні застарілих слів новими за фонетичним звучанням словами.

Після непорозуміння з князем Острозьким, а воно сталося, мабуть, тому, що, як зазначає І. Огієнко: "Видрукувану Біблію князь Острозький доручив Хведоровичу продавати у Львові, і той вивіз їх туди декілька сотень (Пор. акти Пташицького № 23 і Бостеля № 2). В числі цих Біблій було багато примірників не повних (Бостель № 2; по смерті Хведоровича 1585 р. їх знайдено 80). Здається, що Хведорович вивіз до Львова більше примірників, як дозволено; можливо також, що в друкаря на цім ґрунті вийшли якісь непорозуміння з князем, — у всякому разі знаємо, що князь Острозький наклав арешта на все рухоме майно, а особливо на руські книжки, що були власністю друкаря Івана Москвитина (Бостель. № 1)".

І. Федоров приблизно 1582 року повернувся до Львова, намагаючись облаштувати власну друкарню. Доречно згадати, що, будучи людиною всебічно обдарованою, він не тільки удосконалював шрифти, друкарський верстат, а й як інженер-винахідник зробив відкриття в артилерійській справі.

У казначейських книгах за січень 1583 року є запис, який свідчить, що І. Федоров за замовленням польського короля Стефана Баторія виготовив невелику гармату: "Івану Федоровичу друкарю Москвитину посланому Его Королевским Величеством во Львов по делу отливки малой войсковой пушки, на путевые расходы выплачено 45 злотых. Ему же на медь, другие расходы, связанные с литьем малого орудия по образцу, хранящемуся у львовского старосты, в соответствии с квитанцией ассигновано 70 злотых и 50 денаров". Відомо також, що того ж року І. Федоров їздив до Відня, щоб запропонувати австрійському імператорові Рудольфу II швидкострільну багатоствольну гармату, свого роду "катюшу" XVI століття. Як писав сам

винахідник у листі до імператора, гармату можна було "розбирати на п'ятдесят, сто або якщо потрібно, на двісті частин" і змонтувати за три дні і три ночі. На той час такої гармати світ ще не знав. І. Федоров привіз гармату у Відень і продемонстрував її імператорові. За словами майстра, всі дуже хвалили його, але хотіли дізнатися про секрет без винагороди винахідників. А Івану Федорову були конче потрібні кошти для продовження видання книг. Тому він звертається до саксонського курфюрста Августа. Подальша доля винаходу І. Федорова невідома, але цей факт його біографії засвідчує, окрім таланту, його наполегливість і підприємливість у досягненні мети.

Останній рік життя, 1583-й, був трагічним для Івана Федорова. Не добувши достатніх коштів ні у австрійського імператора, ні у саксонського курфюрста, він потрапляє у скруту, його майно, друкарське обладнання, книги описують за борги. Не витримавши цього, він захворів і в ніч з 5 на 6 грудня 1583 року помер на руках у сина Івана.

Творча спадщина Івана Федорова надзвичайно багатогранна. Друкар був не тільки талановитим поліграфістом, а й художником, упорядником тексту і редактором видань, автором високохудожніх передмов та післямов. Найвищим літературним досягненням Івана Федорова стала післямова до львівського "Апостола" 1574 року ("Повість откуда начася и како совершися друкарня сия") — емоційно насичений публіцистично-мемуарний твір, який продовжував один із традиційних жанрів і водночас був глибоко індивідуальним, принципово новим за змістом і спрямуванням.

Друкар книг, перед тим небачених, — так називали сучасники Івана Федорова. Ці слова вдало передають діяльність славетного майстра книжкової справи. Більшість книг, виданих ним або за його участю, виходили значними як на той час тиражами — майже тисяча примірників. Порівняно найкраще збереглися великі за обсягом книги, які становили значну матеріальну цінність. Так, нині відомі місця зберігання майже 250 примірників "Острозької Біблії", понад 60 примірників московського "Апостола", понад 80 примірників львівського "Апостола". Малоформатні навчальні книжки втрачали з часом свою цінність в очах сучасників. Тому залишалися лише окремі примірники, які незабаром після надрукування опинилися за кордоном і збереглися у бібліотеках як зразки слов'янської писемності.

У 80-ті роки ХХ століття вчені нарахували більше 500 примірників 12 видань великого майстра. Багато з них зберігаються в музеях, бібліотеках і приватних колекціях Києва, Львова, Москви, Санкт-Петербурга та інших містах колишнього Радянського Союзу, а також у Польщі (Варшаві й Кракові), Великобританії, Австрії, Болгарії і США. До цього часу вражають вони сучасників своєю високою художньою досконалістю.

Як уже було зазначено, одним з перших осередків книгодрукування став Острог на Волині. Острозька друкарня працювала більше 35 років і видала понад 26 книжок. Далі друкарство починає виникати в Центральній Україні. Друга половина ХVІ століття характерна для України виникненням друкарень, які почали діяти постійно.

Підвалини книгодрукування були закладені на заході і поступово вони просувалися на схід, маючи своїми базами Львів, Острог та Київ, головні міста земель Галицької, Волинської та Київської. Одним з осередків книгодрукування в Україні стала Києво-Печерська лавра, при ній була створена друкарня, яка з 1616 року почала видавати книги. Її фундатором став Єлисей Плетенецький, архимандрит Києво-Печерської лаври. Першим виданням Києво-Печерської друкарні були "Часослов" для потреб школи, твір Олександра Мигури "Візерунок цнот" — панегірик на честь Єл. Плетенецького і "Анфологон" — збірник святкових служб. Печерська друкарня з першого року існування і упродовж на-

ступних ста років була найміцнішою українською культурною фортецею.

Поширення писемності стало одним з наслідків праць друкарень. Навіть у роки визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького Києво-Печерська друкарня зберегла славу видавничого осередка. Арабський мандрівник Павло Халебський, відвідавши цю друкарню в 1653 році, писав про неї, як про чудовий і знаменитий друкарський будинок, з якого виходить книга "різного вигляду і кольорів" і "малюнки на великих аркушах" — станкові дереворити. Гостя з далекої Сирії вразило ще й те, що в Україні вміли читати не лише чоловіки, а й більшість жінок і дочок мешканців "країни козаків" (так він називав Україну).

Київська друкарня у другій половині ХVІІ століття стала найважливішим центром публікації оригінальних публіцистичних і літературних творів. Досить назвати такі широко популярні не лише в Україні, а й поза її межами видання, як "Ключ розуміння" Іоанікиї Галятівського (1659), перше старослов'янське видання "Києво-Печерський патерик" (1661), "Меч духовний" Лазаря Барановича (1666), "Мир с богом чоловіку" Інокентія Гізеля (1669) і "Синопис" того ж автора (перше видання 1674 р.).

Дуже високого рівня в другій половині ХVІІ — на початку ХVІІІ століть досягло оформлення київських видань, в яких поєдналися народні традиції із загальноєвропейськими стилістичними рисами доби розвиненого барокко. Особливо багаті київські друки на майстерно виконані сюжетні гравюри, вмонтовані в текст.

Упродовж 1674—1679 років діяла друкарня в Новгороді Сіверському. Вона була заснована чернігівським архієпископом Лазарем Барановичем головним чином для публікації літературних творів, а не для розмноження літературних текстів. З 20 відомих нині безсумнівно новгород-сіверських видань 15 — це твори тогочасних українських письменників: самого Л. Барановича, І. Галятівського, Д. Туптала-Ростовського, опубліковані українською, церковнослов'янською та польською мовами.

З 1679 року друкарня працювала у Чернігові. І далі значне місце в її продукції займали твори тогочасних авторів: Л. Барановича, І. Галятівського, Д. Туптала-Ростовського, П. Армашенка, І. Величковського та інших. У чернігівській друкарні використовувалися різноманітні шрифти — кириличні (одні для українських видань, інші для церковнослов'янських) та латинські. У 1683 році тут застосовано мідерит для ілюстрування книжки. Автором гравюри був талановитий митець Інокентій Щирський, який швидко став одним з найвизначніших майстрів книжкової графіки.

Розвиток друкарського виробництва України в ХVІІІ столітті супроводжувався розширенням територіальної мережі друкарень. З 53, які з'явилися тоді, тільки 12 були розташовані у великих містах, де вже існували традиції книгодрукування — в Києві й у Львові. 41 друкарня була створена у менших містах. Найбільше друкарень діяло (15) на території Волині (Почаїв, Олексінець, Луцьк, Попонне, Славута, Дубне та ін.). Виникло також друкарство на сході й півдні України: в Єлисаветграді (Кіровоград), Кременчуці, Харкові, Миколаєві, Катеринославі (Дніпропетровськ).

Найбільшими друкарнями, які працювали на території України в ХVІІІ столітті, були Лаврська (Київ), Ставропігійського братства (Львів), Почаївська, Піллера (Львів). У 1773 році лише в одному Львові працювало 19 друкарень.

Упродовж першої половини ХІХ століття у друкарському виробництві мали місце деякі нововведення: організація літографського друку, винайдення декалькоманії. Необхідність збільшення тиражів призвела до впровадження стереотипії. У середині сторіччя у друкарській справі застосовуються гальванопластика і гальваностегія.

У першій половині XIX століття був покладений початок заміні друкарських верстатів друкарськими машинами. Перша друкарська машина була куплена в Лондоні. Поліграфічна промисловість набрала, як на той час, високого рівня. Розвиток капіталістичної економіки, бурхливе суспільне життя викликали значне збільшення попиту на книгу, газету і журнал. Зріс він і на друковану продукцію промислового призначення.

Друга половина XIX століття для поліграфічної промисловості стала періодом технічного перевороту, у друкарнях широко запроваджуються машини. Технічний переворот спричинив перехід до великого фабричного виробництва.

Характерною особливістю процесу машинізації поліграфічної промисловості в Україні в другій половині XIX століття було те, що він базувався на іноземній техніці. Організовані в Росії заводи для випуску поліграфічних машин не витримували конкуренції з іноземними фірмами і припиняли свою роботу.

У дореволюційній Україні існували окремі друкарні, які не поступалися кращим поліграфічним підприємствам світу (друкарня Кульженка і Лаврська друкарня в Києві, а також деякі інші). Але в цілому рівень друкарства був низький. У більшості друкарень працювали одна-дві машини, переважає ручна праця, низькою була культура виробництва і поліграфічного виконання, незадовільні умови праці.

У середині XIX століття нараховувалося понад 25 тисяч рукописних книг навіть тоді, коли друкування книг остаточно, здавалося б, мусило витіснити переписування, книги переписувалися й списані ходили по руках. Остаточно друкування книг витіснило переписування на Україні лише в другій половині XIX століття.

Символічно, що, крім України, книги українською мовою видавалися ще й в центрі російського книгодрукування — Петербурзі. Саме тут в 1840 році побачили світ Шевченківський "Кобзар", а також твори Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка.

У 1863 році вийшов Валуєвський циркуляр, яким заборонялось видання книг українською мовою. Центр українського книговидавництва в цей час переноситься у Львів, де його очолив Іван Франко. З друкарень Західної України виходять не лише твори великих українських письменників — Панаса Мирного, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Івана Франка, а й переклади російських і західноєвропейських класиків.

Таким чином, посяні визначними слов'янськими першодрукерами зерна впали на добрий ґрунт, їх праця, як і праця продовжувачів їхньої справи, сприяла тому, що книгодрукування XVI—XIX століть стало однією з яскравих сторінок української культури.

Список використаної літератури

1. *Огієнко І. І.* Історія українського друкарства / І. І. Огієнко. — К.: Либідь, 1994. — 448 с.
2. *Ісаєвич Я. Д.* Літературна спадщина Івана Федорова / Я. Д. Ісаєвич. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — К.: Вища шк., 1989. — 188 с.
3. *Ісаєвич Я. Д.* Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні / Я. Д. Ісаєвич. — Львів: Вища шк., 1983. — 280 с.
4. *Запаско Я. П.* Видання Івана Федорова / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісаєвич. — К.: Вища шк., 1983. — 206 с.
5. *Немировский Е. Л.* Начало книгопечатания на Украине. Иван Федоров / Е. Л. Немировский. — М.: Книга, 1974. — 236 с.

ПОЛІТИКА. КУЛЬТУРА. МИСТЕЦТВО

УКАЗ

ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про деякі невідкладні заходи щодо підтримки культури і духовності в Україні

З метою підтримки культури і духовності, забезпечення умов для ефективної роботи закладів, підприємств та організацій культури **ПОСТАНОВЛЯЮ**:

1. Кабінету Міністрів України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям ужити в установленому порядку невідкладних заходів щодо:

забезпечення належних умов для ефективної роботи національних, академічних та інших провідних закладів культури і мистецтва, в тому числі державних і комунальних навчальних закладів у цій сфері;

збереження існуючої мережі закладів культури, зокрема заповідників, музеїв, бібліотек, театрів, видавництв, книгарень тощо;

недопущення затримки фінансування закладів, підприємств та організацій культури та збереження досягнутого рівня соціальних гарантій для працівників цієї сфери, забезпечення своєчасної виплати їм заробітної плати;

недопущення скорочення фінансування Державної програми розвитку і функціонування української мови на

2004 — 2010 роки, випуску книжкової продукції за програмою "Українська книга", культурологічних та літературно-художніх періодичних друкованих видань, зокрема газети "Культура і життя", та телеканалу "Культура";

забезпечення потреб населення у творах класиків української літератури, у тому числі в перекладі мовами національних меншин, довідкових та інформаційних видань (енциклопедії, словники, довідники тощо);

підтримки діяльності національних творчих спілок та їх місцевих осередків, громадських об'єднань національних меншин в Україні;

фінансування в необхідних обсягах протиаварійних робіт на об'єктах культурної спадщини;

сприяння діяльності закладів, підприємств та організацій культури приватної форми власності, а також залучення благодійних організацій, меценатів та спонсорів до участі у заходах, спрямованих на розвиток культури і мистецтва.

2. Кабінету Міністрів України вжити необхідних заходів для проведення у 2009 році невідкладних робіт

на об'єктах Шевченківського національного заповідника у м. Каневі, зокрема в музеї Т. Г. Шевченка та на могилі Т. Г. Шевченка, а також Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця".

3. Міністерству культури і туризму України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям удосконалити порядок проведення всеукраїнських та міжнародних мистецьких фестивалів, конкурсів, виставок, оглядів, а також відзначення ювілеїв, пам'ятних дат з метою забезпечення ефективного використання коштів, передбачених у державному бюджеті на культурно-мистецькі та

культурологічні загальнодержавні заходи і підтримку регіональних культурних ініціатив та аматорського мистецтва.

4. Міністерству культури і туризму України, Міністерству внутрішніх справ України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям ужити заходів щодо посилення охорони об'єктів культурної спадщини, музеїв, заповідників, бібліотек, архівів, інших закладів, підприємств та організацій культури.

м. Київ
12 січня 2009 року
№ 6/2009

Президент України
Віктор ЮЩЕНКО

УДК 050:323.1(=411.16)(477)

Висвітлення українсько-єврейських взаємин на сторінках часопису "Рідний Край"

*Микола Андрійчук,
старший викладач кафедри
організації видавничої справи,
поліграфії та книгорозповсюдження
Видавничо-поліграфічного
інституту НТУУ "КПІ"*

Розглядається проблема висвітлення українсько-єврейських взаємин в одному із впливових періодичних видань Наддніпрянщини дореволюційного періоду — часописі "Рідний Край".

На початку ХХ століття майже всі українські губернії колишньої Російської імперії входили в так звану "смугу осілості", де дозволялось проживати єврейському населенню. Велика його скупченість на цих теренах породила низку соціально-економічних проблем, до яких додавалися міжнаціональні та міжконфесійні. Водночас питання тогочасних українсько-єврейських взаємин в українській історіографії залишається недостатньо дослідженим.

Чи не найповніше ставлення українства до єврейства у дореволюційний період відображено в тодішній українській пресі, передусім у газеті "Рада" та журналі "Рідний Край". Метою пропонованої статті є аналіз висвітлення українсько-єврейських взаємин на сторінках зазначених видань.

Той факт, що з українських періодичних видань саме газета "Рада" та часопис "Рідний Край" найбільше порушували проблему українсько-єврейських взаємин, зауважив ще автор книги "Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма" (К., 1912) С. Щеголев. Зокрема, про "Раду" він писав, що газета "пропитана систематическим юдофобством и очень склонна к блоку с русскими поляками" [27, с. 174]. У той же час часопис "Рідний Край", як написав С. Щеголев, наважився "поместить пару статей, глядящих евреев против шерсти" [27, с. 177].

Значна кількість публікацій на єврейську тематику, що з'являлися в "Рідному Краї", були результатом полеміки, започаткованої газетою "Рада". Дискурс щодо українсько-єврейських взаємин хоч і задумувався із метою залучення до нього представників єврейського табору, але в дійсності відбувався переважно в українському середовищі — між "Радою", що мала імідж філосемітського (а не юдофобського,

як писав С. Щеголев. — М. Андрійчук) видання, та "Рідним Краєм", за яким намагалися закріпити репутацію антисемітського органу. Конфлікт цих друкованих органів щодо єврейського питання розколов й табір свідомого українства на противників і прихильників "Ради" та "Рідного Краю" [25, с. 39—40]. Критика газети "Рада" позиції "Рідного Краю" щодо єврейської проблеми, зокрема, призвела до того, що його редакція виокремила журнал з табору українських поступовців і навіть протиставила його цьому політичному напрямку.

"Рідний Край" (1905—1916) — одне з найпомітніших українських періодичних видань Наддніпрянщини міжреволюційного періоду, мав наклад близько 800 примірників. Для порівняння, у наймасовішої тогочасної української газети "Рада" він був більшим майже вчетверо. Спочатку журнал редагував відомий український громадський діяч з Полтави, присяжний адвокат Микола Дмитрієв. Перший номер часопису побачив світ 24 листопада 1905 р. в Полтаві. Однак після виходу шістнадцятого номера за 1907 р. через неблагодіяльність М. Дмитрієва видання було заборонено місцевому адміністрацією і з листопада 1907 р. по 1916 р. виходило вже в Києві під керівництвом Олени Пчілки (Ольги Петрівни Косач). Саме за редагування часопису цією відомою українською діячкою та письменницею "Рідний Край" почав звертатися до єврейської тематики.

Початком дискусії щодо єврейського питання на шпальтах "Рідного Краю" слід вважати публікацію статті "Чим нам корисні жиди?" (1908, № 40 — 43) співробітника часопису Ф. Немо (псевдонім Пилипа Немоловського). Автор статті висловив думки, які не поділяли представники поступового українства: "Тільки сліпа людина не бачить економічної переваги безправних жидів над нашим народом. Дати тепер жидам рівні права — значить не тільки скривдити наш народ, а осудити його на безпросвітне страждання. А через те український народ не може привітати жидів щирим покликом, яким вітають їх деякі інтелігенти" [8, с. 5] — писав Ф. Немо. Однак Ф. Немо хоч і виступав проти надання рівноправності євреям, але був і противником антиєврейських погромів. Він вважав, що "бити жидів, закликати народ до погромів — це дика, нависна річ, що шкодить більше нашому народові, ніж жидам" [8, с. 5]. На думку публіциста, "погроми вивують і змицняють звирячі почуття серед народу, закривають від нього правдиві причини народних злиднів і жидівського добробуту, нищать марно народне багатство і доводять людей до судів та до тюрем." Тому автор зауважував: "Коли після наших слів хоч одна громада збудує школу на селі або зупинить хоч один погром на Україні, то це буде нам великою нагородою" [8, с. 5]. На відміну від "поступових" українців, публіцист не вважав, що головними призьдцями погромів були російська влада та чорносотенні організації. Вони, на його думку, просто по-

казували ворожнечу українського народу до євреїв. Така ворожнеча, що виллилась в антиєврейські погроми, за твердженням автора, зростала і в інших країнах та краях — Північній Америці, Англії, Румунії, Галичині. Як гадав Ф. Немо, коли б народ не відчував до євреїв ворожнечі, то не піддався б на намовляння урядовців й не брав участі в антиєврейських акціях. Причину цієї ворожнечі публіцист вбачав в економічному засиллі єврейства в народному господарстві. Виходячи з цього, автор доходить до висновку: "Український народ бачить, що кілька віків жидівський народ опанував народним багатством, що жидівський народ найменше працює на витворення цього багатства і найбільше користується ним. Через те серед народу жила й живе ворожнеча проти жидів" [10, с. 8].

Ф. Немо категорично виступав і проти існування "смуги осілості", що обмежувала ареал проживання євреїв у західних губерніях Російської імперії, адже це шкодило, на його думку, українським національним інтересам. Однак, на відміну від редакції "Ради", його спонукали до протестів інші причини. Розселення євреїв по всій Російській імперії зменшило б їхній відсоток в українських землях і, таким чином, дало б можливість українцям зайняти міцніші позиції в різних ділянках економічного життя, що дозволить підійти до розв'язання єврейського питання. "Коли наш народ порівнюється розумом і грішми з жидами, коли він буде поголовно грамотний, як жиди, та тверезий, коли збільниться, сім'я стануть такими ж святощами, як у жидів, тоді самі собою скасуються усі заборони й зникне жидівське питання. Багато жидів самохіть переселиться від нас до менш освічених людей, а ті, що лишаються у нас, не будуть загрожувати лихом нашому народові" [11, с. 8] — стверджував публіцист.

Полеміку з Ф. Немо та з "Рідним Краєм" щодо єврейського питання від імені газети "Рада" вів Григорій Сьогобічний (Григорій Коваленко) — колишній співредактор "Рідного Краю". Він брав участь у цій дискусії не лише в українській пресі, а й російськомовних регіональних виданнях. Зокрема, опублікував статтю "Украинская пресса и антисемитизм" у газеті "Киевские вести" (1909, № 324). Ф. Немо, опонуючи Г. Сьогобічному в своїй публікації "Одповідь", заперечував наявність в євреїв такої риси, як патріотизм. "Отже д. С-ий пише несподівано для мене про велику любов жидів до краю. ... Тим часом нема такої землі, щоб цілий жидівський народ, як одна нація, міг уважати її своєю батьківщиною. Для цілого жидівського народу не може бути одного патріотичного почуття, а місцеві патріотизми уже через те непотрібні жидам, що ті патріотизми ослабляли б загальне національне почуття жидівського народу. Жидам корисніше остатися необмеженими космополітами, ніж місцевими патріотами ..." [7, с. 4] — резюмує Ф. Немо. На його думку, євреї мусли мати обмежені права. Зніматися ж ці обмеження повинні поступово, по мірі здобуття прав українцями. "Загалом я вважаю гуманною справою обмежити права дужчого на користь слабкого, і якби мені було доведено, що наш народ духовно й економічно переважає і гнітить жидів, то я стояв би за обмеження прав свого народу на користь жидів" [7, с. 6] — писав автор.

Редактор "Рідного Краю" Олена Пчілка у своїх публікаціях стала на захист Ф. Немо від нападок на нього інших періодичних видань. У статті "Наша справа з жидами" (1908) вона зазначала: "... від свого автора, д-дя Немо, не відцураюсь, не стану вимовлятися тим, що се "не редакційна стаття", — вважаю се не достойним себе" [18, с. 2]. Олена Пчілка поділяла основні думки Ф. Немо. Авторка засуджувала філософські позиції окремих представників української інтелігенції. Зокрема, критичні зауваження були спрямовані проти українського письменника Г. Сьогобічного, котрий висловився у "Киевских вестях" проти антисемітських, на його думку, публікацій у газеті "Рада" та

журналі "Рідний Край", а ще перед тим — у 1907 р., видав свою прихильну до євреїв брошуру під назвою "Чим нам шкодять євреї?" [18, с. 3]. Саме з цієї та інших подібних публікацій розпочався бойкот українськими передплатниками часопису "Рідний Край". Зокрема, через позицію "Рідного Краю" щодо єврейського питання група студентів Київського політехнічного інституту відмовилася передплачувати часопис для своєї студентської бібліотеки.

На відміну від Ф. Немо, Олена Пчілка бачить шкоду від євреїв не лише в економічному житті України. На її думку, "жиди шкодять нашим національним завданням" [18, с. 3]. Обурення публіцистки викликало те, що єврейська поступова інтелігенція з презирством ставилася до українства, української мови і завжди ставала в лави пануючих націй. Однак таке судження висловлювала не лише Олена Пчілка. Подібні твердження в українському таборі висував ще Іван Франко у своєму романі "Перехресні стежки". Так гадали й деякі інші українські публіцисти. Олена Пчілка вважала, що не слід уникати обговорення єврейського питання в українській пресі, як намагались чинити українські поступовці. "А що пора вже позбавити жидів тієї привілеї недоторканих в поступовій пресі нашій, то пора! Уряд їх обмежує, стискає, се правда, але з того виходить одна доволі дивна річ: не смій ніхто про них слова сказати! Я певна в тім, що багато людей думають про жидів так, як і "Р. Край", але "помалкивають", під страхом того, що їх не розжалувано з "поступовців" [18, с. 4], — писала письменниця.

Олена Пчілка також стверджувала: "Опріч ролі економічних визискувачів, жиди є нашими ворогами ще й на нашому культурно-національному полі". Виходячи з цього, письменниця зазначала: "Боротьба неминуча й тут! Звичайно боротьба не погромами, але все ж таки — боротьба" [18, с. 4].

Обовливо обурювало публіцистку болісна реакція єврейської та юдофільської преси на критику єврейства. Через критику євреїв можна було автоматично потрапити в число "антисемітів", як це сталося, наприклад, з газетою "Рада". "Бідна наша "Рада" опинилась при тім в досить смішному становищі, — писала О. Пчілка, — вже ж здавалося, вона виступила проти жидів, отже прихильники жидів ще й тим не загодились, почали дорікати "Ради", що вона не доволі ляла "Рідний Край", — і саму "Раду" залічили "антисеміткою" [13, с. 11]. Наводила авторка й інші зразки "жидівської цензури, що не дозволяє висловити ніякої критичної думки про жидівський твір — навіть в гурті товаришів" [13, с. 11].

"Рідний Край" слідкував за появою нових видань з питань історичної ретроспективи українсько-єврейських взаємин та аналізував їхній зміст. Не оминула увагою редакція і вихід у світ брошури єврейського автора Іллі Галанта "Арендвали ли євреї церкви на Україні?", в якій автор заперечував не тільки факт оренди євреями українських церков у період польського панування, а й зачепив такі трагічні сторінки історії, як народне повстання Коліївщина (1768), на що у редакції "Рідного Краю" був протилежний погляд. Виступити з критикою праці Іллі Галанта Олену Пчілку змусила пасивність українських істориків, котрі, вважала вона, побоювались, що на них причеплять ганебні ярлики "чорносотенця" та "антисеміта" і через це такого критика буде усунуто з табору демократично-поступових діячів [17, с. 5]. Ті ж з українських істориків, як, наприклад, Н. Василенко, що висловили свою думку в пресі, теж заперечували факт оренди євреями церков, вважаючи це твердження легендами [17, с. 5—6]. Натомість Олена Пчілка з допомогою історичних документів намагається довести, що такі явища, як оренда церков, мали місце, й звинувачує Іллю Галанта у фальсифікації та перекручуванні фактів. "Історичні докази про жидівське орендування церков п. Галант пробує знищити ще "талмудичним" толкуванням деяких подій того часу" [17, с. 9], — писала Олена Пчілка.

Викликало в неї занепокоєння й активне гуртування єврейських літераторів не тільки в загальноросійській, а й у свої національні товариства та пасивність на цьому фоні українських літераторів, котрі надавали перевагу (замість створення своїх національних товариств) вступу до літературних об'єднань інших національностей [1, с. 3—4]. В окремих публікаціях редакторка "Рідного Краю" висловлює захоплення діяльністю єврейства у сфері розбудови свого національного життя, і особливо в галузі культури. Зокрема, письменниця закликала наслідувати приклад єврейського дореволюційного співака Медведєва-молодшого, який організував тур по містах осідку єврейства в Росії з концертами та лекціями про єврейську народну музику та пісні й закликала організувати подібну акцію для українців з боку тих співаків, які зараховують себе до українства. "Знов скажемо: добрі учителі були і для нас і на сьому полі — полі національного самопізнання й відродження, — коли б ми хотіли розуміти їх науку та брати її до відома!" [3, с. 5—6], — писала О. Пчілка.

Через критичну позицію "Рідного Краю" щодо єврейського питання проти цього видання виступив польський часопис "Пшегльонд Крайовий", що виходив у Києві як орган польської громади і підтримувався українською інтелігенцією. Редакція видання вважала, що "Рідний Край" змінив свій первісний народний напрям і почав виходити у вузько націоналістичному дусі [21, с. 11]. Дискусія "Рідного Краю" з "Пшегльондом Крайовим" знайшла своє продовження і в інших статтях Олени Пчілки. Зокрема, у публікації "Поучительная история": (дещо про польсько-жидівські відносини)" авторка намагається дати відповідь на закиди редакції польського часопису у зраді демократизму "Рідним Краєм" та перекрученні, що проявилось, на думку "Пшегльонда Крайового", в уміщенні на сторінках українського часопису статтях на єврейську тематику [19, с. 7]. Польський часопис закликав українців бути чуйними до євреїв як пригнобленої нації. "Самим же "цими сом" — як у всіх відповідях жидолюбців (юдофілів) мені — було, звичайно, те, що ось, мовляв, сам Михайло Драгоманов був за жидів, а Пчілка, яка повинна ж була читати його твори (свого брата), — пише проти жидів!", — зазначала редакторка "Рідного Краю". Однак, як зауважила Олена Пчілка, єврейський автор Марк Ратнер у журналі "Еврейский мир" (1908, травень) критикував М. Драгоманова за його позицію в єврейському питанні, зробивши його чорносотенцем тощо. Тому авторка воліла мати свою думку про погляди М. Драгоманова на єврейство [19, с. 8]. Натомість вона звертала увагу київського польського часопису на ситуацію щодо складних польсько-єврейських взаємин у Царстві Польському, де дійшло до гострого протистояння з євреями не лише в економічній, а й у політичній та культурній площині. Саме в Польщі політичні партії різних орієнтацій та відтінків виступили єдиним фронтом проти польського єврейства, що було основним помічником царського уряду в його русифікаторській політиці краю. Однак "Пшегльонд Крайовий" не звинувачував польського пресу в антисемітизмі чи "людожерстві" [19, с. 10]. Характеризуючи діяльність єврейства в Києві, редакція "Рідного Краю" вважала її успішною, оскільки тут було засновано "Товариство для оборони жидівства від усіх тих, хто стає ворогом проти жидів у літературі, чи взагалі в яким-би не було обсягові життя". Тим більшим виглядав цей успіх, на думку редакції, на фоні бездіяльності українства, у таборі котрого про подібне товариство навіть не було й мови [23, с. 3].

Судячи з аналізу публікацій "Рідного Краю", головна дискусія з єврейського питання розгорілася все ж між українськими виданнями. Зокрема, у публікації "Чи не доволі вже лякати?" Олена Пчілка вступає в полеміку з "Радою" в особі Д. Дорошенка, який звинуватив "Рідний Край" у "виключному націоналізмі" і такому погляді "на єврейську

справу, що більша частина поступової української громади, як звісно, з тим погодитись не може". З приводу цих звинувачень редакторка "Рідного Краю" мала свою точку зору. "Ми з своєї руки що говорили, те й говоримо і не боїмося ніяких жупелів, навіть найстрашнішого для поступовців — обвинувачення в антисемітизмі" [20, с. 6], — писала вона. Змінювати ж свою думку з приводу єврейства під впливом цих публікацій Олена Пчілка не збиралась. "Власне, як казали, так кажемо й знов: жидівство є велике зло для нашого краю, для нашого племені — особливо; жидівство розрослося посеред нас великою силою, на економічній полі й на культурній, і вже так давить на нас, що треба боротись з цим злом. Боротись не погромами, а всіма тими способами, якими жиди перемагають нас" [20, с. 6], — твердила письменниця.

Вона розглядала й культурний розвиток українського народу під призмою боротьби з єврейськими впливами. Адже "жиди виступають супроти наших людей русифікаторами" [14, с. 30]. Олена Пчілка обурювалася критикою на адресу "Рідного Краю" з боку неєврейських діячів і особливо з українського табору. "Нас виключають з гурту "поступовців" усі "істинно прогресивні російські журналісти, послугачі своїх панів-хлібодавців, жидівських видавництв, а за ними йдуть услід і менші брати" російсько-жидівських журналістів, оті всі Єфремови, Володири Дорошенки й інші, що теж так докоряють "Рідному Краю" та його редакторці, особисто за таку страшну для них річ, як "одкритий антисемітизм" — теє "предерзосне" "противлення жидівству..." [14, с. 31], — писала О. Пчілка.

Редакцію "Рідного Краю" цікавили українсько-єврейські взаємини не лише в Наддніпрянщині, але й у Підавстрійській Україні. Взаєминам українців з євреями в Австрії присвячена доволі значна кількість публікацій: "Жидівський погром на інший лад", "Галицькі жиди й українські публіцисти", "Галичина переходить в жидівські руки", "Що говорять цифри", "Нещасна країна" та інші. Питання, які порушувались у цих публікаціях, були різноманітними. Зокрема, в редакційній замітці "Жидівський погром на інший лад" (1912, № 9) йшлося про економічний конфлікт у Бродах між місцевими євреями та українськими селянами й міщанами, котрі відмовились знижувати закупівельні ціни на сільсько-господарську продукцію, в результаті чого юрба єврейських скупщиків вчинила на місцевому ринку погром та побиття українських торговців [4, с. 24]. В іншій публікації часопис вже звертає увагу на те, що євреї в Галичині стають завжди на бік сильнішого (тобто польський) [2, с. 3], та ту роль, яку вони відіграли в останніх галицьких виборах, зокрема в перемозі поляків на них. Олена Пчілка обурювалася, що українські галицькі публіцисти виступають переважно проти поляків і майже не звертають увагу на діяльність євреїв [6], хоч саме останні, на її думку, приносять більше лиха Галичині, ніж поляки, адже все більше сільськогосподарських угідь в Галичині через лихварські позички опиняється у власності євреїв, і все більше українських селян розоряється. Це, стверджує авторка, було результатом того, що євреї в Австрії мають рівні громадянські права з іншими етносами [6]. Крім того, публіцистка привертала увагу до факту значного (в порівнянні з іншими галицькими етносами) демографічного зростання євреїв [26]. В одній зі своїх редакційних статей вона порушує питання втрати землі буковинськими гуцулами через борги на користь євреїв [12].

Подібні тенденції, коли євреї набували все більші і більші власності, "Рідний Край" бачив і в Наддніпрянській Україні. Зокрема, часопис, порівнюючи володіння нерухомістю єврейським і неєврейським населенням у містах Полтавської губернії, зазначав, що євреї володіли нерухомістю вдвітьє більшою, ніж неєврейські власники (309 млн крб. проти 39 млн крб.). "Супроти числа і багатства власників-

жидів у наших городян — мовляв, у самім "серці України" — наші власники виступають далеко меншими, убогими гурточками!" [5, с. 2], — писав "Рідний Край". Цей факт свідчив також і про активну колонізацію Полтавщини єврейством. Однак "поступові" українці, на думку редакції часопису "... не хочуть бачити, не хочуть й іншим показувати, яким страшним лихом насувається на Україну (та вже насунулась!) жидівська колонізація" [5, с. 2—3]. У часописі порушувались й питання українсько-єврейських взаємин на місцях. Зокрема, в журналі знайшов висвітлення факт певних непорозумінь, що виникли між українською і єврейською громадами в Кролевеці Чернігівської губернії, коли євреї бойкотували заходи, що організувала українська громада міста, хоч українці аналогічні заходи єврейської громади до того підтримували. З цього приводу з Кролевця від місцевого українства був надісланий лист в редакцію "Ради", який, однак, у виданні не було опубліковано. Через це читачі з Кролевця звинувачували "Раду" в нехтуванні національними інтересами. Лише "Рідний Край" наважився на публікацію цього листа [24].

Епізод, коли студенти-українці Київського політехнічного інституту виступили з осудом "Рідного Краю" за його позицію щодо єврейського питання, знайшов відображення в публікації Олени Пчілки "Викинутий український часопис і викинуті українці" (1912, № 18). Авторка статті звернула увагу на той факт, що у 1912 р. у Правління бібліотеки студентів КПІ не було обрано жодного студента від української студентської громади. Як вважала письменниця, це стало можливим через те, що студенти-українці передплачували занадто велику кількість, на думку студентських громад росіян та євреїв, українських періодичних видань. У зв'язку з цим Олена Пчілка зробила висновок, що навіть протест, який підписаний 40 студентами-політехніками (за походженням українцями) проти позиції "Рідного Краю" в єврейському питанні, який був опублікований на шпальтах "Ради" у 1908 р. (і через нього відмовились від надходження в студентську бібліотеку КПІ часопису "Рідний Край"), не вплинув на позитивну зміну думки щодо українства єврейської та російської студентських громад. "І опинились українці — за порогом! Ніхто не згадав і не оглянувся на їх слухняність та найширшу вірність "угнетённим!" [15, с. 2], — писала Олена Пчілка.

Окремо слід сказати про реакцію "Рідного Краю" щодо "Справи Бейліса". Редакція часопису насамперед звернула увагу на подачу цієї справи в пресі і, зокрема, в українській. З цього приводу часопис писав, що "печатъ наша взялась так ретельно за оборону "справи єврейства", мов би се була найважливіша справа нашого життя" [16, с. 12]. Про реакцію найповажнішої української газети "Рада" на цей судовий процес Олена Пчілка писала: "Найбільш усіх розпадалася — "Рада" "барвінком стелилася" перед Бейлісом, перед усім його племенем. Розпадалися найбільші публіцисти, С. Єфремов і інші — до суду, під час суду і після суду, коли, мовляли вони, "суд народної совісті голосно, на весь світ, промовляв слово правди і втихомирня!" [16, с. 12]. "Рідний Край" у "Справі Бейліса" насамперед цікавила не суть цієї справи, а те, як ставилась тодішня преса до самої постаті Бейліса, яку ототожнювали з єврейством. "Та невже ж таки почуття своєї достойності, гідності, якогось гонору й совісті, не спинить наших письменників у тому паданні до ніг жидівству? — запитувала О. Пчілка. — Ну, Бейліс не винний в замордуванні християнського хлоп'яти, та хіба ж се становить повинність — бити коліно перед ним? Чому не кажуть всякому, хто після сидіння в тюрмі був виправданий: "Я тобі кланяюся!" А скільки було і єсть таких людей, навіть наших заслужених людей!" [16, с. 20], — запитує авторка статті. Загалом же, повідомлення про хід справи Бейліса, що вміщувались в часописі, можна охарактеризувати як цілком нейтральні, в яких подавались лише хід судових засідань

[22, с. 22—23]. Отже, на відміну від інших українських видань, що займали у цій справі юдофільську позицію, редакція журналу розглядала судовий процес як цілком рядовий і навіть намагалась використати його, щоб вкотре розкритикувати своїх опонентів (насамперед з "Ради").

Як бачимо, тематика публікацій "Рідного Краю" стосувалась різноманітних аспектів: взаємин української та єврейської громад на місцях, ставлення до єврейства різних груп тодішньої української провідної верстви і навпаки — єврейських лідерів до українства, поглядів на економічну діяльність єврейської меншини, власного бачення єврейського питання як в Російській імперії, так і на всіх етнічних українських землях. Отже, публікації журналу є цінним джерелом вивчення історичної ретроспективи українсько-єврейських взаємин. Подальшого дослідження потребує висвітлення проблеми українсько-єврейських взаємин в інших до революційних українських періодичних виданнях.

Список використаної літератури

1. А. А. Не-українські літературні товариства в Києві / А. А. // Рідний Край. — 1909. — № 42. — С. 3—6.
2. Пчілка О. Галицькі жиди й українські публіцисти / О. Пчілка // Рідний Край. — 1912. — № 10. — С. 1—6.
3. Пчілка О. Жиди — наші вчителі / О. Пчілка // Рідний Край. — 1909. — № 46. — С. 5—6.
4. Пчілка О. Жидівський погром на інший лад / О. Пчілка // Рідний Край. — 1912. — № 9. — С. 24.
5. Пчілка О. Жидівські городські маєтності на Україні / О. Пчілка // Рідний Край. — 1912. — № 15. — С. 2—3.
6. Кочубейвна. Галичина переходить в жидівські руки / Кочубейвна // Рідний Край. — 1912. — № 11. — С. 1—3.
7. Немо Ф. Одповідь / Ф. Немо // Рідний Край. — 1909. — № 4. — С. 3—7.
8. Немо Ф. "Чим нам корисні жиди?" / Ф. Немо // Рідний Край. — 1908. — № 40. — С. 5—6.
9. Там само. — № 41. — С. 7—9.
10. Там само. — № 42. — С. 6—9.
11. Там само. — № 43. — С. 7—8.
12. Пчілка О. Нещасна країна / О. Пчілка // Рідний Край. — 1913. — № 3. — С. 1—3.
13. О. П. Найсуворіша цензура / О. Пчілка // Рідний Край. — 1909. — № 7. — С. 10—11.
14. О. П. Супротивна хвиля / О. Пчілка // Рідний Край. — 1911. — № 32. — С. 29—31.
15. Пчілка О. Викинутий український часопис і викинуті українці / О. Пчілка // Рідний Край. — 1912. — № 18. — С. 1—3.
16. Пчілка О. З нашого життя й письменства / О. Пчілка // Рідний Край. — 1914. — № 3. — С. 11—22.
17. Пчілка О. Історія — брехня! / О. Пчілка // Рідний Край. — 1909. — № 30. — С. 4—10.
18. Пчілка О. Наша справа з жидами / О. Пчілка // Рідний Край. — 1908. — № 44. — С. 2—4.
19. Пчілка О. "Поучительная история": (дещо про пол.-жидів. відносини) / О. Пчілка // Рідний Край. — 1909. — № 35. — С. 7—10.
20. Пчілка О. "Чи не доволі вже льякання?" / О. Пчілка // Рідний Край. — 1911. — № 4. — С. 4—7.
21. Пчілка О. Слівце-запитання до часопису "Пшегльонд Крайовий" / О. Пчілка // Рідний Край. — 1909. — № 19. — С. 11.
22. Пчілка О. Темна справа / О. Пчілка // Рідний Край. — 1912. — № 6. — С. 22—23.
23. Пчілка О. Успіх жидівства в Києві / О. Пчілка // Рідний Край. — 1909. — № 30. — С. 3—4.
24. Чебрець М. До жидівсько-української справи: (лист із Чернігівщини) / Мик. Чебрець // Рідний Край. — 1911. — № 4. — С. 7—10.
25. Чикаленко С. Щоденник (1907—1917): у 2 т.: докум.-худож. вид. / Є. Чикаленко. — К.: Темпора, 2004. — Т. 1. — 428 с.
26. Пчілка О. Що говорять цифри / О. Пчілка // Рідний Край. — 1912. — № 12. — С. 1—3.
27. Щеголев С. Н. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма / С. Н. Щеголев. — К.: Тип. товарищества И. Н. Кушнарѳв и К^о, 1912. — 588 с.

Модель особистості сучасного педагога як носія культури педагогічної взаємодії

Вікторія Кручек,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки НАУ

У статті аналізуються погляди науковців на особистість вчителя, представлено теоретичну модель його особистості як носія культури педагогічної взаємодії, подається детальний опис її складових.

В статье анализируются взгляды ученых на личность учителя, представлена теоретическая модель его личности как носителя культуры педагогического взаимодействия, подается детальное описание ее составляющих.

In the article the looks of research workers are analysed to personality of teacher, the theoretical model of personality of teacher is presented as a transmitter of culture of pedagogical co-operation, the detailed description of its constituents is given.

У професії вчителя акумульовано тисячолітній досвід спадкоємності поколінь. Педагог — це сполучна ланка між поколіннями, носій суспільно-історичного досвіду. В світі професій, що змінюється, фах вчителя залишається незмінним, хоча зміст, умови його праці, кількісний і якісний характер змінюються. У суб'єктивній характеристиці педагога завжди поєднуються аксіологічна (ціннісна) і когнітивна (знаннева) площини. При цьому остання поєднала загальнокультурні та предметно-професійні знання, підвищення рівня яких не можливе без використання можливостей бібліотеки.

Педагогічна професія висуває ряд специфічних вимог, серед яких основні — професійна компетентність і дидактична культура. Ще в початку століття П. Каптерев відзначав, що особистість вчителя в умовах навчального процесу займає перше місце, ті або інші її властивості підвищуватимуть або знижуватимуть виховний вплив навчання [1]. Сформульована науковцем модель педагога включала "спеціальні" вчительські властивості та етично-вольові властивості вчителя. У цьому плані її вже можна називати професійно-етичною моделлю особистості вчителя. Подальший теоретичний розвиток моделі особистості педагога пов'язаний із глибшим вивченням професійної компетентності вчителя (роботи Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної та ін.). Етичний, інтерактивний аспект професійної діяльності педагога в їхніх працях має, як правило, другорядний характер. Моральні, діалогічні характеристики вчителя перераховуються в контексті його професійних і психологічних властивостей, на специфіці етичної сторони моделі особистості педагога не акцентується. Однак саме те, яким бачиться дослідникам сучасний педагог, має важливе значення для вироблення оптимальної професійно-етичної його моделі як носія культури педагогічної взаємодії.

У розумінні професійної компетентності існує декілька підходів. Вона поєднує всі суб'єктивні властивості, що

проявляються в діяльності вчителя і забезпечують її ефективність. Професійно компетентною є така його праця, в якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість вчителя [2]. Поняття компетентності педагога — це такі складові, як професійні знання, педагогічні уміння, професійні психологічні позиції та особистісні психологічні особливості [3].

Професійні знання — це відомості з педагогіки і психології про сутність праці вчителя, про особливості педагогічної діяльності і спілкування, особистості вчителя, про психічний розвиток учнів, їхні вікові особливості тощо. Психолого-педагогічна підготовленість є основою гуманістично орієнтованого мислення вчителя. Водночас, психолого-педагогічні і спеціальні знання — необхідна, але ще не достатня умова професійної компетентності. На наш погляд, професійні знання вчителя мають включати й етичні знання, про основні категорії етики, природи, специфіки і функцій моралі, моральних принципів, професійної етики вчителя, культури спілкування. У їхньому формуванні значна роль відведена й університетській та галузевій бібліотекам, у фондах яких чимало літератури на аналізовану тематику.

Педагогічні уміння — це сукупність послідовних дій, що базуються на теоретичних знаннях і спрямовані на розв'язання завдань розвитку гармонійної особистості. Частина цих дій може бути автоматизована і реалізовуватися на рівні навичок. Таке розуміння сутності педагогічних умінь підкреслює провідну роль теоретичних знань у формуванні практичної готовності майбутніх вчителів, єдність теоретичної і практичної підготовки, багаторівневий характер педагогічних умінь (від репродуктивного до творчого) і можливість їхнього удосконалення шляхом автоматизації окремих дій. У структурі професійної компетентності можна виділити теоретичну і практичну готовність, для яких властиві свої уміння. Так, *теоретична готовність* вчителя допускає наявність аналітичних, прогностичних, проектних, а також рефлексивних умінь. Через аналітичні уміння виявляється здатність учителя мислити педагогічно. Таке уміння складається з ряду часткових умінь: розчленовувати педагогічні явища на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми виявлення тощо); осмислювати кожен частину окремо і у взаємодії з провідними аспектами; знаходити в теорії навчання і виховання ідеї, закономірності, адекватні логіці певного явища; правильно діагностувати педагогічне явище; знаходити основне педагогічне завдання (проблему) і способи його оптимального розв'язання.

Педагогічна діяльність допускає орієнтацію вчителя на кінцевий результат, передбачення мети, педагогічне прогнозування. Залежно від об'єкту прогнозування прогностичні уміння можна об'єднати в три групи: прогнозування розвитку колективу — динаміки його структури, розвитку системи взаємин, зміни становища активу й окремих членів у системі взаємин; прогнозування розвитку особистості — її особистісно-ділових якостей, відчуттів, волі та поведінки, можливих відхилень у розвитку особистості, труднощів у налагодженні взаємин; прогнозування педагогічного процесу — освітніх, виховних і розвивальних можливостей навчального матеріалу, ускладнень у навчанні та інших видах діяльності, результатів застосування тих або інших методів, прийомів і засобів навчання і виховання тощо. Педагогічне прогнозування вимагає від вчителя оволодіння такими педагогічними методами, як моделювання, висунення гіпотез, уявний експеримент, екстраполяція тощо.

Проектні уміння включають: втілення мети і змісту освіти і виховання в конкретні педагогічні завдання; врахування при визначенні педагогічних завдань і відборі змісту діяльності учнів їхніх потреб та інтересів, можливостей матеріальної бази, власного досвіду й особистісно-ділових якостей; визначення комплексу домінуючих і другорядних завдань для кожного етапу педагогічного процесу; відбір видів діяльності, адекватних поставленим завданням, планування системи спільних творчих справ, індивідуальної роботи з учнями з метою подолання існуючих недоліків у розвитку їхніх здібностей, творчих сил і обдарувань; відбір змісту, форм, методів і засобів педагогічного процесу в їхньому оптимальному поєднанні; планування системи прийомів стимулювання активності; планування розвитку виховного середовища і зв'язків з громадськістю. Рефлексивні вміння реалізуються при здійсненні педагогом контрольно-оціночної діяльності, спрямованої на себе.

Для ефективного самоконтролю педагог має бути здатним до рефлексії, що дає змогу об'єктивно аналізувати свої думки, вчинки і зрештою діяльність з погляду їхньої відповідності наміру та умовам. Виділення рефлексивних умінь зумовлене рядом причин. І, насамперед, тією обставиною, що аналіз результатів педагогічної діяльності без ретельного дослідження процесу їхнього одержання не може вважатися нормою. Для педагога дуже важливо встановити, якою мірою певні результати, як позитивні, так і негативні, є наслідком його діяльності. Звідси і необхідність в аналізі власної діяльності, який вимагає особливих умінь; правильність постановки мети, її відображення у конкретних завданнях, адекватність комплексу завдань початковим умовам; відповідність змісту діяльності поставленим завданням; ефективність застосованих методів, прийомів і засобів педагогічної діяльності; відповідність організаційних форм особливостям учнів, змісту матеріалу; причини успіхів і невдач, помилок і ускладнень у ході реалізації поставлених завдань; досвід своєї діяльності в його цілісності і відповідності з виробленими наукою критеріями і рекомендаціями. Рефлексія — це не просто знання або розуміння суб'єктом педагогічної діяльності самого себе, а й з'ясування того, наскільки і як учні, колеги знають і розуміють вчителя, його особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні уявлення.

До *практичної готовності* вчителя відносяться організаторські й комунікативні уміння. Організаторська діяльність педагога забезпечує залучення учнів до різних видів діяльності та організацію її в колективі, що перетворює його з об'єкту на суб'єкт виховання. До організаторських умінь вчителя можна віднести мобілізаційні, інформаційні, розвивальні та орієнтаційні. Мобілізаційні уміння пов'язані із приверненням уваги учнів і розвитком у них стійких інтересів до навчання, праці та інших видів діяльності; формуванням потреби в знаннях і озброєнням навичками навчальної роботи й основами наукової організації навчальної праці; актуалізацією знань і життєвого досвіду вихованців з метою формування у них активного, самостійного і творчого ставлення до явищ навколишньої дійсності; створенням спеціальних ситуацій для виявлення вихованцями етичної поведінки, організації взаємодії; розумним використанням методів заохочення і покарання, створенням атмосфери співпереживання тощо. Інформаційні уміння передбачають роботу з інформаційними джерелами, уміння здобувати інформацію з різних джерел і перетворювати її, тобто інтерпретувати та адаптувати уміння до завдань навчання і виховання. У цьому процесі не обійтися без допомоги бібліотек, акумульованих в них знання таких важливих галузей, як педагогіка, психологія, виховання, стануть у нагоді як самим учителям, так і їхнім підопічним.

На етапі безпосереднього спілкування інформаційні уміння виявляються у здатності ясно і чітко подавати навчальний матеріал, зважаючи на специфіку предмета, рівень

підготовленості слухачів, їхній життєвий досвід і вік; логічно правильно будувати розповідь, пояснення, бесіду, проблемний виклад; органічно поєднувати використання індуктивного і дедуктивного шляхів викладу матеріалу; формулювати питання в доступній формі; застосовувати технічні засоби, електронно-обчислювальну техніку і засоби наочності, представляти інформацію за допомогою графіків, діаграм, схем, рисунків, малюнків; оперативно діагностувати характер і рівень засвоєння нового матеріалу з використанням різноманітних методів; перебудовувати план і хід викладу матеріалу у разі потреби. Як краще це здійснити, підкаже педагогам навчально-методична література, наявна у фондах бібліотеки. Завдання її працівників — знайти з нею учительський загал. Форми і методи цього досить різноманітні. Це — і книжкові виставки, дні інформування, надання практичної допомоги бібліотекарів, а також доступу до електронної бази даних.

Розвивальні уміння передбачають бачення "зони найбільшого розвитку" окремих учнів, групи; створення проблемних ситуацій та інших умов для розвитку пізнавальних процесів; стимулювання пізнавальної самостійності та творчого мислення, потреби в установленні логічних і функціональних зв'язків; постановку питань, що вимагають використання раніше засвоєних знань; створення умов для розвитку індивідуальних особливостей, здійснення індивідуального підходу. Орієнтаційні уміння спрямовані на формування морально-ціннісних установок і наукового світогляду вихованців, прищеплення їм стійкого інтересу до навчальної діяльності та науки, до виробництва і професійної діяльності, що відповідає особистим нахилам і можливостям учнів; організацію спільної творчої діяльності, що має на меті розвиток соціально значущих якостей особистості.

Організаторські уміння вчителя-вихователя нерозривно пов'язані з комунікативними, від яких залежить встановлення педагогічно доцільних взаємин вчителя з учнями, колегами. Комунікативні уміння структурно можуть бути представлені як взаємозв'язані групи перцептивних умінь, власне умінь спілкування (вербального) і умінь педагогічної техніки. Перцептивні уміння асоціюються із сприйняттям людьми один одного при спілкуванні. Виявляючись на початковому етапі, вони зводяться до найзагальнішого умінь розуміти інших. А для цього необхідне знання, насамперед, ціннісних орієнтацій іншої людини, які знаходять вираження в її ідеалах, потребах та інтересах, у рівні домагань. Необхідні і знання уявлень особистості про себе, а також того, що людині насправді подобається, що вона приписує собі, що заперечує.

Сукупність перцептивних умінь можна подавати наступним взаємопов'язаним рядом: сприймати й адекватно інтерпретувати інформацію про сигнали від партнера зі спілкування, отримувати в ході спільної діяльності; глибоко проникати в особистісну сутність інших людей, встановлювати індивідуальну їхню своєрідність, на основі швидкої оцінки зовнішніх характеристик людини і манер поведінки визначати її внутрішній світ, спрямованість і можливі майбутні дії, до якого типу особистості та темпераменту вона відноситься, за незначними ознаками встановлювати характер її переживань, стан, причетність або непричетність до тих чи інших подій; знаходити в діях й інших проявах людини ознаки, що відрізняють її від інших і самої себе в подібних ситуаціях у минулому; бачити головне в іншій людині, правильно визначати її ставлення до соціальних цінностей, протистояти стереотипам сприйняття іншої людини (ідеалізація, "ефект ореолу" тощо). Дані про учнів, отримані в результаті реалізації перцептивних умінь, є необхідною передумовою успішності педагогічної взаємодії на всіх етапах педагогічного процесу.

Уміння педагогічного спілкування можна віднести до найголовніших у професійній діяльності вчителя. Організа-

ція безпосереднього спілкування вимагає наявності в учителя уміння привертати до себе увагу. В. Кан-Калік описував чотири способи цього: мовний варіант (вербальне звернення); пауза з активним внутрішнім спілкуванням (вимою уваги); рухово-знаковий варіант (знак рукою, наочний матеріал, запис на дошці тощо); змішаний варіант, що включає три попередніх елементи. На цьому етапі необхідні також уміння встановлювати психологічний контакт з групою, що сприяє передачі інформації та її сприйняттю; створювати атмосферу колективного пошуку, спільної творчої діяльності; викликати вихованців на діалогічне спілкування з педагогом щодо предмета викладання.

Управління спілкуванням у педагогічному процесі спочатку допускає уміння органічно і послідовно діяти в публічній обстановці; розподіляти увагу і підтримувати її стійкість; обирати щодо групи та окремих її членів оптимальний спосіб поведінки і звернення, допомагаючи подолати психологічний бар'єр віку і досвіду; аналізувати вчинки вихованців, бачити за ними мотиви, якими вони керуються, визначати їхню поведінку в різних ситуаціях; створювати досвід емоційних переживань, забезпечувати атмосферу доброзичливості в групі. Встановленню зворотного зв'язку в процесі спілкування допомагають емпатійні процеси, що виникають у ході взаємодії педагога і вихованців. Емоційний зворотний зв'язок досягається через уміння вловлювати загальний психологічний настрій групи; відчувати в процесі спілкування настання моменту зміни емоційного стану учнів, їхню готовність співпрацювати; своєчасно бачити виключення окремих учнів із загальної діяльності.

Одним із засобів, що підвищують ефективність комунікативної дії, є педагогічна техніка, тобто сукупність умінь, необхідних для стимулювання активності окремих учнів і колективу, уміння вибрати правильний стиль і тон у спілкуванні, керувати увагою слухачів. Особливе місце в цьому ряду займає розвиток мови як одного з найважливіших виховних засобів. Необхідна в діяльності педагога культура мови — це володіння словом, правильна дикція, правильне дихання і правильна міміка і жестикуляція. Окрім названих, до умінь і навичок педагогічної техніки необхідно віднести вміння керувати своїм тілом, знімати м'язову напругу в процесі виконання педагогічних дій; регулювати свої психічні стани, викликати "на замовлення" певні емоції; володіти технікою інтонації; прихилити до себе співрозмовника; образно передавати інформацію тощо.

Важливою складовою професійної компетентності вчителя є його професійні психологічні позиції — стійкі системи ставлень вчителя (до учня, до себе, до колег), що визначають його поведінку. Професійна позиція виражає професійну самооцінку, рівень професійних домагань вчителя, його ставлення до місця у системі суспільних відносин, яке він займає і на яке претендує. Професійна позиція тісно пов'язана з мотивацією вчителя, з усвідомленням ним сенсу своєї праці. Розрізняють його особливу професійну позицію (прагнення бути і залишатися вчителем) і конкретні професійні позиції залежно від видів педагогічної діяльності, яким надається перевага. Становлення професійних позицій відбувається у процесі реалізації педагогічних умінь і демонстрації різного ставлення вчителя до учня. З погляду А. Маркової, пріоритетними для вчительської праці є позиції діагноста, самодіагноста, суб'єкта педагогічної діяльності [2]. Позиція "діагноста" допускає уміння вчителя визначити готовність до навчання, діагностувати пізнавальні процеси, особистісні особливості різних вікових категорій, міжособистісні відносини, індивідуальні особливості особи учня. Перебуваючи в позиції "самодіагноста", вчитель має правильно проводити самооцінку. Вона ж визначається розвиненістю його професійної самосвідомості: 1) усвідомлення вчителем норм, правил, моделі педагогічної професії,

формування професійного кредо, концепції вчительської праці; 2) співставлення себе з певним професійним еталоном, ідентифікація; 3) оцінка себе іншими, професійно референтними людьми; 4) самооцінка.

Вчитель як суб'єкт педагогічної діяльності може займати різні професійно-психологічні позиції: активну, творчу, формально-ролеву, конформістську, конфліктну, відкрити і закрити. Для культури педагогічної взаємодії властиві лише деякі з них. Активна життєва позиція відрізняється ідейною принциповістю, послідовністю у відстоюванні своїх поглядів, єдністю слова і справи. Що ж до активної професійної позиції вчителя, то вона, разом з численними характеристиками, увібрала ще і таку, як особистісна (людинознавча) спрямованість педагогічної діяльності. Творча позиція вчителя має на меті створення нових знань, умінь і навичок, не представлених у вигляді готових для засвоєння через наслідування взірця [4]. Але варто зважати на те, що фактично у будь-якій діяльності присутні елементи наслідування. При всій полярності щодо наслідування один до одного і творчість взаємозв'язані між собою [5]. "Конфліктна компетентність" вчителя передбачає диференційований підхід до конфліктів, їхню класифікацію, вибір певної стратегії та стилю поведінки в конфліктній ситуації. Конструктивне ставлення до конфліктів допускає не уникнення або придушення будь-яких конфліктів, а диференційований підхід до них, конструктивне їхнє розв'язання. Ідея про їхню корисну функцію здається не такою парадоксальною, якщо пам'ятати, що джерелом розвитку є суперечність, зіткнення різноспрямованих тенденцій і сил. Відкрита позиція характеризується відвертістю, здатністю висловити свою точку зору і готовністю врахувати позиції інших. Займаючи відкриту позицію, вчитель відмовляється від власного педагогічного всезнання і непогрішності, ділиться особистим досвідом з учнями і зіставляє свої переживання з учнівськими, викладає матеріал крізь призму свого сприйняття. Таким чином відбувається діалог вчителя з учнями, для якого характерні шанобливе ставлення до думки опонента, уміння підтримати точку зору співрозмовника, критично осмислити власну позицію, педагогічний оптимізм і довіра, "зустрічний рух". Дopusкається право учнів на помилку.

Усередині процесу праці вчителя пріоритетна роль належить особистісним психологічним особливостям вчителя, його здібностям, ціннісним орієнтаціям, ідеалам. У психології та педагогіці проблема педагогічних здібностей вчителя залишається дискусійною темою. Дослідники виділили цілий набір його педагогічних здібностей: здатність до передавання знань у короткій і цікавій формі; здатність розуміти учнів, що базується на спостережливості; самостійний і творчий характер мислення; винахідливість або швидке і точне орієнтування; організаторські здібності, необхідні як для забезпечення роботи самого вчителя, так і для формування колективу. Узагальнюючи дослідження в галузі педагогічних здібностей, Н. Кузьміна виділяє два їхні рівня: перцептивно-рефлекторні та проєктивні [6]. Перший включає три види чутливості: відчуття об'єкту, пов'язане з емпатією, відчуття міри (або такту) і відчуття причетності. Ці виявлення чутливості лежать в основі педагогічної інтуїції. Другий рівень представляють проєктивні здібності, пов'язані з чутливістю до створення нових, продуктивних способів навчання. Значущими для вчителя є дотепність, ораторські здібності, артистичність. Особливе місце в його "особистісних якостях" займає педагогічна спрямованість, що, відзначає Л. Мігіна, виступає стрижнем психологічного портрета ідеального вчителя. Розширюючи зміст цього визначення стосовно педагогічної діяльності, Н. Кузьміна уводить до нього ще й інтерес до самих учнів, до творчості, до педагогічної професії, схильність займатися нею, усвідомлення своїх здібностей. Перелік властивостей, якостей і характеристик особистості вчителя можна суттєво продовжити, по-

ряд з діловими і психологічними властивостями існує клас властивостей і якостей морально-етичного порядку. За своєю поведінкою вчитель має бути зразком для наслідування, приваблювати до себе вихованістю, освіченістю, компетентністю, культурою поведінки і педагогічного спілкування. Саме ці якості складають структуру його психологічного портрета.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що вчителя, як суб'єкта педагогічної діяльності, носія культури педагогічної взаємодії в цілому, характеризують: цілеспрямованість, активність, саморегулятивність; педагогічна самосвідомість; індивідуально-психологічні властивості, що визначають його відповідність педагогічній діяльності; структура педагогічних здібностей; педагогічна спрямованість, адекватність самооцінки, рівня домагань, емпатія, альтруїстично спрямована система відносин, висока моральність.

Узагальнюючи все сказане, можна накреслити модель сучасного педагога як носія культури педагогічної взаємодії. На наш погляд, вона увірала ряд блоків: професійно-предметних і етичних знань; професійно-педагогічних умінь; психологічних знань про професійні позиції вчителя; психолого-етичний блок знань про його морально-психологічні якості та професійну етику. Перший блок представляють професійні психолого-педагогічні знання, відображені навчальними програмами. До цього ж блоку відносяться й етичні знання (основних категорій етики і понять моральної свідомості, природи, специфіки і функцій моралі, моральних принципів і норм, професійної етики вчителя і правил етикету). Другий блок пов'язаний з теоретичною і практичною готовністю вчителя до здійснення педагогічної діяльності. Останній реалізується в таких умінях, як аналітичні, прогностичні, проектні, організаторські, мобілізаційні, інформаційні, розвивальні, орієнтаційні, комунікативні та перцептивні уміня. Третій блок стосується психологічних позицій (ставлення до учнів, самого себе і колег). З точки зору культури педагогічної взаємодії вчитель має займати позитивно-активну, творчо-інноваційну і стабільно-відкриту позиції. Йому потрібно уникати конформістської позиції й при цьому бути толерантним, тобто терпимим до слабкостей і

недоліків учнів і колег. Що ж стосується поведінки вчителя в конфліктній ситуації, то тут важливе значення має його конфліктна компетентність — знання природи, структури, класифікації і способів розв'язання конфлікту. Педагогу потрібно пам'ятати, що максимальний виховний ефект досягається при відкритій позиції педагогічного спілкування. До четвертого блоку входять педагогічні здібності (гностичні, проєктувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські та ін.), морально-психологічні якості особистості вчителя (особиста спрямованість, емоційна гнучкість, доброчесність тощо), етичні цінності, а також прагнення вчителя налагоджувати спілкування на гуманній, демократичній основі, керуватися принципами, нормами і правилами професійної етики та етикету, стверджувати особисту гідність кожного учня, організувати творчу співпрацю з групою і з кожним учнем, ініціювати сприятливий клімат спілкування.

Наведена модель не є сталою. Її розвиток випереджає практичне втілення в діяльності та морально-психологічних якостях вчителя. Будучи зразком ставлення вчителя до своєї професії, вона виконує функції педагогічного ідеалу. Саме цим і визначається її роль в педагогіці і психології.

Список використаної літератури

1. *Каптерев П. Ф.* Дидактические очерки. Теория образования / П. Ф. Каптерев // Избранные педагогические сочинения. — М.: Педагогика, 1982. — С. 295—298.
2. *Маркова А. К.* Психология труда учителя / А. К. Маркова. — М.: Просвещение, 1993. — С. 8—9.
3. *Педагогика: учеб. пособие [для студ. пед. учеб. заведений] / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, В. Н. Шиянов.* — М.: Школа-Пресс, 1998. — С. 40.
4. *Немов Р. С.* Психология / Р. С. Немов. — М.: Просвещение, 1994. — С. 239.
5. *Сластенин В. А.* Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластенин, О. П. Подымова. — М.: Магистр, 1997. — С. 73.
6. *Кузьмина Н. В.* Профессионализм личности преподавателя-мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. — М.: Высш. шк., 1989. — С. 56.

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 821.161.2.09

Життя і слово письменника

Життя Григорія Михайловича Тютюнника міцно зв'язане із Львівщиною, з надбужанською землею. Та не тільки тому, що він ходив вулицями міста Лева, навчав дітей, прищеплював їм любов до художнього слова. Полтавчанин Тютюнник більшу частину свого свідомого життя прожив у Львові та Кам'янці. Саме тут він виношував теми своїх найкращих творів, тут часто здійснював задумане.

Закінчивши у 1946 році Харківський університет, він приїжджає на Львівщину і працює спочатку викладачем Львівського культосвітнього технікуму, а згодом, з 1948 року — учителем Кам'янка-Бузької середньої школи № 1. Мен-

ший брат Анатолій, який жив з ним, був важко хворий, і лікарі порадили йому переселитися в сільську місцевість.

Ось так описує портрет Григорія Михайловича його колишній учень Левко Кицей: "Як зараз, бачу блиск розумних очей, суворий погляд, чорно-смолястий чуб, трохи притишений, зате твердий голос. А його внутрішня краса вражала...". Він ніколи не заганяв урок у певні рамки, він творив. Колишні учні Григорія Тютюнника, нині шановані мешканці міста Стефанія Барила та Роман Цьома і досі пам'ятають урок на березі Бугу на тему "Роль пейзажу в розкритті образів".

Учитель української літератури Григорій Тютюнник не визнавав канонів, стандартної методики, за що не раз був критикований. У нього все було великим: селянські руки, якими можна було перевернути гору; очі, що вражали гострим, глибоким поглядом; серце, в якому, не згасаючи, палахкотіли любов до друзів, ненависть до зла.

Іноді Григорій Михайлович прикладав до серця свою велику руку, і тоді в його очах з'являлася задума. Здавалося, він прислухався до голосу свого серця. Мабуть, у такі хвилини творчого осяяння народилися його прекрасні поезії про красу рідної землі, про матір — полтавську селянку Івгу

Федотівну та його роман "Вир", який без перебільшення можна назвати літописом українського села напередодні та під час Другої світової війни. Першу частину цього роману названо найкращим у радянській літературі відтворенням нелегкого колгоспного побуту і свавілля сільської адміністрації. Григорій Тютюнник, як рідко хто, любив людей, пізнавав у них внутрішню красу. "Звідки береться у вас ця чуйність до людей?" — якось запитали його. "Від осколка", — трохи подумавши, відповів Григорій Михайлович. Він справді 15 років глибоко в тілі своєму, біля самого серця, носив осколок — слід двоюбою з фашистами.

Григор Тютюнник (обидва по батькові були рідні брати) згадавав, як у сонячний зимовий день 1960 року вони разом каталися на лижах на березі Бугу. Попереду був крутоярець, і Григорій по-хлоп'ячому весело, аж зухвало вигукував:

— Ну, моряче, держи свій кльош, зараз атакуєм той трамплін! (Григор служив моряком у Владивостоці).

Через хвилинку... він уже обома руками тримався за груди, а в очах було стільки болю і страждання... Братові прохрипів: "Нічого, нічого... ти йди, я сам якось помаленьку доб'юся...". То була його передостання зима. 29 серпня 1961 року, на сороковому році життя, Григорія Тютюнника не стало: осколок біля серця зробив свою чорну справу... Та лишилася його лебедина пісня, написана в Кам'янці-Бузькій — роман "Вир", удостоєний сорок п'ять років потому літературно-мистецької премії імені Тараса Шевченка.

Дехто нині заперечує право Григорія Михайловича називатися нашим славним земляком, мотивуючи це тим, "що ряд його поезій, оповідань, повісті "Буг шумить", "Хмарка сонця не заступить" пройняті комуно-більшовицькими ідеями. Важко сказати щось із цього приводу... Просто і неповторно щиро про це говорить сам Григорій Тютюнник:

*І дочекався я. Живу.
І землю рідною зову.
І небо над Галичиною
Габою стелиться ясною.*

Так, у Кам'янці-Бузькій він прописаний назавжди. У нинішньому клекоті розбурханого виру життя він так просто і щиро промовляє нам:

*Я все забуду. Тільки лиш не те,
Що знову небокрай веселкою цвіте,
А я йду в борозні, узавишся за плуг...*

Минають десятиліття, а моя зустріч з майстром слова незабутня. Назавжди запам'ятались його настанови з активізації книголюбського руху, пробудження у кожній людині любові до книги — неперевершеного феномену культури народу.

Мирон Сташків,
заслужений працівник культури України

КОНФЕРЕНЦІЇ. КОНКУРСИ. ВИСТАВКИ

УДК 821.161.2.09

Духовність літератури, її ментальність як категорії вічного

Лариса Рева,
*кандидат філологічних наук,
науковий співробітник
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського*

Проблеми духовності та ментальності літератури особливої ваги набирають сьогодні, коли світова криза акцентує свою увагу на зовсім інших цінностях. Проте ці проблеми щорічно піднімаються на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції, яку проводять Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка та кафедра української літератури, науково-дослідна лабораторія "Духовність літератури" Криворізького державного педагогічного університету. Постійний голова Організації конференцій, їхній фундатор — доктор філологічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету, завідувач науково-дослідної лабораторії "Духовність літератури" Анатолій Козлов, який своєю діяльністю сприяє ознайомленню літературної громадськості з великою кількістю літературознавчих праць, присвячених найактуальнішим питанням філології, написаних відомими літературознавцями, а також молодими дослідниками-аспірантами, відкриваючи їм шлях у науку.

Основу збірників — "Література. Фольклор. Проблеми поетики" становлять праці, найголовніші положення яких були виголошені в доповідях учасників Всеукраїнських науково-теоретичних конференцій "Українська література: духовність і ментальність". Остання з них — VIII Всеукраїнська науково-теоретична конференція — відбулася 17—18 жовтня 2008 р. Участь у ній взяли майже 200 дослідників з різних провідних навчальних закладів України: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Регіонального вищого навчального закладу "Кримського гуманітарного університету" (Ялта), Херсонського державного університету, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка тощо.

Та не лише сам захід актуально важливий. Життєво необхідні проблеми, які піднімаються науковцями. Процес осмислення духовності та ментальності — надзвичайно складний. І на всіх етапах кожної епохи з'являються нові матеріали (від Геракліта до В. Вернадського), які давали надійні підстави для побудови реалістичних науково-переконливих концепцій духовності.

Конференція працювала двома секціями, які поділялися на дві підсекції: перша — про духовність у літературі, друга — про ментальність. Її робота засвідчила високий рівень зацікавленості до порушених проблем, і кожного року кількість доповідачів-учасників зростає. Досить назвати кілька доповідей, щоб побачити, яка ж тематика домінує в літературознавстві: "Категорія духовності в контексті становлення та розвитку нової української літератури" (кандидат філологічних наук, доцент В. Владимірова, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка), "Націоналістична духовність циклу "Месники" Уласа Самчука" (кандидат філологічних наук, професор І. Руснак, Вінницький державний педагогічний університет імені

Михайла Коцюбинського), "Елементи біографізму у творчій спадщині Василя Бондаря" (Т. Шарова, Мелітопольський державний педагогічний університет), "Духовність художньої інтерпретації легенди про "євшан-зілля" в поемах Миколи Вороного та Івана Франка" (доктор філологічних наук, професор В. Шевченко, Запорізький національний університет), "Націєтворний образ митця в духовному контексті "Щоденників" Олесь Гончара (кандидат філологічних наук, доцент І. Цюп'як, Національний гірничий університет, м. Дніпропетровськ), "Мені тринадцятий минуло..." Т. Г. Шевченка. Проблема катарсису" (кандидат філологічних наук, доцент Т. Савілова, Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського), "Ідеї європейського Просвітництва в художньому дискурсі Г. Сковороди" (кандидат філологічних наук, доцент Т. Шевчук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет) тощо.

Л. Рева (кандидат філологічних наук, науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) доповіла про "Духовний світ Кирила Транквіліона-Ставровцького". Вона наголосила, що творчість цього церковно-освітнього діяча, друкаря, українського письменника, філософа, вчителя кінця XVI — першої половини XVII ст., зокрема його проповіді та окремі вірші, відносяться до початку літературного бароко в Україні. Також простежила, що його самобутня творчість розглядалася у працях багатьох літературознавців. Побіжно аналізувалася спадщина Кирила Транквіліона-Ставровцького в дослідженнях, присвячених літературному процесу кінця XVI — початку XVII ст. Всі, хто торкався цієї проблеми, намагалися розкрити своє розуміння творчості письменника в цілому. Мистецький феномен майстра студіювали відомі літературознавці — М. Возняк, С. Маслов, В. Шевчук та ін.

С. Маслов у книзі "Кирилл Транквиллион-Ставровский и его литературная деятельность: Опыт историко-литературной монографии" (К., 1984) не лише проаналізував внесок своїх попередників у дослідження творчості Транквіліона, простежив джерела його біографії на тлі історичних подій першої половини XVII ст., а й вивчив його твори і дав їх ґрунтовний аналіз. Високу оцінку цієї праці зробив учитель С. Маслова В. Перетц: "Такої ґрунтовної, повної, критично та діловито написаної монографії ми не маємо ні про одного з старих українських письменників" [1]. Однак слід зауважити, що ще дотепер не простежено еволюцію його богословських та філософських поглядів в метафізичному та онтологічному вимірах. У дослідженні робиться спроба визначити погляди письменника у співвіднесенні зі світом, що базується на оригінальній авторській філософії буття. Метою студії є спроба осмислити пошуки письменника в галузі духовного та філософського спрямування творів, оцінити його місце в літературному процесі епохи раннього бароко в Україні. Творчі шукання К. Транквіліона-Ставровцького знайшли відображення в таких його основних творах: "Зерцало богослів'я" (1618), "Євангеліє учительне" (1619) та "Перло многоцінне" (1646).

Організатор конференції А. Козлов виступив з доповіддю "Одухотворення свідомості прочанина в "Мандрах..." Василя Григоровича-Барського", в якій піднімав питання, що схвилювали загал.

Складне та неоднорідне явище — історично утворений різновид художньо-документальної літератури — *мемуаристика*. Літературні мемуари є важливим джерелом відомостей про письменників. Вони дають змогу літературознавцям та іншим групам користувачів отримати інформацію про життя і творчість письменників, літературне оточення, літературну боротьбу, побут. Літературні мемуари діляться на три групи. Особливого значення серед них набувають *спогади самих письменників*. Друга група мемуарів містить *спогади рідних, друзів, соратників*, що були в близьких стосунках з письменником чи групою письменників. Третя ж — *збірники мемуарів кількох авторів про одного письменника*.

До найважливіших історико-біографічних джерел і нині належать документи первинної інформації — автобіографії, автобіографічна й мемуарна белетристика, листи, щоденники...

Неодноразово на конференції доповідачі зверталися саме до цих хвилюючих тем: "Творчість Ігоря Муратова через призматику його біографії" (Т. Веретюк, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди), "Духовний потенціал "Щоденників" та "записників" Григора Тютюнника", (кандидат філологічних наук, доцент С. Ленська, Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), "Епістолярна спадщина Богдана Лепкого у контексті духовності української літератури" (кандидат філологічних наук, доцент О. Коноплицька, Тернопільський національний економічний університет), "Автор і адресат в інтимному листуванні Івана Франка: прояви духовності й ментальності" (Л. Зарицька, Маріупольський державний гуманітарний університет), "Автобіографічна проза: сучасні тенденції розвитку" (кандидат філологічних наук, доцент Т. Черкашина, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка), "Специфіка щоденника як жанру мемуарної літератури" (доктор філологічних наук, професор О. Галич, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка) тощо.

Фольклор та пісня, рідна мова як чинники, що впливають на людську душу, ментальність досліджувалися доповідачами, що з року в рік дивують своїми розвідками: "Козацький фольклор у культурно-історичній концепції М. І. Костомарова" (кандидат філологічних наук, доцент О. Гончаренко, Криворізький державний педагогічний університет), "Мова як провідний чинник націєтворення" (кандидат філологічних наук, доцент В. Пустовіт, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка), "Мовна реалізація етичних аспектів концепту слово у Ліни Костенко" (доктор філологічних наук, професор Л. Бублейник, Волинський інститут економіки та менеджменту), "Топоси "раю" і "пекла" в українській бурлескно-травестійній та гумористично-сатиричній поезії кінця XVII—XVIII ст." (кандидат філологічних наук, доцент В. Сарاپин, Полтавський університет споживчої кооперації України) та інші.

Віра — найкраща зброя проти невидимого ворога — диявола. Захистити від нього може лише віра в Триєдиного Бога. Якщо ж людина не вірить в Бога, то живе собі в світі, як хоче, займається тільки житейськими справами, але людина віруюча повинна працювати над своєю духовністю. Краще досягнути нетління, безсмертя духу, аніж тимчасово повтішатися тим, що швидко й гірко минає. Однак не треба сумувати, коли щось не вдається в житті, бо тільки Господь знає, в чому ж полягає наше справжнє благо. Це заповіді з книги: Духовні бесіди за словами святих отців Православ'я. — К.: Криниця, 1999. — [96 с.].

Велике горе... душі, яка не має в собі Христа, бо її візьмуть у полон пристрасті й духи зла. Піде вона, бідна, до погибелі... Якщо не живе в ній Ісус Христос, то не приносить вона добрих плодів Духа!

Люди часто поводяться неправильно. Не слідкують, щоб свій храм — свою душу очистити від зла, але вимагають цього від інших. Пам'ятаймо, що кожен відповідатиме на суді Божому за самого себе. Намагаймося мати терпіння до інших, уміймо прощати, — в цьому й буде проявлятися наша любов до людей. Господь тоді Сам утішить твою душу, очистить її від зла і спасе. Бо Він — це сама Любов! [2].

На конференції неодноразово порушувалися ці бюлечі питання в наукових студіях — "Роман І. С. Шмельова "Шляхи небесні" в релігійно-філософському дискурсі" (кандидат філологічних наук, доцент О. Анненкова, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова), "Літературна інтерпретація національного буття (на прикладі поезії Д. Павличка)" (доктор філологічних наук, професор П. Іванишин, Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка), "Метасимволічна природа імен Бога у Старому Заповіті" (доктор філологічних наук, професор З. Лановик, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка), "Душа, духовність і ментальність у творчості Василя Стефаника та Владислава Оркана: компаративістський вимір" (доктор філологічних наук, професор Л. Оляндер, Волинський національний університет імені Лесі Українки), "Християнський роман: інваріант Наталени Королевої" (доктор філологічних наук, професор Я. Поліщук, Національний університет "Острозька академія")... Це далеко не повний перелік ґрунтовних доповідей.

Порушувалась на конференції й тема українськості літератури, яка має прадавні витoki з доісторичних часів. "Можливо, ми ще до кінця не усвідомлюємо потужності давньоруської надкультури... Використання спадку цієї надкультури давало можливість окремим діячам виявляти себе в поліетнічному культурному контексті, передусім у контексті культур східнослов'янських народів" [3]. Це твердження було провідним у доповідях "Доктор Іван Хланта — дослідник духовних пісень" (доктор філологічних наук, професор В. Марко, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка), "Відтворення

минулого як вияву духовності народу в "Українських оповіданнях" О. Стороженка" (кандидат філологічних наук, доцент Н. Зінченко, Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), "Рецепція українця як іншого в працях Юзефа Лободовського на шпальтах паризької "Культури" (О. Вознюк, Львівський національний університет імені Івана Франка), "Японська лірика з українським підтекстом: творчість Омеляна Лупула" (кандидат філологічних наук, доцент Н. Науменко, Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Підняті на конференції проблеми засвідчували про глибокi студіювання сучасними дослідниками одвічних проблем людства.

Список використаної літератури

1. *Перетц В.* Нарис наукової діяльності проф. С. І. Маслова / В. Перетц // Сергій Маслов. 1902—1927. — К. : [б. в.], 1927. — С. 25.
2. *Духовні бесіди за словами святих отців Православ'я.* — К. : Криниця, 1999. — [96 с.]. — С. 8.
3. *Кралюк П. М.* Духовні пошуки Мелетія Смотрицького / П. М. Кралюк. — К. : Укр. Центр духовної культури, 1997. — (Духовні скарби України). — [С. 173—174].

Уже п'ять років поспіль Сторожинецьким районним відділом освіти з ініціативи методиста українознавства Ганни Григорівни Терещенко та завідувачої методкабінетом Валентини Василівни Погрібної — голови районного об'єднання товариства "Просвіта" — на базі гімназії міста проводиться конкурс на кращу науково-дослідницьку роботу з українознавства. Нещодавно організований конкурс був присвячений 130-річчю створення Буковинської "Просвіти" та 140-річчю Всеукраїнської під девізом: "Просвіта Буковини! З пітьми до світла".

Захист робіт проводили у семи секціях. Роботи учнів справили на членів журі незабутнє враження. Молоді дослідники висвітлили такі теми: "Тернистий шлях моєї мови", "Розвиток школи і педагогічної думки на Буковині", "Просвітницька діяльність Ольги Кобилянської", "Розвиток просвіти в селі Бросківці", "Розвиток шкільництва в селі Нові Бросківці", "Вивчення історії шкільництва в селі

Стара Жадова", "Просвітницька діяльність графині Маковій" та інші. За підсумками конкурсу перше місце вибороли:

— Олеся Флореску, Альбіна Ілліка, керівники — Тетяна Дмитрівна Савчук і Тетяна Олександрівна Іллівна, Дібрівська ЗОШ (літературна секція);

— Аліна Клодницька, керівник — Тамара Іллівна Угрієн, Баниліва-Підгірнянська гімназія (історико-краєзнавча секція);

— Софія Червоняк, вчитель — Марія Григорівна Маніліч, Новобросковецька ЗОШ (пошуково-краєзнавча секція);

— Ганна Перчик, Наталя Кисиліца, керівник — Марія Георгіївна Гуга, Верхньопетровецька ЗОШ №2 (фольклорно-етнографічна секція).

Всі роботи учнів-учасників конкурсу друкуються в науково-методичному посібнику. Учням з інших шкіл надано можливість ознайомитись із змістом досліджень майбутньої еліти Сторожинеччини та області.

Загально відомо, що гарно видати книгу — це півсправи, треба її ще гарно представити у світі, зробити відповідну презентацію. Саме це завжди знаходиться у центрі уваги одного з провідних видавництв Буковини — видавничого дому "БУКРЕК".

Тільки за останній час "БУКРЕК" презентувало свою друковану продукцію на престижних книжкових ярмарках у містах Сучава (Республіка Румунія), Львові, Києві, та столиці Росії — місті Москва.

На цих книжкових форумах було представлено 12 книг серії "Пізнаю Україну", розрахованих не тільки на вітчизняного читача, а й певною мірою на українців, які проживають з різних причин за кордоном. Названий проект реалізовано завдяки Міністерству освіти і науки України, яке профінансувало видання книг і подбало про те, щоб вони потрапили до української діаспори.

Презентувалася також одна з останніх новинок — книга Івана Дерди, заслуженого артиста України, композитора і співака, доцента кафедри музики ЧНУ імені Юрія Федьковича — "За знаком часу", що являє собою вокальний цикл на вірші знаної буковинської поетеси Тамари Севернюк, заслуженого діяча мистецтв України.

Уперше в історії світової книжкової ярмаркової презентації у Києві і Москві пройшла "співуча презентація" книги її авторами. Розкішному баритону співака і проникливим поетичним рядкам поетеси під час презентації гаряче аплодували не тільки численні гості, а й міністри культури, які оглядали книжкові виставки відповідно у Києві і Москві.

Григорій Заславець,

кореспондент газети "Буковинське віче"

© Заславець Г., 2009

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 1994 від 24.05.96

Підп. до друку 19.02.2009. Формат 60x84/8

Папір крейд. Ум. друк. арк. 6,05. Обл.-вид. арк. 7,99. Тираж 393 пр. Зам. 17.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України